

Sanojen *niin*, *näin* ja *noin* monifunktioisuus

Ilkka Posio

Pro gradu -tutkielma

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielentutkimus

Suomen kieli, kieliasiantuntijan opintopolku

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Huhtikuu 2019

*Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin
OriginalityCheck -järjestelmällä*

TURUN YLIOPISTO

Kieli- ja käännöstieteiden laitos / Humanistinen tiedekunta

POSIO, ILKKA: Sanojen *niin*, *näin* ja *noin* monifunktioisuus

Pro gradu -tutkielma, 89 s., 2 liites.

Suomen kieli ja suomalais-ugrilainen kielen tutkimus

Suomen kieli, kieliasantuntijan opintopolku

Huhtikuu 2019

Tutkin pro gradu -tutkielmassani sanoja *niin*, *näin* ja *noin* esiintymiskonteksteissaan niiden funktioihin keskittyen. Aineistonani käytän Turun yliopiston suomen kielen oppiaineen Arkisyn-tietokantaa, joka koostuu vuosien 1997 ja 2015 välisenä aikana kerätyistä puhutun kielen tallenteista. Tutkielmani tarkoituksena on kartoittaa, minkälaisia eri funktioita demonstratiivikantaisilla sanoilla *niin*, *näin* ja *noin* on, ja tutkia, miten sanojen demonstratiivikantaisuus näkyy niiden käytössä.

Tutkielmani teoreettisena viitekehyksenä on kognitiivinen kielitiede ja sen kentältä erityisesti kognitiivinen semantiikka. Tutkimusmenetelmänäni hyödynnän keskustelunanalyysin sekä vuorovaikutuslingvistiikan keinoja, ja analysoin aineistoani kieliopillistumistutkimuksen sekä aiemman fennistisen demonstratiivien ja deiksien tutkimuksen tulosten valossa.

Tutkimuksessani käy ilmi, että funktiot vaihtelevat paradigmoittain. Sanalla *niin* on aineistossani eniten eri funktiota. Proadverbeina sanat *niin*, *näin* ja *noin* voivat esiintyä yhdessä toisten proadverbien kanssa, useimmiten niin, että saman demonstratiiviparadigman sanat esiintyvät yhdessä. Samoin tutkimuksessani käy ilmi, että sanalla *näin* on dialogipartikkelimaista käyttöä. Tutkimuksessa käy myös ilmi, että sanojen *niin*, *näin* ja *noin* demonstratiivikantojen semantiikka ja funktiot vaikuttavat kyseisten sanojen käyttöön partikkeleina ja adverbeina.

Pro gradu -tutkielman rajallisen mitan vuoksi iso osa sanan *niin* esiintymistä rajautuu tarkastelun ulkopuolelle. Jatkossa olisi hyvä tutkia myös nyt tarkastelun ulkopuolelle jääviä esiintymiä sekä vertailla tämän tutkimuksen tuloksia laajemmasta, enemmän esiintymiä sisältävästä aineistosta tehtyyn tutkimukseen.

Asiasanat: adverbit, kieliopillistuminen, kognitiivinen kielitiede, kognitiivinen semantiikka, partikkelit

Sisällys

1. Johdanto	2
2. Kieli ja keskustelu tajuntojen yhteistoimintana	5
2.1. Kognitiivinen kielitiede	5
2.2. Kieliopillistuminen	10
2.3. Keskustelu yhteistoimintana	12
3. Sijan marginalisoituminen	15
3.1. Instruktiivi	15
3.1.1. Instruktiivi nykykielessä	15
3.1.2. Instruktiivisijan historiallinen kehitys	16
3.2. Paradigma ja sen jäsenet	17
3.2.1. Demonstratiivipronomit	17
3.2.2. Paradigmasta irtautuminen	19
3.2.3. <i>Niin, näin, noin</i>	20
3.2.4. Deiksis ja deiktisyys	22
4. Partikkeli vai adverbi: sanojen <i>niin, näin ja noin</i> kahdet kasvot	26
4.1. Tavan adverbit ja samanmuotoiset partikkelit	27
4.1.1. Tekemisen tavan osoittaminen	27
4.1.2. Proadverbit adjektiivien ja adverbien yhteydessä	31
4.1.3. Aiemmin sanotun referointi	34
4.1.4. <i>Ja näin ja ja noin</i>	39
4.1.5. Partikkeli <i>noin</i> ojentamisen ja päättymisen merkkinä.....	45
4.2. Keskustelun jäsentämisen keinot: dialogi- ja diskurssipartikkelit.....	47
4.2.1. Ymmärrystä ja sidosteisuutta	47
4.2.2. <i>Ai niin</i> muistamisen merkkinä	54
4.2.3. Epäröintiä ja pehmenystä	58
4.2.4. Adverbista dialogipartikkeliksi	65
4.3. Pro-sanojen ketjuja	69
4.3.1. Paikkoja ja kiteymä.....	71
4.3.2. Paikkaan ja aikaan viittaaminen	74
4.3.3. <i>Tällä(i)nen näin ja tommonen noin</i>	78
5. Lopuksi	84
Lähteet	86
Liite: Litterointimerkkien selitykset	

1. Johdanto

Perehdyn työssäni sanojen *niin*, *näin* ja *noin* taustaan, esiintymiin ja käyttöön. Tutkin edellä mainittuja sanoja kognitiivisen kielitieteen valossa toisaalta demonstratiivipronominien monikon instruktiivimuodoista kehittyneinä proadverbeina ja toisaalta kieliopillistuneina partikkeleina. Luvussa 2. esittelen taustateoriani ja sen sovelluksia. Esittelen siinä kognitiivista kielitiedettä ja kognitiivista semantiikkaa, kieliopillistumisen teoriaa sekä teoriaa keskustelusta yhteistoimintana. Esittelyn ohessa pohdin myös, miten nämä ovat sovellettavissa suomen kieleen ja fennistiseen tutkimukseen.

Luvussa 3. käsittelen toisaalta demonstratiivien, toisaalta instruktiivien aiempaa tutkimusta. Luku 3. alkaa katsauksella instruktiivisijan historiallisesta kehityksestä esitettyihin teorioihin ja jatkuu instruktiivisijan nykykäyttöön keskittyvällä alaluvulla. Demonstratiivien tutkimusta käsittelevässä luvussa painotan erityisesti 1990-luvulla ja 2000-luvun kahden ensimmäisen vuosikymmenen aikana tehtyä tutkimusta, jonka lähtökohtana on puhutusta kielestä koostuvien aineistojen empiirinen tutkimus pääasiassa keskustelunanalyysin keinoja hyödyntäen.

Luvussa 4. tutkin sanojen *niin*, *näin* ja *noin* esiintymiä aineistossani ja pohdin niiden funktioita. Aineistonani hyödynnän Arkisyn-tietokantaan tallennettuja, nauhoitettuja, litteroituja ja syntaktisesti koodattuja keskusteluja, joista vanhimmat on nauhoitettu vuonna 1997 ja uusimmat vuonna 2015. Tutkin sanojen *niin*, *näin* ja *noin* esiintymiä ja sitä, miten edellä mainitut kolme sanaa jäsentävät vuoroja. Ryhmitän tarkasteluni niin, että perehdyn kussakin alaluvussa joko yhteen yksittäiseen kyseiselle esiintymätyypille ominaiseen funktioon tai tarkastelen rinnan rakenteita, jotka ovat osatekijöiltään muuten samanmuotoisia, mutta adverbi- tai partikkeliaines *niin*, *näin* tai *noin* on eri. Lopuksi luvussa 5. esittelen tulokseni ja pohdin, mitä tutkimuksellisia mahdollisuuksia ne voivat avata.

Tarkasteltavana olevien sanojen demonstratiivikantoja on tutkittu paljon. Samoin erityisesti sanan *niin* eri käyttöjä ja funktiota on tutkittu, varsinkin keskustelunanalyysin ja vuorovaikutuslingvistiikan näkökulmista. Omassa tutkimuksessani hyödynnän yhtä lailla keskustelunanalyysin ja vuorovaikutuslingvistiikan keinoja, mutta tutkailen aihettani myös deiksiksen tutkimuksen tarjoamista näkökulmista, joita esittelen tarkemmin aiheeni aiempaa fennististä tutkimusta käsittelevän luvun 3. alaluvussa 3.3.

Tutkimukseni aiheessa minua erityisesti kiinnostaa sanojen *niin*, *näin* ja *noin* kahtalainen luonne toisaalta adverbeina, toisaalta partikkeleina sekä se, miten nämä kaksi kategoriaa näiden sanojen ollessa kyseessä limittyvät ja joissain tapauksissa hämärtyvät rajoiltaan. Tutkielmani liittyy osaksi laajempaa partikkelien tutkimuksen virtaa, joka nykyisessä, keskustelunanalyysin keinoja hyödyntävässä ja vahvasti empiriaan nojaavassa muodossaan on fennistiikassa alkanut vuosituhannen taitteessa (Lindholm–Stevanovic 2016: 86). Vuosituhannen vaihteeseen sijoittuu myös Marja-Leena Sorjosen (2001) dialogipartikkelien *joo* ja *niin* käyttöä koskeva tutkimus, johon myös omassa työssäni *niin*-partikkelin osalta vahvasti nojaan. Demonstratiivien tutkimuksen saralla tietäni ovat viitoittaneet erityisesti pronominia *tämä* tutkinut Marja Etelämäki (2006), keskustelun osallistujiin viittavia pronomineja *tämä*, *tuo*, *se* ja *hän* tutkinut Eeva-Leena Seppänen (1998) sekä pronomineja *hän*, *se*, *tää* ja *toi* tutkinut Katri Priiki (2017).

Teoreettisena viitekehyksenäni hyödynnän kognitiivista kielitiedettä ja sen alalta kognitiivista semantiikkaa. Hyödynnän analyysissäni myös Leonard Talmyn (2017) kehittämää mallia kohdentamisesta ja kielellisistä laukaisimista, jotka ovat osa kohdentamisprosessia. Esittelen Talmyn mallia tarkemmin jäljempänä luvuissa 3.3. ja 4.1.1. Kognitiivisen kielioppiteorian lisäksi hyödynnän työssäni kieliopillistumistutkimusta. Koska tutkielmani aiheena olevien sanojen etymologinen ja morfologinen tausta on demonstratiivipronominien paradigmassa, pidän kieliopillistumistutkimusta hedelmällisenä lähtökohtana sanojen nykykäytön tutkimukselle.

Edellä lyhyesti esitellyn aiemman tutkimuksen sekä teoreettisten viitekehysten puitteissa asetan tutkielmalleni kaksi tutkimuskysymystä:

- 1) Miten sanojen *niin*, *näin*, *noin* historiallisina ja morfologisina kantasanoina toimivien kolmen demonstratiivipronominin *se*, *tämä*, *tuo* semantiikka ja funktiot mahdollisesti vaikuttavat alussa mainittujen adverbeina ja partikkeleina toimivien kolmen sanan käyttöön?
- 2) Tarkastelen tutkielmassani keskustelua yhteistoimintana ja siksi tutkin myös sitä, miten nämä pronomineista kieliopillistuneet funktiosanat siihen vaikuttavat ja sitä ohjaavat.

Hypoteesini on, että demonstratiivien *tämä*, *tuo* ja *se* semantiikasta ja funktioista on jälkiä myös sanojen *näin*, *noin* ja *niin* käytössä. Oletan myös, että tutkielmani aiheena olevien sanojen semantiikalla on merkitystä niiden keskustelua ohjaavan ja rakentavan funktion kannalta.

Pyrin tutkielmallani osaltani täyttämään suomen partikkelien tutkimuksessa vielä olevia aukkoja. Tutkielmani aiheena olevista sanoista vain sana *niin* on aiemmin ollut laajan tutkimuksen (Sorjonen 2001) kohteena. Kyseistä sanaa on tuolloin tutkittu nimenomaan sen dialogipartikkelifunktiossa.

Tämän lisäksi aiemmin on tutkittu sanan *niin* käyttöä sidosrakenteena joko eksplisiittisesti siihen keskittyen (Vilkuna 1997) tai jonkin toisen ilmiön tarkastelun yhteydessä (mm. Saukkonen 1966; sanan *niinku* osalta Hakulinen 1988).

Yksi tutkielmani aiheen valintaan vaikuttanut tekijä on ollut arjen kielenkäyttötilanteissa tekemäni havainto sanan *näin* käytöstä joko yksistään dialogipartikkelin *niin* tavoin tai osana myöntörakennetta *näin on*. Rakenteen *näin on* käytöstä on aiemmin tiukan kielenhuollollisesta näkökulmasta kirjoittanut Terho Itkonen (1983), joka on pitänyt rakennetta ei-toivottavana ja on suosittanut rakenteen *niin on* käyttöä sen sijasta. Tutkielmassani tarkastelen rakenteen *näin on* sekä nähdäkseni dialogipartikkelimaisesti käytetyn sanan *näin* käyttöä luvussa 4.2.4.

Katson tutkielmani osaltaan laajentavan sitä kokonaiskuvaa, jota fennistinen tutkimus on viime vuosina toisaalta suomen partikkelijärjestelmän, toisaalta suomen (demonstratiivi)pronomini-järjestelmän osalta rakentanut. Vaikka tutkielmani aiheena olevat sanat eivät varsinaisesti ole enää demonstratiivipronomineja, ovat ne historiallisesti ja morfologisesti samaa paradigmaa, mikä osaltaan näkyy niiden käytössä myös nykyään. Lisäksi katson tutkielmani tuovan lisävaloa suomen kielen deiktisen järjestelmän tutkimukseen tutkielmani aiheena olevan kolmen sanan osalta. Näen näiden kolmen sanan *niin*, *näin* ja *noin* olleen aiemmin deiksiksen tutkimuksessa lähinnä marginaalisen kiinnostuksen kohteena pääasiallisen huomion ollessa demonstratiiviparadigman muissa jäsenissä.

2. Kieli ja keskustelu tajuntojen yhteistoimintana

Hyödynnän pro gradu -tutkielmani taustateoriana vuorovaikutuslingvistiikkaa, kognitiivista kielitiedettä sekä kieliopillistumisen ja leksikaalistumisen tutkimusta. Esittelen seuraavaksi ensin kognitiivisen kielitieteen perusteet alaluvussa 2.1., minkä jälkeen esittelen kieliopillistumisen ja leksikaalistumisen teoriaa luvuissa 2.2. ja 2.4. Lopuksi tarkastelen keskustelun yhteistoiminnallisuuden teoriaa luvussa 2.4.

2.1. Kognitiivinen kielitiede

Kognitiivinen kielitiede on syntynyt Yhdysvalloissa 1970-luvun lopulla ja sen merkittävimpiä edustajia ovat George Lakoff, Ronald Langacker ja Leonard Talmy. 1980-luvulla kognitiivista kielentutkimusta alettiin harjoittaa myös Euroopassa, jossa se yhdistettiin 1800-luvulta juontuvaan filologiseen traditioon, jonka jatkajana ja uudistajana sitä pidettiin. (Herlin 1998: 23; Onikki 2002: 89; Huumo–Sivonen 2010: 19.) Langackerin mukaan kielioppi ei ole generatiivisen kielitieteen käsitysten mukainen, eikä jyrkkä erottelu kielellisten ja ei-kielellisten elementtien välillä luonnollinen, vaan keinotekoinen. Kieliopin voidaan ajatella olevan jatkuvasti elävä, dynaaminen tajunnallisten rutiinien järjestelmä. Näitä rutiineja ja tätä rutiineista muodostuvaa järjestelmää muokkaa ja muovaa kielen käyttö. Kielen käyttö myös ylläpitää tätä rutiinien järjestelmää. Kieliopin ja kieliopillisten määritelmien syntyä ohjaisi näin ollen se ihmisen kognition osa-alue, joka vastaa kielellisten konventioiden ymmärtämisestä ja hallinnasta. (Langacker 1987: 56–57.) Kognitiivinen kielentutkimus ei ole niinkään yhteinen koulukunta kuin foorumi kielentutkijoille, joiden kiinnostuksen kohteena on kielellinen merkitys. Näitä tutkijoita yhdistää kognitiivinen sitoumus, jonka mukaan kielellisen merkityksen tarkastelu on mielekästä silloin, kun kielellinen merkitys mielletään ihmismielen ilmiöksi, jonka yhteys kognitioon on erottamaton. (Onikki 2002: 89.)

Kognitiivisen kielitieteen voidaankin näin ajatella tarkastelevan kielen muodollisia ominaisuuksia käsitteellisestä näkökulmasta: kieliopillisen rakenteen kuvauksessa olennaisinta on huomioida sen funktio käsiterakenteen (*conceptual structure*) – jota kielellinen rakenne kielentää – kuvauksessa. Tämän lisäksi kognitiivinen kielitiede pyrkii liittämään löydöksensä osaksi psykologista ymmärrystä tajunnan (kognitio) rakenteista. Toisin sanoen se pyrkii toisaalta suhteuttamaan kielensisäisten käsitteelliset ilmiöt psykologian kuvaamiin mielenrakenteisiin, toisaalta löytämään ja havainnoimaan noita rakenteita kielen käsitteellistämistä koskevan tiedon pohjalta. (Talmy 2001: 3.)

Tiina Onikki-Rantajääskö (2010: 47–50) nostaa kognitiivisen kielitieteen kentästä neljä keskeisintä lähtökohtaa:

- 1) Kieltä ja kielellistä merkitystä tarkastellaan inhimillisenä toimintana erottamattomassa suhteessa ihmisen kognitioon ja kulttuuriin. Merkittävä kysymys onkin se, miten maailma ja kieli ilmenevät ihmiselle kielen kautta ja kuinka ihmismieli ja kieli suhteuttavat olemassaoloaan maailmaan ihmisen kielen kautta.
- 2) Merkitys ei rajaudu erilleen maailmantiedosta, vaan maailmantieto muodostaa taustan, jota vasten kielellisen ilmauksen merkitys havaitaan. Taustat koostuvat kognitiivisista alueista, jotka palautuvat esimerkiksi toisiin käsitteisiin, monimutkaisiin tietokehyksiin tai edeltäviä suuremmin aistihavaintoihin pohjaaviin perusalueisiin.
- 3) Perinteiset lingvistiset vastakkainasettelut, kuten vaikkapa kielioppi vs. leksikko, morfologia vs. syntaksi, taikka sääntö vs. analogia, ovat kumottavissa. Jyrkkien vastakkainasettelujen sijaan suositaan joustavuutta ja sumearajaisuutta, ja luokkien määrittelyssä välttämättömien ja riittävien ehtojen määrittelyn sijaan pyritään hahmottamaan mallitapauksia, joista samankaltaisuussuhteita erittelemällä saadaan myös poikkeavat rajatapaukset liitettyä luokkaan.
- 4) Kantavana ajatuksena on yhtenäinen kuvaus kielen eri tasoilla ja samoin se, miten kielen prosessoinnin oletetaan noudattavan samoja peruseriaatteita kuin ihmisen kognition muukin toiminta.

Yksi kognitiivisen kielitieteen peruslähtökohdista on käsitys merkityksen ensyklopedisuudesta. Kognitiivinen kielitiede lähestyy semantiikkaa ja pragmatiikkaa vetämättä tiukkaa rajaa kielellisen ja kielen ulkopuolisen tiedon välille, sillä sen parissa vallitsevan käsityksen mukaan tuollainen raja on väistämättä keinotekoinen. (Langacker 1987: 154.) Kognitiivisen kielitieteen peruslähtökohdat sopivat hyvin tämän tutkielman aiheena olevien sanojen tarkastelun teoreettiseksi viitekehykseksi. Kuten jäljempänä luvussa 4. käy ilmi, asettuvat sanat *niin*, *näin* ja *noin* funktioineen osaksi jatkumoa niin, että jyrkkää rajaa taivutusmuotojen ja partikkeleiden välille ei voida vetää. Seuraavassa käsittelen tutkimukseni kannalta tärkeimpiä kognitiivisen kieliopin käsitteitä ja ilmiöitä. Näitä käsitteitä ja kognitiivisen kielentutkimuksen osa-alueita ovat kielen yksiköt, kentäteoria, kuvio ja tausta -jako sekä kognitiivinen semantiikka.

Kieliopillinen yksikkö (*grammatical unit*) on pitkälle omaksuttu rakenne, jonka tuottaminen ei vaadi puhujalta erityistä keskittymistä vaan se tapahtuu pikemminkin automaattisesti, rutiininomaisesti.

Tämä koskee niin fonologisia¹ kuin semanttisia yksiköitä. Vaikka yksikön sisäinen rakenne olisi monimutkainen, hahmottuu se puhujan mielessä kokoonpanoksi, jota voi helposti käyttää pohtimatta sen erillisiä osia. Kieliopillisen yksikön voi muodostaa niin yksittäinen äänne², tavu, sana, vakiintunut fraasi kuin pitempikin puheen sekvenssi. (Langacker 1987: 57–58.)

Kieliopilliseen yksikköön liittyy läheisesti symbolinen yksikkö. Symbolinen yksikkö voidaan katsoa semanttisen ja fonologisen yksikön yhteenliittymäksi. Yksinkertaisin symbolinen yksikkö on morfeemi, kielen perusyksikkö, jossa semanttinen ja fonologinen rakenne yhdistyvät pienimmäksi analysoitavaksi, symbolista merkitystä kantavaksi, yksiköksi. Näistä perusyksiköistä rakentuu suurempia ja suurempia rakenteita, joita puolestaan tavataan usein käyttää omina yksikköinä. (Langacker 1987: 58.)

Kielellisen yksikön merkitys syntyy käsitteellisen sisällön ja sitä sisällään pitävän konstruktion myötävaikutuksesta. Jokainen kielellinen yksikkö on tavalla tai toisella kontekstiriippuvainen ja osa yhtä tai useampaa aluetta (*domain*), jotka yhdessä muodostavat yksikön ilmauksen merkitystaustan eli matriisin (*matrix*). Alueet voidaan jakaa perusalueisiin (*basic domain*), jotka ovat perustavanlaatuisia eivätkä siis käsitteitä tai käsitteellistyksiä. Perusalueiden varaan rakentuvat muut, käsitteellistetyt alueet (*nonbasic domains*). Esimerkiksi perusalueesta käyvät tila ja aika, joista voidaan johtaa sellaisia käsitteellistettyjä alueita kuten sijainti tilassa ja muutoksen käsite. (Langacker 1987: 147–148; 2008: 44.)

Keskeisiä kognitiivisen kielitieteen ja kognitiivisen semantiikan käsitteitä myös kuvio ja tausta, Langackerilla (2008: 70) kiintopiste (*landmark*) ja muuttuja (*trajectory*), jotka määrittyvät suhteessa toisiinsa: Kuvio on taustaa liikkuvampi tai liikuteltavampi ja usein taustaa pienempi. Tausta puolestaan on kuviota vakaammin paikoillaan pysyvä ja kuviota suurempi. Kuvio havaitaan taustaa myöhemmin ja kun kuvio on havaittu, siitä tulee tarkastelun kannalta taustaa keskeisempi. Tausta puolestaan on kuviota tutumpi tai odotuksenmukaisempi ja se taka-alautuu kuvion havaitsemisen myötä. Kuvio on geometrisesti taustaa yksinkertaisempi ja usein taustasta riippuvainen. Kuvio ei ole aina välittömästi havaittavissa, mutta on usein huomionarvoisempi kohde kuin tausta, joka on kuviota selkeämmin havaittavissa. (Talmy 2003: 18.)

Suomen kielen demonstratiivijärjestelmässä kuvio–tausta-jako näkyy siten, että sisäpaikallissijaiset

¹Langackerin käytössä “fonologinen” on ymmärrettävä väljästi, ylipäätään kielellisen muodon kattavaksi.

²Natiivi puhuja tuottaa automaattisesti äänneitä, joiden aikaansaaminen vaatii aloittelevalta kielenoppijalta paljon vaivaa, mikäli kyseisestä äänneestä ei ole kielenoppijan omassa kielessä (Langacker 1987: 57).

demonstratiivipronomit hahmottuvat kuvioksi, kun taas demonstratiivipronominien ulkopaikallissijaiset muodot, joita voidaan nimittää myös demonstratiivikantaisiksi lokatiivisiksi proadverbeiksi, hahmottuvat taustaksi. Kohteet, joihin viitataan sisäpaikallissijasilla demonstratiivipronomineilla, ovat usein taustaansa pienempiä, taustaansa nähden etualalla, geometrisesti yksinkertaisia tai pistemäisiä ja hahmottuvat siksi kuvioiksi. Kohteet, joihin viitataan lokatiivisilla proadverbeilla, ovat kuvioonsa nähden taka-alaisempia, kuviotaan suurempia ja geometrialtaan monimutkaisia. (Laury 1996: 82–83.) Tiukan langackerilaisittain ajateltuna tosin sekä demonstratiivipronominien ulkopaikallissijaiset muodot että niiden sisäpaikallissijaiset muodot olisivat taustoja tai kiintopisteitä. Lauryn analyysissä taustamaisuus ja kuviomaisuus liittyvät enemmän siihen, miten *tässä* osoittaa tarkkarajaisempaa viittauskohdetta kuin laajemman ja vähemmän tarkkarajaisemman viittauskohteen osoittava *täällä*, ja on siksi sitä kuviomaisempi.

Jens Allwood (1999) on kiteyttänyt kognitiivisen semantiikan lähtökohdat seuraavasti: Kaikilla kielen osatekijöillä (morfeemeilla, sanoilla, idiomeilla, lauseilla) on oma merkityspotentialinsa. Merkityspotentiaali muodostuu kielellisen ilmauksen aiempaan käyttöön liittyvistä muistikuvista ja siihen muutoin liittyvistä mielikuvista. Ilmauksen merkityspotentiaali aktivoituu ilmausta käytettäessä. Ilmauksen merkitys määräytyy kielenkäyttäjän kognitiossa, jossa merkityksen muodostumiseen vaikuttavat käytetyn ilmauksen merkityspotentiaali, muitten ilmausten merkityspotentiaalit sekä kielenulkoisen konteksti. (Allwood 1999: 1–3.) Peter Gärdenfors (1999) puolestaan kuvaa kognitiivisen semantiikan peruslähtökohtia hieman edeltävästä poikkeavalla tavalla. Tämän näkemyksen mukaan merkitys on kognitiivisia malleja. Kognitiiviset mallit muodostuvat havaintojen pohjalta ja ovat siten riippuvaisia havainnoijasta. Näin ollen myös merkitys muodostuminen ainakin osin pohjaa havaintoihin eikä suinkaan ole ihmisen havainnointikyvystä riippumaton. (Gärdenfors 1999: 21–25.)

Kognitiivinen semantiikka tutkii kielellisten elementtien merkityksen muodostumista kognitiivisen kielitieteen teoreettisesta viitekehityksestä käsin. Kielen voidaan katsoa koostuvan kahdesta rinnakkaisesta järjestelmästä: kieliopillisesta ja leksikaalisesta. Tässä kaksisosaisessa kokonaisjärjestelmässä kieliopillinen järjestelmä luo valtaosan lauseen rakenteesta, leksikaalinen järjestelmä puolestaan tuottaa lauseen sisällön. Kuulijan mielessä näistä syntyy kognitiivinen representaatio. Prosessissa kieliopilliset tekijät muodostavat rakenteet, jonka leksikaalinen järjestelmä täyttää käsitteillä. (Talmy 2001: 21.) Tällainen kuvaus kahdesta rinnakkaisesta, joskin limittäisestä, järjestelmästä on ainakin näennäisesti ristiriidassa langackerilaisen kielopin ja leksikon sumearajaisuutta korostavan näkemyksen kanssa. Langacker (2008: 6–7) kuitenkin korostaa, että vaikka leksikko, morfologia ja syntaksi limittyvätkin, se ei tarkoita, etteivätkö ne olisi määriteltävissä

ja toteaa, että kielen eri osa-alueiden asteittainen limittyminen ei tarkoita, että osa-alueista koostuva järjestelmä olisi tasakoosteinen.

Kahden edellä mainitun järjestelmän lisäksi kieli voidaan jakaa eri luokkiin sen mukaan, ovatko ne avoimia ja sulkeisia. Leksikaaliset elementit muodostavat avoimia luokkia. Leksikaalisia elementtejä ovat substantiivien, verbien sekä adjektiivien vartalot (*roots*). Säännölliset, johtamalla muodostetut adverbit³ puolestaan eivät tässä katsannossa muodosta omaa avointa luokkaansa, sillä ne ovat johdoksia substantiiveista, verbeistä tai adjektiiveista. Adverbit, jossa ei ole erotettavaa johdinainesta⁴, lasketaan tässä jaottelussa partikkelien ryhmään kuuluviksi. (Talmy 2001: 22–23.) Talmy käyttää termiä *noun*, joka kääntyy suomeksi *substantiiviksi*. Tässä yhteydessä substantiiveista esitetyt huomiot ovat yleistettävissä laajemmin myös muihinkin nomineihin ja sitä myötä myös demonstratiivipronomineihin. Nominivartaloisiin adverbeihin voidaan laskea myös tämän tutkielman aiheena olevat sanat *niin*, *näin* ja *noin*, joiden kannat ovat kaikki demonstratiivipronomineja, joskin ilmeiset yhteydet niiden demonstratiivivartaloihin lienevät äänne muutosten ja paradigmasta irtoamisen myötä hämärtyneet. Toisaalta suomessa on substantiiveista, adjektiiveista ja verbeistä johdettujen adverbien lisäksi viljalti adverbeja, joissa vartaloksi näyttäisi hahmottuvan itsenäinen adverbivartalo, jota muiden sanojen yhteydessä voidaan käyttää prefiksinä (esim. *alas*, *alapuoli*; *ulkona*, *ulkoilma*). Nämä vartalot ovat tosin siinä mielessä nominien kaltaisia, että ne ovat vaillinaisesti joissain, mutta eivät kaikissa, sijoissa taipuvia. Iso suomen kielioppi (ISK 2010: 385) nimittääkin tällaisten adverbien vartaloita nominaalisiksi tilavartaloiksi.

Kieliopillisen järjestelmän elementit puolestaan muodostavat kaikki erilaisia sulkeisia luokkia, joita nimitetään myös umpiluokiksi: affiksit, adpositiot, konjunktiot ja partikkelit sekä taivutuspäätteet, johtimet ja kliitit muodostavat sulkeisen ilmiluokan, joka jakautuu kahtia niin, että neljä ensimmäistä – affiksit, adpositiot, konjunktiot ja partikkelit – muodostavat ryhmän, jonka jäsenet ovat vapaita (*overt free forms*) ja viimeiset kolme – taivutuspäätteet, johtimet sekä kliitit – ryhmän, jonka jäsenet ovat sidottuja (*overt bound forms*). Toinen, abstrakti tai implisiittien, umpiluokka muodostuu kieliopillisista käsitteistä, lauseenjäsenistä sekä lauserakenteista. (Talmy 2001: 23.)

³ Talmy (2001: 23) antaa näistä esimerkkiksi englannin *-ly*-päätteiset adverbit, joita suomessa usein vastaavat *-sti*-päätteiset adverbit, esim. *gentle*, *gently*; *hellä*, *hellästi*.

⁴ Talmy (2001 : 23) mainitsee tällaisia olevan ainakin englannin *even* ja *again*.

ASETELMA 1. Avoimet luokat ja sulkeiset ilmiluokat (Talmy 2001: 22–23).

Avoimet luokat	Sulkeiset luokat (umpiluokat)
substantiivivartalot verbivartalot adjektiivivartalot	Vapaat sulkeiset ilmiluokat: affiksit adpositiot konjunktiot partikkelit Sidotut sulkeiset ilmiluokat: taivutuspäätteet johtimet kliitit

2.2. Kieliopillistuminen

Kieliopillistuminen on vanhastaan nähty yksisuuntaisensa ilmiönä, jossa sana muuntuu vähemmän kieliopillisesta kieliopillisemmaksi. Mikäli muutosta on tapahtunut toiseen suuntaan, on kehitystä kutsuttu leksikaalistumiseksi. Leksikaalistuminen on tällöin hahmottunut ikään kuin eräänlaiseksi kieliopillistumisen käänteisprosessiksi. (Brinton–Traugott 2005: 62.)

Olellainen osa sekä kieliopillistumista että leksikaalistumista on muodon osalta morfeemien rajojen häviäminen ja merkityksen idiomaattistuminen⁵ (Brinton–Traugott 2005: 62). Kieliopillistumisprosessi voidaan nähdä semanttisena muutoksena, joka alkaa kielellisen elementin uudesta tulkinnasta tietyssä kontekstissa. Tästä uudelleen tulkinnasta seuraa kielellisen elementin rakenteen uudelleen järjestäytymistä. Kun rakenteellinen uudelleen järjestäytyminen vakiintuu ja tästä syntynyt kielellinen elementti konventionaalistuu, tapahtuu muutoksia myös kokonaissysteemissä. (Laitinen–Lehtinen 1997: 12.) Tästä esimerkkinä käyvät tässä tutkielmassa analysoitavat sanat *niin*, *näin* ja *noin*, eritoten partikkeli *niin*, jolla on tutkittavista sanoista monimuotoisinta ja pisimmälle erikoistunutta käyttöä.

Tyypillisesti kieliopillistumisprosessissa leksikaaliset sanat (nominat ja verbit) muuttuvat partikkeleiksi, joilla on erikoistunutta, alkuperäisestä poikkeavaa käyttöä. Näin voi käydä myös adverbeille. Adverbien ollessa kyseessä yksi adverbien käytöistä irtautuu muista siinä määrin, että sen referentiaalinen merkitys taka-alaistuu. (Hakulinen–Saari 1995: 481–482.) Toisin sanoen kieliopillistumisprosessissa leksikkoon kuuluva sisältösana, joka ilmaisee tarkoitteita tai niiden ominaisuuksia, abstrahoituu ja kieliopillistuu funktiosanaksi, jonka pääasiallinen tehtävä on suhteiden osittaminen (Laitinen–Lehtinen 1997: 10).

⁵ Hyvä esimerkki tästä on sana *niin*, jonka yhteys *ne*-vartaloon on äännemuutosten vuoksi hämärtynyt ja jolla on tutkielmani aiheena olevasta kolmesta sanasta eniten erilaisia funktioita.

Kieliopillistumisprosessissa tapahtuu morfologista yksinkertaistumista siten, että äänteellisesti raskaammat ja pitemmät rakenteet lyhenevät ja kevenevät kieliopillistuessaan (Hopper–Traugott 1993: 103). Esimerkiksi edellä mainitun kaltaisesta kehityksestä käynee adverbien *niin* partikkelistuminen ja lyheneminen muotoon *ni*. Kieliopillistumisprosessissa tapahtuva eriytyminen voi alkaa jonkin elementin vakiintumisesta tiettyyn yhteyteen, josta seuraa uuden merkityksen syntyminen tuohon yhteyteen vakiintuneelle elementille. Samanaikaisesti kyseisen elementin vähemmän kieliopillistunut merkitys voi säilyä rinnalla. (Hopper–Traugott 1993: 116–118.) Esimerkkinä tästä käy tapaa ilmaisevan adverbien *noin* kehittyminen numeraalin kanssa esiintyväksi likimäärän ilmaisimeksi.

Perinteisesti kieliopillistumistutkimuksessa on usein keskitytty lähinnä kieliopillistuneen elementin tarkasteluun ja jätetty joko vähemmälle huomiolle tai kokonaan huomiotta konteksti, jossa kieliopillistunut elementti esiintyy. Tarkkaan ottaen kieliopillistuminen ei kuitenkaan kosketa yksittäistä kielellistä elementtiä tai yksikköä vaan sitä syntagmaattista kokonaisuutta, jonka osana ja osaksi kielellinen elementti kieliopillistuu. (Himmelmann 2004: 31.) Syntagmaattisen kokonaisuuden tarkastelu on myös oman tutkimukseni lähtökohta.

Kieliopillistuminen vaikuttaa myös sijajärjestelmässä ja sijojen funktioihin. Bernd Heine, Ulrike Claudi ja Friederike Hünemeyer (1991: 159) ovat esittäneet seuraavanlaista jakoa sijojen kieliopillistumisesta (asetelmassa vähiten kieliopillistuneet funktiot ovat vasemmalla ja eniten kieliopillistuneet funktiot oikealla):

ASETELMA 2. Sijojen funktioiden kieliopillistumisen asteet.

Vähiten kieliopillistuneet funktiot:			>>>	Eniten kieliopillistuneet funktiot:		
ABLATIIVI	AGENTTI	TARCOITUS		AIKA	EHTO	TAPA
ALLATIIVI	KOMITATIIVI	VÄLINE			SY	
LOKATIIVI	BENEFAKTIIVI	DATIIVI				
VÄYLÄ	POSSESSIIVI					

Edellä esitetyn perusteella instruktiivisijan tapaa ilmaiseva funktio, jossa tämän tutkielman aiheena olevat *niin*, *näin* ja *noin* toimivat, vaikuttaisi olevan pitkällisen kieliopillistumisen tulosta. Muut instruktiivisijan funktiot asettuvat yllä esitetylle jatkumolle siten, että aikaa ilmaiseva funktio (*aamuin illoin, puolilta päivin*) on välinettä ilmaisevaa (*molemmin käsin, harpuin, huiluin, kantelin*) funktiota kieliopillisempi. Myös suomen komitatiivisijan on toisinaan esitetty olevan etymologisessa yhteydessä suomen instruktiivisijaan (Sirola-Belliard 2016: 59). Komitatiivisen funktion kehittyminen on Heinen, Claudin ja Hünemeyerin kuvauksessa vähäisemmän kieliopillistumisen

tulosta kuin välinettä, aikaa tai tapaa kuvaavien funktioiden kehittyminen. Sivuan komitatiivin ja instruktiivin oletettua suhdetta vielä jäljempänä luvussa 3.1. (ks. myös Sirola-Belliard 2016).

Asetelmassa 2. esitetyn, Heinen, Claudin ja Hünнемeyer laatiman kuuden ryhmän jaon pohjalta on löydettävissä vielä yleisluontoisempi kolmiosainen jako. Tässä jaossa vähiten kieliopillistuneita ovat spatiaaliset, eli tilalliset suhteet. Spatiaalisia suhteita kieliopillistuneempia ovat ihmisten väliset suhteet tai suhteet, jotka ovat muutoin ihmiskeskeisiä. Kaikkein kieliopillistuneempia tässä jaossa ovat suhteet elottomien olioitten välillä. (Heine ym. 1991: 160; Jaakola 1997: 129.) Yllä ensin esitetty jako kuuteen suhteutuu jälkimmäiseen kolmijakoon siten, että spatiaaliset suhteet pitävät sisällään ablatiiviset, allatiiviset, lokatiiviset sekä väylää ilmaisevat funktiot. Ihmiskeskeisiä suhteita kuvaaviin funktioihin puolestaan lukeutuva sijojen komitatiiviset, possessiiviset, datiiiviset sekä agenttia, hyötyjää, välinettä ja tarkoitusta ilmaisevat funktiot. Viimeiseen kolmesta, elottomien olioitten välisiä suhteita kuvaavaan ryhmään sisältyvät aikaa, tilaa, syytä sekä tapaa kuvaavat funktiot. (Heine ym. 1991: 160.)

Esa Itkonen (1998) huomauttaa, ettei kaikki merkityksen reanalyysi ja laajentuminen ole kieliopillistumista, vaan että kieliopillistuminen on reanalyysista ja laajentumisesta koostuvan prosessin erityistapaus⁶. Lisäksi Itkonen huomauttaa, ettei kieliopillistuminen kosketa pelkästään lekseemejä, vaan kieliopillistumista voi tapahtua niin subleksikaalisella tasolla foneettisten muutosten myötä kuin supraleksikaalisella tasolla sanajärjestyksen kieliopillistumisen myötä. (Itkonen 1998: 35–36.)

2.3. Keskustelu yhteistoimintana

Vapaan ja spontaanin keskustelun, toisin sanoen vuorovaikutuksen, voidaan katsoa olevan puhutun kielen alkuperäisin, varsinaisin ja keskeisin muoto (Hakulinen 1989: 22). Kieli ei rajoitu yksittäiseen ihmismieleen jääden sen sisäiseksi ilmiöksi, vaan vuorovaikutuksessa omaksuttavana intersubjektiiivisena toimintatapana se ulottuu ihmisen mentaaliseen käsitteistyksestä sosiaalisen vuorovaikutuksen kautta ihmisyyhteisöjen tasolle ja näitten abstrakteihin käsitemaailmoihin asti (Onikki 2002: 90). Tutkielmani aineisto koostuu kahden tai useammin henkilön välisistä keskusteluista, jotka ovat leimallisesti yhteistoiminnallisia. Herbert H. Clark (1996) on kehittänyt mallia, jossa keskustelu hahmottuu yhteistoiminnaksi. Yhteistoimintaa voidaan jäsentää seuraavien Clarkin

⁶Esimerkiksi kieliopillistumiseen kuulumattomasta reanalyysista Itkonen (1998: 15, 35) antaa arabiasta swahiliin lainatun kirjaa tarkoittavan sanan *kitabu*, jonka alkuosa *ki-* hahmottuu swahilissa yksikölliseksi prefiksiksi, mistä puolestaan seuraa monikollisen *vi-*prefiksin avulla muodostettu *vitabu*-monikkomuoto.

kokoamien käsitteiden avulla:

- Osanottajat: Jotta voitaisiin puhua yhteistoiminnasta, tarvitaan kaksi tai useampi osanottaja.
- Toimintaroolit: Yhteistoiminnan osanottajat omaksuvat roolit, jotka edesauttavat osanottajien keskinäisen työnjaon jäsentämistä.
- Julkiset päämäärät: Yksi merkittävä osatekijä yhteistoiminnassa on yhteisten julkisten päämäärien määrittäminen ja niiden saavuttamiseen pyrkiminen.
- Yksityiset päämäärät: Yhteistoiminnan osanottajilla voi olla myös omia, salattuja yksityisiä päämääriä, joihin he yhteistoiminnassa pyrkivät.
- Hierarkiat: Yhteistoiminta (*joint activity*) koostuu joukosta yhteisiä toimia (*joint action*). Useimmiten nämä yhteiset toimet, joista yhteistoiminta koostuu, järjestyvät keskenään hierarkkiseen suhteeseen.
- Menettelytavat: Yhteistoimintaa voidaan edistää niin konventionaalisiin kuin epätavallisiin menettelytavoisiin.
- Rajat: Yhteistoiminnalla on selkeästi erottuvat alku- ja päätöspisteet, jotka yhteistoiminnan osanottajat toiminnallaan määrittävät.
- Dynamiikka: Yhteistoiminta voi olla yhtäjaksoista tai jaksottaista. (Clark 1996: 37–38.)

Keskustelu on kumulatiivinen prosessi, jossa puhekuppaneiden yleinen, yhteinen ja jaettu tietopohja (*common ground*) karttuu, eli kumuloituu. Keskustelun edetessä keskustelun osanottajien yhteinen tietopohja ei pelkästään kartu, vaan voi myös rakentua uudelleen. Eri lausetyypeistä väitelauseet ovat prototyyppeisiä puhekuppanien jaettua tietopohjaa kartuttavia puheakteja. Muita tällaisia ovat kysymykset, anteeksipyyntöt, lupaukset, pyynnöt ja julkilausumat. (Clark 1996: 38–39.)

Useimmiten erilaisten yhteistoimintojen osalta jaettu tietopohja voidaan jakaa kolmiksi:

- 1) Alun jaettu tietopohja: Alun jaettu tietopohja koostuu osanottajien keskenään ennalta jakamista taustatiedoista, oletuksista sekä uskomuksista. Edellä mainitut ovat läsnä yhteistoiminnan alkaessa.
- 2) Kulloinenkin yhteistoiminnan tila: osanottajien oletus kulloisestakin yhteistoiminnan tilasta minä tahansa hetkenä.
- 3) Jo toteutuneet julkiset tapahtumat: Joukko julkisia tapahtumia, joiden osanottajat olettavat käyneen toteen ja johtaneen kulloiseenkin tilaan. (Clark 1996: 43.)

Diskurssissa käytetyissä signaaleissa on viisi eri osatekijää tai tasoa: Näistä ensimmäisen muodostavat äänteet, toisen lausumat, kolmannen tason muodostavat lausuman muodostavat sanat, fraasit, lauseet ja niiden syntaktinen järjestys, neljännen tason muodostavat lausuman muodostavien sanojen, fraasien ja lauseiden merkitys sekä viidennen lausumista koostuvat vuorot, jotka yhdessä muodostavat diskurssin. (Clark 1996: 53.)

Kaikenlainen yhteistoiminta vaatii koordinoitua, joka voi olla joko rytmiiin tai säännönmukaisuuteen pohjaavaa, jaksollista (*periodic*⁷), tai epäsäännöllistä ja jaksotonta (*aperiodic*). Yhteistoiminnan koordinoitua voi olla myös tasapainoista (*balanced*) tai epätasapainoista (*unbalanced*). Tasapainoisesti koordinoitua yhteistoiminnan muotoja Clarkin mukaan ovat sellaiset toiminnat kuten kättely tai dueton soittaminen. Tällaisissa tilanteissa toinen toimijoista voi aloittaa toiminnan, mutta kumpikaan ei varsinaisesti johda sitä. Epätasapainoisesta koordinoinnista on puolestaan kyse silloin, kun yksi toimijoista johtaa toimintaa. Myös keskustelu on yhteistoimintaa, joka vaatii koordinoitua. Keskustelu on epäsäännöllistä ja epätasapainoista. (Clark 1996: 82–83.) Keskustelussa koordinoitua koskee sekä sisältöä, eli sitä mitä sanotaan, että itse prosessia, eli miten ja milloin sanotaan (Clark 1996: 90). Keskustelijat eivät rakenna ja jäsentele vain omia puheenvuorojaan, vaan voivat rakentaa joitakin puheenvuoroja yhteistyössä toistensa kanssa (Kalliokoski 1989: 194).

Yhteistoiminnan edellytyksenä on osallistujille yhteinen, jaettu tietopohja (*common ground*). Tämä yhteisen tietopohjan voidaan nähdä olevan yksi itsetietoisuuden muoto: osallistujat ovat kummatkin tietoisia siitä, että jakavat keskenään yhteistä informaatiota. Yhteinen ja jaettu tietopohja voidaan jakaa kahtia yhteisön tasolla jaettuun tietopohjaan ja henkilötasolla jaettuun tietopohjaan. (Clark 1996: 120–121.) Keskustelun osapuolilla voi olla keskenään ristiriitainen käsitys yhteiseksi ja jaetuksi katsomastaan tietopohjasta ja he voivat olettaa siihen kuuluvan asioita, joita kaikki osapuolet eivät laskekaan siihen kuuluviksi (Clark 1996: 97).

Yhteinen ja jaettu tietopohja syntyy vuorovaikutuksessa. Yhteisöllinen jaettu tietopohja (*Communal common ground*) perustuu oletukselle yhteisön tasoilla jaetuista ymmärryksestä, johon kaikilla yhteisön jäsenillä on pääsy. Yksilöllinen jaettu tietopohja (*Personal common ground*) puolestaan pohjaa yksilöiden välisille, jaetuille kokemuksille sekä yhteistoiminnalle. (Clark 1996: 117.)

⁷Clark (1996: 82) antaa tästä esimerkiksi muitten muassa valssin tanssimisen sekä yhdessä soittamisen.

3. Sijan marginalisoituminen

Seuraavissa alaluvuissa luotaan pro gradu -tutkielmani aihetta koskevaa fennististä tutkimusta. Luon ensin katsauksen instruktiiviin, sen nykytilaan ja menneisyyteen, ja sitten itse tutkimuksen aiheena oleviin sanoihin sekä yksittäisinä sanoina että osana paradigmaa. Lopuksi tarkastelen vielä paradigmasta irtoamista.

3.1. Instruktiivi

Instruktiivin on sija, jonka merkitsemät lausekkeet ovat syntaktiselta funktioltaan adverbiaalisia ja pääsanaansa vapaasti liittyviä (Kangasmaa-Minn 1972: 35). Instruktiivi kuuluu nyky-suomessa yhdessä komitatiivin ja abessiivin kanssa kolmen vajaan käytöisen sijan (ISK 2010: 1174) joukkoon. Tämä tarkoittaa, että ne ovat lakanneet olemasta produktiivisia, toisin sanoen ne eivät ole osa kielen jokaisen sanan mahdollista sijataivutusta. Instruktiivin esiintymistäajuus on verrattain harva: Lauseopin arkiston (LA) koodatuista sijaesiintymistä 2 % on instruktiiveja. Lauseopin arkiston korpus koostuu yleiskielisestä aineistosta, johon kuuluu yleiskielisen aineksen lisäksi yksi romaani ja näytelmä. Sitä vastoin Parole-aineistossa, joka koostuu LA:n koneellisesti koodatun otoksen lisäksi Helsingin Sanomien ja Suomen Kuvalehden 1990-luvulta peräisin olevasta aineistosta sekä yhdestä tietokirjasta, instruktiivin osuus on 0,3 %. Syynä näin merkittävään eroon instruktiivien suhteellisessa määrässä ovat poikkeavat koodaustavat: LA:n aineistossa on instruktiiveiksi koodattu sellaisetkin adverbit ja partikkelit kuin *nimittäin* ja *ollenkaan*, kun taas Parolessa vastaavanlaiset esiintymät on koodattu adverbeiksi, joilla ei ole sijaa. (ISK 2010: 1179.) Komitatiivisia rakenteita, sekä komitatiivisijaa että komitatiivisesti käytettyä prepositiota *kanssa*, tutkinut Maija Sirola-Belliard (2016: 59) mainitsee komitatiivisijaa pidetyn erityisesti varhaisemmassa tutkimuksessa instruktiivisijasta kehittyneenä. Komitatiivin yhteys instruktiiviin ei ole kuitenkaan ole kiistaton, ja Sirola-Belliard (mt. 59–60) mainitsee myös esitetyn komitatiivisijan kehittyneen essiivisijan morfologisesta materiaalista.

3.1.1. Instruktiivi nykykielessä

Suomen kielen instruktiivia on aiemmin käsitellyt muitten muassa Juha Leskinen (1990), joka on tutkinut suomen inkongruenteja instruktiivirakenteita ja niiden taustaa itämerensuomessa ja sukukielissä. Leskinen (1990: 1) toteaa suomen instruktiivin ja genetiivin kuuluvan etymologisesti yhteen ja palautuvan uralilaiseen genetiivi-instruktiivin kaasukseen. Itämerensuomessa esiintyvän instruktiivisijan funktioiden Leskinen (1990: 4–6) näkee jakautuvan kahdeksaan toisistaan erottuvaan

ryhmään, jotka ovat:

- 1) tekemisen välineen tai keinon ilmaiseminen (*tehdä käsin, potkia molemmin jaloin*)
- 2) attribuutillisessa asemassa subjektin (ruumiin)osan tilaa (*selvitä ehjin nahoin*)
- 3) asennon kuvaaminen (*hän oli selin minuun*)
- 4) tekemisen laadun eli tavan ilmaiseminen (*tunsin hänet hyvin*)
- 5) merkityksessä 'jonkin kanssa, jokin mukana' (tästä ns. komitatiivisesta instruktiivista on Leskisen mukaan esimerkkejä vain kansanrunoudessa⁸, jossa sielläkin se esiintyy vain harvoin)
- 6) määränilmaus (*he tulivat kaksin*)
- 7) paikan tai suunnan ilmaiseminen (*näillä main, taaksepäin*)
- 8) ajan osoittaminen⁹ (*aamuin illoin*)

Nykykielessä instruktiivimuotoja esiintyy tyypillisimmin vakiintuneissa ilmauksissa, joissa ilmauksen instruktiivimuotoinen osa hahmottuu lähinnä partikkeliksi (Hakulinen 1961: 74). Juuri tästä syystä instruktiivisijaa, yhdessä abessiivin ja komitatiivin kanssa, sanotaan vaajakäyttöiseksi sijaksi, kuten edellä luvussa 3.1. todettua.

3.1.2. Instruktiivisijan historiallinen kehys

Kuten jo edellä mainitsin, instruktiivisijan arvellaan kehittyneen uralilaisesta *n*-aineksesta. Leskinen viittaa saamen kielten nykyedustukseen, jossa niin genetiivin kuin instruktiivin yksikön ja monikon muodot ovat identtiset¹⁰, ja toteaa genetiivisijan ja instruktiivisijan alkaneen eriytyä vasta myöhäiskantasuomessa. Tätä ennen ne ovat Leskisen mukaan olleet yksi ja sama sija, jolla on ollut joko nominia määrittävää adnominaalista (genetiivi) tai verbiä määrittävää adverbaalista (instruktiivi) käyttöä. (Leskinen 1990: 3.) Suomen genetiivin kehitystä tutkinut Eeva Kangasmaa-Minn (1999: 24, 27) pitää instruktiivia sekä adnominaalista genetiiviä, adverbaalista genetiiviä samoin kuin datiivigenetiiviä samaan historialliseen N-sijaan palautuvina ja adnominaalista genetiiviä adverbaalisesta genetiivistä kehittyneinä.

Suomen datiivigenetiivin juuria tutkinut Nobufumi Inaba (2015: 313) on puolestaan esittänyt suomen datiivigenetiivin syntyneen ruotsin mallin vaikutuksesta. Minna Jaakola (2004: 30) on genetiivisijaa

⁸ Leskinen (1990: 6) esittelee tässä pari Kalevalasta ja Kantelettaresta löydettyä esimerkkiä, joita hän pitää kuitenkin epäperäisinä, minkä lisäksi hän esittelee pari esimerkkiä karjalan kielestä. Leskinen ei esitele esimerkkejä komitatiivisesti käytetystä instruktiivista nykysuomesta.

⁹ Myös sellaiset ajanilmaukset, kuten *aamuisin* ja *iltoisin*, voidaan mieltä morfologisesti *aamuinen*-tyyppisten adjektiivien instruktiivimuodoksi, vaikkei Leskinen niitä erikseen tässä yhteydessä mainitsekaan.

¹⁰ Suomessa vain instruktiivin ja genetiivin yksiköt ovat ilmiänsuultaan toisistaan erottumattomat (esim. *kulkea jalan, astua rinnan*).

tutkiessaan pohtinut homonymian mahdollisuutta: merkitykseltään ja syntaksiltaan hyvin erilaisten elementtien äänteellinen samankaltaisuus saattaakin ohjata kategorian hahmottumista. Nykykielen genetiivi ei näyttäisikään olevan yhdestä yleismerkityksestä eriytyvä alamerkitysten rykelmä, vaan ennemmin merkitystihentymistä ja niitä yhdistävistä jatkumoista muodostuva läpikotaisin polyseeminen verkko (mt. 277).

Toisessa kontekstissa *n*-ainesta on lähestynyt Ilona Herlin (1998), joka on tutkinut suomen konjunktiota *kun*. Konjunktion historiaa luotaavassa katsauksessa hän toteaa yhteyden sanojen *kun*, *kuin* ja *ku* välillä. Jo aiemmin Lauri Hakulinen (1979: 74) on esittänyt sanan *kuin* olevan pronominiavartalosta *ku-* instruktiivisijapäätteen avulla muodostettu instruktiivimuoto. Herlin (1998: 21) toteaa pidetyn mahdollisena myös sitä, että *kun* olisi yksikön ja *kuin* monikon instruktiivi. Mikko Korhonen (1991: 168) puolestaan on esittänyt kaikkien nykyisten *n*-sijojen ja niiden datiivisen, instruktiivisen sekä genetiivisen käytön palautuvan kantaauralilaisen *n*-latiivin käyttöön edellä mainituissa kolmessa funktiossa. Inaba (2015: 311) kuitenkin argumentoi tällaista käsitystä vastaan huomauttaen, että varsinaisesta datiivigenetiivistä ei löydy jälkiä sukukielistä, ei niistäkään, joissa on *n*-genetiivi, minkä vuoksi on perustellumpaa etsiä genetiivin datiivisen käytön juuria jostain muualta kuin kantaauralista.

3.2. Paradigma ja sen jäsenet

Alla tarkastelen kielellisiä yksiköitä *niin*, *näin* ja *noin* osana paradigmaa, jonka yksikön nominatiivimuodoiksi hahmottuvat demonstratiivipronominit *tämä*, *tuo* ja *se*. Aloitan käsittelemällä ensin edellä mainittuja demonstratiiveja ja siirryn sitten kyseisten paradigmojen partikkelistuneitten monikon instruktiivimuotojen tarkasteluun. Lopuksi luon katsauksen deiksikseen ja deiktisyyteen.

3.2.1. Demonstratiivipronominit

Alkavassa alaluvussa luon katsauksen suomen kielen demonstratiivipronomineja *tämä*, *tuo* ja *se* käsittelevään aiempaan tutkimukseen. Marja Etelämäki (2006) on keskittynyt erityisesti pronominiin *tämä*, mutta on samaisessa tutkimuksessaan käsitellyt myös pronomineja *tuo* ja *se*. Eeva-Leena Seppänen (1998) on tutkinut keskustelun osallistujiin viittavia pronomineja *tämä*, *tuo*, *se* ja *hän* ja Katri Priiki (2014; 2015; 2017) on tutkinut Kaakkois-Satakunnan nykypuhekielessä esiintyviä henkilöviitteisiä pronomineja *hän*, *se*, *tää* ja *toi*.

Keskusteluanalyysin menetelmin tuloksensa saanut Etelämäki toteaa, että viittauksen indeksiseksi taustaksi voidaan käsittää kulloinkin meneillään oleva, luonteeltaan toiminnallinen konteksti.

Indeksisenä taustana ei toimi kuitenkaan kulloinkin meneillään tai käsillä oleva konteksti kokonaisuudessaan, vaan vain se kontekstin osa, jonka demonstratiivipronomini isäntälausumiseen erottaa ja erittelee taustakseen. Toisaalta käyttämällä demonstratiivipronomineja *tämä*, *tuo* ja *se* puhuja voi joko osoittaa tarjoavansa uutta näkökulmaa keskustelunalaiseen tarkoitteeseen tai tarjota uutta puheenaihetta keskusteluun. (Etelämäki 2006: 20, 119.)

Eeva-Leena Seppänen (1998: 59) nimeää pronominit *tämä* ja *tuo* muutoksen pronomineiksi: pronominit *tämä* ja *tuo* esiintyvät keskusteluissa vuoroissa, joissa aloitetaan jotain sekventiaalisesti uutta. Pronomini *se* puolestaan toimii jatkuvuuden pronomininä: *se* viittaa keskustelun läsnäolijaan vain siinä tapauksessa, että kyseinen läsnäolija on jo mainittu tavalla tai toisella. Keskustelun ulkopuolisiin henkilöreferenteihin, samoin kuin muihin keskustelussa esiintyviin tarkoitteisiin, voidaan viitata ensimmäintana pronominilla *se*, mutta todennäköisemmin pronomineiksi valikoituvat *tämä* tai *tuo*. (Etelämäki 2006: 45.)

Seuraavassa tarkastelen kutakin demonstratiivipronominia yksitellen. Aloitan ensin pronominin *se* ja siirryn sitten pronomineihin *tämä* ja *tuo*. Toimin näin siksi, että pronominin *se* käyttö poikkeaa enemmän pronominien *tämä* ja *tuo* käytöstä kuin kahden viimeksi mainittujen käytöt toisistaan.

Pronomini *se* implikoi tarkoitteen olevan tunnistamisen kannalta riittävän tunnettu, ja sitä voidaan käyttää viitattaessa tarkoitteeseen, joka ei aiemmin ole vielä ollut osa keskustelua (Etelämäki 2006: 33, 63). Toisin sanoen käyttäessään NP:tä, jonka määritteenä on *se*, puhuja olettaa tarkoitteen olevan kuulijalle niin tuttu, että *tämä* tunnistaa sen, vaikkei *se* ole vielä aiemmassa keskustelussa ollutkaan esillä. Maria Vilkuna (1992: 135) puolestaan toteaa, että käyttämällä NP:tä, jonka määritteenä on pronomini *se*, voidaan myös ohjata puhekuppania tai muuta kuulijaa palauttamaan tarkoite mieleen joko aiemmasta keskustelusta taikka yleistiedosta. Henkilöviitteinen *se* on neutraali tapa viitata puhekielessä henkilöön, joka ei ole läsnä puhetilanteessa (Priiki 2017: 41). Henkilöviitteistä pronominia *se* käytetään erityisen paljon, kun viitataan henkilöihin, jotka ovat puhujalle vieraita tai henkilöihin, jotka esitetään institutionaalisissa rooleissa, taikka kun viitataan pikkulapsiin (mt. 43).

Yksi pronominin *tämä* pääasiallisista funktioista puolestaan on osoittava funktio: valitsemalla pronominin *tämä* puhuja ilmaisee pronominin tarkoitteen tunnistamisen olevan keskustelun kannalta tärkeää (Etelämäki 2006: 33). Priiki (2017: 57) on löytänyt mahdollisia merkkejä tuttuuden vaikutuksesta pronominien *tää* ja *tuo* käyttöön: pronomininä *tää* käytettäisiin viitattaessa puhetilanteessa läsnä olemattomaan henkilöön silloin, kun puhetilanteessa on mukana puhujalle vieras henkilö, ja pronominia *toi* käytettäisiin viittaamassa puhetilanteessa läsnä olemattomaan

henkilöön silloin, kun puhetilanteessa läsnä olevat henkilöt ovat puhujalle tuttuja. Priiki (mts.) mainitsee edellä esitetyn kaltaisen pronominin valinnan ja tuttuuden välisen yhteyden olevan kuitenkin heikko, juuri ja juuri tilastollisesti merkitsevä, ja esittää tarvittavan laajempaa aineistoa mahdollisen yhteyden luotettavaan todentamiseen.

Keskustelutilanteessa on läsnä konkreettisten tarkoitteiden lisäksi myös edeltävä keskustelu. Mikäli edeltävä keskustelu nostetaan esille äänessä olevan puhujan vuorossa, siihen voidaan viitata pronomiinilla *tämä*. Pronominin *tämä* tarkoitteen voidaankin aina katsoa löytyvän kulloinkin meneillään olevasta vuorosta. (Etelämäki 2006: 51, 63.) Pronominin *tämä* sisältävä vuoro voi toimia myös sidoksena sitä edeltävän ja sitä seuraavan vuoron välillä muuttaen kuitenkin keskustelun suuntaa (Etelämäki 2006: 52).

Osoittavan funktion lisäksi pronomiinilla *tämä* on myös indeksistä käyttöä. Pronomini *tämä* voi erottaa toisistaan vuoron aikana ilmaistuja toimintoja ohjaamalla vastaanottajan huomiota tulkintaan, jota puhuja vuorossaan tarkoitteelle tarjoaa. Lisäksi pronomini *tämä* voi ilmaista, etteivät puhuja ja vastaanottaja tarkastele pronominin tarkoitetta viittaushetkellä yhteisesti jaetusta taustasta käsin. (Etelämäki 2006: 118.) Samoin kuin pronominia *tämä*, pronominia *tu* käytetään viitatessa tarkoitteisiin, jotka ovat jollain tapaa tilanteessa läsnä. Pronominin *tu* sisältävä vuoro ei kuitenkaan muuta keskustelun suuntaa, toisin kuin pronominin *tämä* sisältävä vuoro. Pronominini *tu* jatkaa tarkoitteensa pitämistä tarkastelun kohteena ja esittää jatkamalleen vuorolle lisäperusteita. (Etelämäki 2006: 53.)

Priiki (2015) on havainnut pronominin *tu* varianttia *toi* käytettävän, kun halutaan viitata puhetilanteessa läsnä olevaan henkilöön kiusoittelevassa mielessä. Etäännyttävää *toi*-pronominia käyttämällä voidaan osoittaa erimielisyyttä, mutta myös sulkea viittauksen kohde ironisesti pois joukosta tai saada aikaan teeskennelty kontrasti. (Priiki 2015: 44, 46.)

3.2.2. Paradigmasta irtautuminen

Kaksi vakiintunutta tapaa ilmaista merkityksen muutosta ovat looginen ja psykologinen jaottelu. Loogisen jaottelun näkökulmasta sanan merkityksen ekstensio voi muuttua joko kvantitatiivisesti laajeten tai supistuen kattamaan suurempaa tai pienempää joukkoa tarkoitteita tai kvalitatiivisesti, jolloin sanan ekstensio siirtyy ja sana lakkaa viittaamasta aiempaan tarkoitteeseen tai tarkoitejoukkoon ja alkaa viitata uuteen tarkoitteeseen tai joukkoon tarkoitteita. (Kuiri 2012: 44.)

Merkityksen muutoksen psykologisessa jaottelussa muutos perustuu assosiatiivisille yhteyksille, joita

puhujan ajatellaan muodostavan. Assosiatiiviset yhteydet voidaan jakaa kahteen päätyyppiin, joita ovat samankaltaisuus ja yhdessä esiintyminen. Nämä puolestaan voidaan jakaa vielä kahteen alaryhmään: metaforaan ja paronymiaan sekä metonymiaan ja ellipsiin. (Kuiiri 2012: 44–45.) Metafora pohjaa sanojen tarkoitteiden samankaltaisuudelle, sanan tarkoite muistuttaa siis jollain tapaa jotain toista tarkoitetta siinä määrin, että sanan yhteys tähän jälkimmäiseen, uuteen tarkoitteeseen on selvä samalla tapaa puhujalle kuin vastaanottajalle. Näin sana alkaa viitata kahteen eri tarkoitteeseen ja syntyy polysemiaa. Sanojen äänteelliselle samankaltaisuudelle pohjaavasta paronymiasta puhutaan, kun sanan merkitys muuttuu toisen, äänneasultaan samankaltaisen, mutta eritarkoitteisen sanan vaikutuksesta. Sanojen tarkoitteiden yhdessä esiintymiselle pohjaavasta metonymiasta on kyse silloin, kun yhteen tarkoitteeseen viittaava sana aletaan käyttää viittaamaan myös toiseen tarkoitteeseen tarkoitteiden tiiviin ja kiinteän yhdessä esiintymisen vuoksi. Sanojen yhdessä esiintymiselle pohjaavasta ellipsistä puhutaan silloin, kun jotkin kaksi sanaa esiintyvät niin taajan kielenkäytössä, että mikäli toinen jää pois, siirtyy näiden taajaan yhdessä esiintyvien sanojen yhteismerkitys jäljelle jääneelle sanalle. (mt. 45–47.)

Leskinen (1990) hahmottelee samaa merkityksen muutosta prosessina, jossa prosessin lähtötilanteessa sanan jotain muotoa, esimerkiksi tietyssä sijassa taipunutta muotoa, käytetään tilapäisesti epätyypillisissä syntaktis-semanttisessa funktiossa. Tietyn epätyypillisen käytön yleistyessä sanamuoto erkaantuu paradigmasta omaan erityistehtävänsä. Äärimmillään erikoistumiskehitys johtaa sanan materiaalisesta merkityksestä tyhjentymiseen ja sanan muuntumiseen pelkäksi grammaattiseksi elementiksi¹¹. (Leskinen 1990: 25.)

Seuraavassa tarkastelen demonstratiivipronominien *tämä*, *tuo* ja *se* monikon instruktiivimuotojen irtoamista demonstratiivipronominien paradigmasta ja niiden erikoistumista muihin käyttöihin. Pohjaan tarkasteluni edellä mainittuihin demonstratiivipronomineihin morfologisesti liittyviin sanoihin *niin*, *näin* ja *noin* kohdistuneeseen aiempaan tutkimukseen.

3.2.3. *Niin*, *näin* ja *noin*

Luvussa 3.2.1. esiteltyjen demonstratiivipronominien paradigmojen monikon instruktiivimuodot toimivat kaikki proadverbeina, toisin sanoen pronominkantaisina adverbeina. Muodoilla *niin*, *näin* ja *noin* on tavan adverbifunktion lisäksi käyttöä intensiteettisanoina, minkä lisäksi sana *noin* voi toimia likimäärän ilmaisimena, ja *niin* toimii myös dialogipartikkelina (ISK 2010: 770).

¹¹Esimerkiksi näistä pitkälle erikoistuneista muodoista Leskinen (1990: 25) esittää tässäkin tutkielmassa tarkasteltavat partikkelit *niin*, *näin* ja *noin*.

Tutkielman aiheena olevia sanoja voidaan nimittää myös proadverbeiksi tai partikkeleiksi. Pronominit, proadjektiivit ja proadverbit ovat kaikki säilyttäneet pronominivartalonsa. Demonstratiivikannat operoivat referentiaalisessa ulottuvuudessa erottaen samalla taivutusaineksella tai johdinaineksella varustetut pro-sanat toisistaan. Pronominivartaloon liittyvät sijapäätteet tai johtimet puolestaan ilmaisevat tarkoitteen tyyppin. (Etelämäki 2006: 97.) Tutkielmani aiheena olevissa demonstratiivipohjaisissa partikkeleissa *niin*, *näin* ja *noin* instruktiivisijapäätte näin ollen koodaa ne tapaa ilmaiseviksi, kun taas demonstratiivikannat ilmaisevat referentiaalisia eroja.

Marja-Leena Sorjonen (1997) on tutkinut dialogipartikkelia *nii(n)* suhteessa dialogipartikkeliin *joo*. Sorjonen on löytänyt dialogipartikkelille *niin* ainakin neljänlaista käyttöä: vahvistavana vastauksena toimiminen (1997: 111), ehdotetun toiminnan mahdollisena pitämisen myöntäminen (1997: 228), puheena olevien asioiden yhteen kuulumisen osoittaminen (1997: 264) sekä aiheeseen palaamisen toivomisen osoittaminen (1997: 475). Partikkelia *niin* on niin ikään tutkinut Mari Heinonen (2002), joka on pro gradu -työssään tarkastellut puhelinkeskusteluissa esiintyviä partikkelia *ni(in)* sekä partikkelisarjoja *ni tota* ja *tota ni* merkkeinä paluusta keskustelun sisällä. Työnjaon kielellisiä keinoja tutkineet Elizabeth Couper-Kuhlen ja Maria Etelämäki (2017: 192) ovat havainneet sanaa *niin* käytettävän yhdistävänä elementtinä skeemoissa, joissa ensin kehoitetaan toista tekemään jotain ja sitten kerrotaan, mitä itse tehdään (esimerkiksi *istu sinä tässä niin minä haen juotavaa; sinä istut tässä, niin minä haen juotavaa; istuu nyt tässä, niin minä haen juotavaa; jos sinä istut tässä, niin minä haen juotavaa*).

Taisto Raumala (1959) on tutkinut likimääräisyyttä ilmaisevaa adverbia *noin* ja toteaa sen tulleen suomen kirjakieleen vasta 1800-luvulla. Hän arvelee sen muotoutuneen ruotsin *så där* -mallin mukaan, jossa jälkiosan muodostaa demonstratiivi. Toisaalta hän pitää mahdollisena myös sitä, että *noin* approksimatiivimerkityksessään on syntynyt lohkeamalla sellaisista ilmauksista kuin *noin paljon, noin vähän*. (Raumala 1959: 471–472.)

Mainitsen tässä yhteydessä vielä Terho Itkosen kielenhuollollisen havainnon *näin*-sanan käytöstä eräässä puhelinkeskustelussa: huomiossaan Itkonen tuomitsee puhelinkeskustelussa usein toistetun *näin on* -ilmaisun (po. *niin on*) huolitellun yleiskielen vastaiseksi pitäen sitä mielettömänä ”– ellei sitten haluta osoittaa, että äänessäolijan ja äänessä olleen persoonat aivan kuin yhtyvät johonkin salaperäiseen yhteisjuoneen”. (Itkonen 1983: 447.) Jäljempänä luvussa 4.2. tarkastelen ilmiötä tämän havainnon taustalla.

3.2.4. Deiksis ja deiktisyys

Deiksis on indeksaalisen viittauksen muoto, ja nimitystä deiksis käytetään, kun puhutaan tietyille kieliopillisille ja leksikaalisille elementeille kuuluvasta lausuttua ilmausta aikapaikalliseen kehykseen sitovasta tehtävästä. Myös anaforiset ilmaukset viittaavat indeksaalisesti kontekstiinsa, mutta anaforisia ilmauksia käytetään, kun viittauksen tarkoite on tekstin (tässä tutkielmassa aiemman puheen) perusteella selvästi havaittavissa tai käytettyjen kielellisten keinojen, esimerkiksi valitun pronominin, perusteella pääteltävissä. Monia ilmauksia, joita käytetään deiktisesti, käytetään myös anaforisesti ja päinvastoin, mutta on myös ilmauksia, joilla on vain joko yksinomaan deiktistä tai yksinomaan anaforista käyttöä. Tutkielmani aiheena olevien sanojen *niin*, *näin* ja *noin* morfologisilla kannoilla *se*, *tämä* ja *tuo* on kaikilla sekä deiktistä että anaforista käyttöä. (ISK 2010: 1363–1365.)

Suomen deiksistä tutkineen Matti Larjavaaran (1990: 14) mukaan ainoa ero deiktisten ja ei-deiktisten viittausten välillä on se, että deiktisillä viittauksilla on niiden merkitysrakenteessa niille ominainen indeksikomponentti siinä missä ei-deiktisillä viittauksilla on tämän sijasta intensiokomponentti. Toisin sanoen spesifisessä appellatiivi viittauksessa on kuulijan havaintoja tai mielikuvia ohjaava, luonnehtiva tai luokitteleva elementti, jonka Larjavaara (1990: 27) nimeää intensiokomponentiksi. Spesifisessä viittauksessa, joka appellatiivin sijaan operoi demonstratiivipronominilla, on sen sijaan indeksikomponentti, sillä sen suhde viittauskohteeseensa on indeksinen. Deiksiksen kannalta olennainen elementti on indeksikomponentti. (mt. 14, 28.)

Demonstratiivideiksis voidaan ymmärtää neutraalideiksiksen johdannaiseksi. Neutraalideiksiksessä kielellinen elementti toimii indeksinä, joka edustaa jotain kielenkäyttötilanteessa havaittavaa tai muutoin oivallettavaksi tarkoitettua referenttiä. Demonstratiivideiksikseen lukeutuvat indeksit puolestaan osoittavat referentin sijainnin spatio-temporaalisessa viitekehyksessä. Demonstratiivideiksiksen¹² indeksit voivat myös osoittaa sen diskurssinosan, josta käsin kuulija voi referentin oivaltaa. (Larjavaara 1990: 36–37.)

Larjavaara (1990: 95–96) tuo deiksiksen kuvauksessaan esiin pronominiin *tämä*, *tuo* ja *se* viittaussuhteiden kahtalaisen kolmijaon. Demonstratiivit voidaan Larjavaaran mukaan jakaa kahteen pääoppositioon:

- 1) Puhujakeskiseen *tämä* ja *tuo* -pariin sekä ei-puhujakeskiseen pronominiin *se*
- 2) Puhujalähiseen demonstratiiviin *tämä* ja ei-puhujalähiseen pariin *tuo* ja *se*

¹² Kahden edellä mainitun lisäksi voidaan hahmottaa vielä kolmas deiksis, neutraali demonstratiivideiksis, jonka indeksit ovat demonstratiivisten indeksien kaltaisia mutta kieliopillis-leksikaalisista syistä semantiikan suhteen neutraaleja. Tällaisesta Larjavaaran mukaan käy esimerkkinä hyvin viron *see*-pronomini. (Larjavaara 1990: 37.)

Samaa jakoa voidaan havainnollistaa taulukkomuodossa seuraavasti:

TAULUKKO 1. Demonstratiivipronominien puhujakeskisyy- ja lähisyys (Larjavaara 1990: 95–96).

Tämä	+puhujakeskinen	+puhujalähinen
Tuo	+puhujakeskinen	-puhujalähinen
Se	-puhujakeskinen	-puhujalähinen

Pronominin *tämä* puhujakeskisyyys tarkoittaa, että kyseisen pronominin viittauskohde on joko puhujaa tilallisesti (spatiaalisesti) tai ajallisesti (temporaalisesti) lähellä tai puhujan kosketuspiirin ulkopuolella, mutta suhteellisen lähellä tai lähempänä kuin jokin toinen kohde. Pronominin *tuo* viittauskohteet puolestaan ovat puhujan lähimmän tilallisen tai ajallisen piirin¹³ ulkopuolella taikka suhteellisesti etäämpänä puhujasta. Pronominin *se* viittauskohteet sen sijaan kuuluvat kuulijan lähipiiriin joko olemalla jo tämän huomion kohteena tai tälle jollain tapaa entuudestaan tuttuja tai muuten itsestään selviä. (Larjavaara 1985: 29.) Larjavaara (2007: 324) jakaa demonstratiivideihsiksi tasot – joita hän toteaa tosin olevan vielä alla kuvattua määrää enemmän – kymmeneen osaan seuraavasti:

Pääasiassa vain eksoforista, eli kielenulkoisiin olioihin viittaavaa, käyttöä sisältävät ryhmät:

- a) lokaaliset demonstratiivit, joihin lukeutuvat muitten muassa adverbit *täällä, tuolla, siellä* (mt. 325)
- b) visuaalis-spatiaaliset pronominit, joiden valinnassa merkittävänä tekijänä toimii kuulijanäkökulmainen pääsy viittauksen tarkoitteeseen (mt. 329)
- c) henkilöviitteiset pronominit, joiden valinnassa olennainen tekijä edellä mainitun kuulijanäkökulmaisen pääsyn lisäksi on puhujan asenne viittauksen kohteeseen (ms.)
- d) tilanneviitteiset pronominit¹⁴, joilla viitataan puhetilanteessa havaittavaan tapahtumiseen, olemiseen, tekemiseen tai yleisemmin asiintilaan (mt. 330)
- e) behavioraaliset pronominit, joiden käyttö on pitkälti tilanneviitteisten pronominien käytön kaltaista, mutta joita käytetään erityisesti viitatessa ihmisten käyttäytymiseen, eritoten kielelliseen ja muuhun ilmaisuun (mt. 331)
- f) tavan, määrän ja laadun demonstratiivit, joihin lukeutuvat muitten muassa sellaiset demonstratiivit kuin *niin, näin, noin ja sellainen, tällainen, tuollainen* ja joiden valinnassa

¹³ Sellaisen piirin, jolla sijaitseviin kohteisiin viitattaisiin demonstratiivipronominilla *tämä*.

¹⁴ Larjavaaran (2007: 330) mukaan *tuo* on tilanneviitteisistä pronomineista hallitsevin, kun taas pronominia *se* käytetään tilanneviitteisenä pronomininä hyvin harvoin.

tuo-paradigma etusijaistuu *se*-paradigmaan nähden¹⁵ (mt. 332)

g) audatiiviset demonstratiivit, jotka viittaavat kuuloaistilla havaittaviin kohteisiin (ms.)

Endoforisen, eli tarkoitteeseen tekstiyhteydessä viittavan, käytön sisältävä ryhmä:

h) endoforiset pronominit, jotka voivat viitata korrelaattiinsa joko anaforisesti eli korrelaattinsa jäljessä tai kataforisesti korrelaattinsa edessä (mt. 332–333)

Anaforinen ryhmä:

i) diskurssiiviset demonstratiivit, jotka ovat jaettavissa edelleen neljään päätyyppiin: narratiivisiin, rekognitionaalisiin, esitteleviin ja tapaileviin demonstratiiviveihin (mt. 335)

Ja vielä sekä endo- että eksoforista käyttöä sisältävä ryhmä:

j) temporaaliset demonstratiivit, joista *tämä*-paradigman demonstratiivit usein viittaavat hetkeen tai ajanjaksoon, jossa sekä puhuja että kuulija ovat¹⁶, ja joista *tuo*- ja *se*-paradigman demonstratiivien käyttö on pääasiassa anaforista (mt. 324)

Jan-Ola Östman (1996: 265) puolestaan on hahmotellut hieman toisenlaista kolmijakoa: Tässä kolmijaossa *se* olisi neutraali pronomini, *tämä* puhujapainotteinen (speaker-oriented) ja *tuo* ei-puhujapainotteinen (non-speaker oriented). Pronominien ja niiden käytön väliset erot eivät olisi niinkään tilallisia vaan affektiivisia. Pronominia *tämä* käytettäisiin näin sellaisten referenttien yhteydessä, joihin puhuja on jollain tapaa sitoutunut. Affektiivisen sitoutumisen lisäksi kyseessä voi olla myös tilallinen (spatiaalinen) läheisyys. Vastaavasti pronomini *tuo* liittyisi sellaisiin referentteihin, joihin puhuja ei ole sitoutunut tai joita hän jollain tapaa jopa vastustaa. Affektiivisen sitoutumattomuuden lisäksi *tuo* voi kuvata myös spatiaalista etäisyyttä. Pronomini *se* puolestaan viittaisi referentteihin, joihin viitattaessa puhujan sitoutumisella ei ole mitään merkitystä. (mt. 265.)

Ritva Laury (1997: 55), joka omassa analyysissään hyödyntää Östmanin mallia, on havainnut pronominia *tämä* käytettävän puhekuppanien yhteisessä havainto- tai kokemuspiirissä olevaan asiaan tai oloon viitattaessa, kun taas pronominilla *tuo* viitataan puhekuppanien jaetun piirin ulkopuolisiin asioihin tai olioihin. Jaettua kokemuspiiriä puolestaan eivät näyttäisi määrittävän niinkään fysiologiset seikat, vaan ennemminkin siihen vaikuttavat sosiaaliset ja vuorovaikutukselliset tekijät. Lauryn mukaan pronominiin käyttö ei pelkästään kuvaa puhujan ja kuulijan rooleja sekä

¹⁵ Larjavaara (2007: 332) arvelee tämän johtuvan siitä, että tavan, määrän ja laadun demonstratiiveja vaativissa puhetilanteissa puhuja on kognitiivisesti kuulijaa aktiivisempi havainnoitsija, mikä johtaa puhujan näkökulman fokusoitumiseen. Larjavaara (ms.) arvelee saman voivan piillä myös tilanneviitteisten ja behavioraalisten demonstratiivien valinnan taustalla.

¹⁶ *Tämä*-paradigmassa temporaalisten demonstratiivien käyttö on Larjavaaran mukaan samankaltaista kuin lokaalisten demonstratiivien käyttö: temporallisten demonstratiivien *tämä*-paradigmaa käytettäessä puhuja ja kuulija ovat samassa ajan hetkessä (esim. *Tällä viikolla auringon pitäisi paistaa koko ajan*), kun taasen lokaalisten demonstratiivien *tämä*-paradigmaa käytettäessä puhuja ja kuulija sijaitsevat samassa tilassa (*Täällä auringon pitäisi paistaa koko ajan*) (Larjavaara 2007: 324, esimerkit omiani, kielitajuni pohjalta konstruoituja).

jaettua kokemusmaailmaa, vaan myös rakentaa sitä. (mt. 55.)

Talmy (2017: 1) katsoo sekä anaforisuuden, eli diskurssin sisäisiin elementteihin viittaamisen, että deiktisyyden, eli diskurssin ulkopuolisiin elementteihin viittaamisen, pohjaavan samalle kognitiiviselle toiminnolle ja pitääkin siksi mielekkäämpänä puhua anaforisuuden ja deiktisyyden sijasta vain yhdestä ilmiöstä, jota hän kutsuu ”kohdentamiseksi” (*targeting*). Kohdentamisprosessi kulkee Talmyn mukaan seuraavasti: ensin puheessa esiintyvä laukaisin saa kuulijan etsimään merkkiä, joka puolestaan viittaa johonkin kohteeseen joko puheessa tai puheen ulkopuolella, minkä jälkeen kuulijan huomio ohjautuu kohteesta takaisin laukaisimeen (Talmy 2017: 2). Käsittelen aineistostani löytämiäni laukaisimia ja niiden tarkempia tyyppejä jäljempänä tutkielmani aineistoluvun alaluvussa 4.1.1.

Deiksiksen hahmotustavasta tai sen teoretisoinnista riippumatta demonstratiivipronomini *se* vaikuttaisi olevan kaikista väljin ja vapain: Larjavaaran mallissa *se* on vähiten sidottu puhujaan ja Östmanin mallissa puhuja suhtautuu osoittamaan referenttiin neutraalimmin kuin *tämä* tai *tuo*. Myös sanalla *niin* on tässä tutkielmassa tarkasteltavasta kolmesta sanasta laajin käyttöala, mikä saattaa selittyä sillä, että vähiten tunnusmerkkisenä se on helpoimmin sovitettavissa uusiin käyttöyhteyksiin. Seuraavassa luvussa tarkastelen tutkielmani aiheena olevia sanoja *niin*, *näin* ja *noin* ja niiden funktioita eri keskustelukonteksteissa.

4. Partikkeli vai adverbii: sanojen *niin*, *näin* ja *noin* kahdet kasvot

Aineistoni on Arkisyn-tietokannasta. Tietokanta koostuu 27 nauhoitteesta, joiden yhteen laskettu kesto on 28 tuntia 18 minuuttia. Nauhoitteista 12:lla käydään kahdenkeskisiä ja 15:llä monenkeskisiä keskusteluja. Keskusteluista 4 on puhelinkeskusteluja ja loput 23 kasvokkaiskeskusteluja. Aineisto on kerätty vuosien 1997 ja 2015 välillä, ja se on saatavilla verkossa osoitteessa <http://syntaxarchives.utu.fi/Mitakolie/index666.php>, mutta aineistoon pääsy edellyttää käyttäjätunnusta ja salasanaa.

TAULUKKO 2. Esiintymien kokonaisjakauma.

Olen käynyt läpi ja ryhmitellyt jokaisen *näin*- ja *noin*-sanan esiintymän esiintymiskonteksteineen, sekä sanan *niin* kaikista esiintymistä 246 kappaletta. Sana *näin* esiintyy aineistossani 265 kertaa ja sana *noin* 235 kertaa. Sana *niin* esiintyy Arkisyn-tietokannassa kaikkine variantteineen yhteensä 9730 kertaa. Kuten jo edellä mainitsin, olen kuitenkin valinnut tarkasteltavakseni huomattavasti pienemmän määrän esiintymiä. Päädyin tähän laskemalla nauhoitekohtaiset keskiarvot partikkelien *noin* ja *näin* esiintymistä. Niissä tapauksissa, joissa saatu keskiarvo ei ollut kokonaisluku, pyöristin alle kymmenen olevat keskiarvot ylöspäin seuraavaan kokonaislukuun ja yli kymmenen olevat keskiarvot alaspäin edelliseen kokonaislukuun. Tarkoituksenani oli näin saada

	<i>niin</i>	<i>näin</i>	<i>noin</i>	yht.:
tavan adverbii	3	117	37	157
adj.:n/adv.:n edellä	10	33	33	76
<i>ja näin/ja noin/ ja niin edelleen</i>	1	9	3	13
paikallissijainen demonstr. <i>+näin/noin</i>		37	27	64
proadjektiivii <i>+näin/noin</i>		17	2	19
nominatiivisen tai partitiivisen demonstr.:n jäljessä	1	17	12	30
epäröinti/pehmenne	65		100	165
myöntö	21	11		33
dialogipartikkeli	20	6		26
likimäärän ilmaisii			10	
referoinnin alku		3		
sidosrakenne	94			
<i>jos–niin/kun–niin</i>	13			
<i>ai niin</i>	6			
<i>no niin</i>	16			
muu ¹⁷	23	15	10	48
väärin koodattu			1	
yht.:	246	265	235	

¹⁷ Ryhmään ”muu” kuuluu nominatiivissa tai partitiivissa taipuneita *tämä näin/tätä näin* -tyyppisiä rakenteita, sekä muita muutamien esiintymien ryhmiä, joita en tutkielmani rajatun mitan puitteissa ota tarkempaan käsittelyyn.

mahdollisimman kattava otanta aineistoni eri osioista.

Tarkastelen deiktisesti rinnakkaisia ilmiöitä yhdessä niitä samalla toisiinsa vertaillen. Luvussa 4.1. tarkastelen tavan adverbeja ja niiden kanssa samanmuotoisia partikkeleita, luvussa 4.2. puolestaan huomioni kohteena ovat dialogi- ja diskurssipartikkelit ja luvussa 4.3. tarkastelen sanojen *niin*, *näin* ja *noin* yhdessä joko proadverbien tai proadjektiivien kanssa muodostamia ketjuja ja näitten ketjujen funktioita.

4.1. Tavan adverbit ja samanmuotoiset partikkelit

Iso osa aineistoni esiintymistä on joko yksittäin tai toisen proadverbin kanssa esiintyviä toiminnan tai tekemisen tapaa kuvaavia adverbeja. Tällaiset esiintymät muodostivat suurimman yksittäisen ryhmän *näin*-esiintymien joukossa ja ovat yksi kolmesta suurimmasta ryhmästä *noin*-esiintymien joukossa.

4.1.1. Tekemisen tavan osoittaminen

Tavan adverbien *näin* esiintymät voidaan jakaa kolmii: puhuja voi joko itse kehollisesti demonstroida sanallisesti kuvaamansa tekemisen tapaa (*kattelee näin*), adverbien viittauskohde voi käydä jollain tapaa ilmi tilanteesta, jossa keskustelun osanottajat ovat (*hän haluaa olla nyt näin*) tai adverbien viittauskohteena voi olla osanottajien käymä keskustelu (*selvä, tehään näin*). Toisaalta sama jako voidaan hahmottaa hieman toisella tapaa niin, että adverbien *näin* viittauskohteena on aina kulloinenkin konteksti, jonka voi muodostaa puhuja itse kehollaan, puhujan ympäristö ja siinä esiintyvät oliot tai käyty keskustelu. Lasken funktionaalisesti samaan ryhmään paljaan adverbien *näin* kanssa kuuluvaksi kahdesta proadverbista koostuvan rakenteen *tälleen näin*, jossa kummatkin osat ovat samaviitteisiä ja semanttisesti niin lähellä toisiaan, että kumpikaan sanoista ei nähdäkseni selkeästi hahmotu jommankumman määritteeksi.

Leonard Talmy (2017) on kehittänyt kohdentamisteorian kuvaamaan yllä kuvatun kaltaisia prosesseja. Teorian mukaan puhuja voi havaita joko keskustelun sisäisessä tai sen ulkopuolisessa ympäristössä jotain, mihin hän haluaa kiinnittää kuulijan huomiota. Tätä jotain Talmy nimittää kohteeksi (*target*). Kohteiden osoittamista varten puhujalla on käytössään laukaisimia (*trigger*), joita käyttämällä hän voi laukaista kuulijan mielessä prosessin, joka johtaa kohteen havaitsemiseen. Laukaisimet voivat Talmyn mukaan olla adverbeja¹⁸, persoona- ja relatiivipronomineja sekä aikamuotojen tunnuksia. (mt. 1–2.)

¹⁸ Talmy (2017: 1) mainitsee englannin kielestä, jota hän käyttää tässä esimerkkinä, muitten muassa adverbit *here*, *there* ja *now*.

Seuraavaksi nähtävät esimerkit voidaan ymmärtää myös Talmyn kohdentamisteorian puitteissa niin, että adverbi *näin* toimii laukaisimena, joka ohjaa kuulijan huomion tarkkaamaan merkkiä ja sen osoittamaa kohdetta. Aineistossani adverbi *näin* voi laukaista kolmenlaisia merkkejä: elemerkkejä, joissa ele osoittaa kohteen, (Talmy 2017: 5), kehollisia merkkejä, joissa kehon sijainti tilassa osoittaa kohteen (Talmy 2017: 6) tai ympäristöön viittaavia sitovia merkkejä, jotka huomiota kohdistaan ja rajoittaen osoittavat kohteen (Talmy 2017: 11).

Seuraavassa katkelmassa näemme esimerkin ensimmäisestä tavan adverbien *näin* käytön alatyypistä. Keskustelun osanottajat puhuvat isäntäväen kissasta ja siitä, miten kissa katsoo televisiota.

(1) D131

- 01 Erja : .hh fkyllä mäkis sen vähä pöhvelillä pidäf. [.ffft]
02 Alpo : [kiänt]ää tota päätäsä-, *Alpo*
03 kääntelee päätään
04 Rauno: hah hah fn(h)ii juuf,
→ Erja : nii ja on se televisioki välil ku se kättelee näi, (0.5) *Erja kääntelee päätään*

Erja, Alpo ja Rauno puhuvat talon kissasta ja tämän käytöksestä. Hetkeä aiemmin Rauno on todennut kissan olevan *pöffelin näkönen*. Erja yhtyy tähän näkemykseen rivillä 01. Rivillä 02 alkavassa vuorossaan Alpo kommentoi kissan pään kääntelyä viittaamalla kissaan päähän NP:llä, jossa edussana *pätäsä* on saanut demonstratiivipronominimäärkkeen *tota*. Rivillä 05 alkavassa vuorossaan Erja jatkaa kissan käytöksen kommentointia aloittaen ensin partikkelilla *niin* ja jatkaa *ja on se televisioki välil ku se kättelee näi*, jota seuraavan lyhyen tauon jälkeen Erja kääntelee omaa päätänsä demonstroidakseen toisille sitä, miten puheena oleva kissa päätään kääntelee. Toisin sanoen *näin* toimii vuorossa laukaisimena, joka ohjaa Erjan keskustelukumppaneita seuraamaan hänen kehollista merkkiään, jonka kohteena on kissan pään liikkeen kuvaus.

Seuraavassa esimerkissä keskustelun osanottajat puhuvat siitä, laitetaanko Mariannelle kiharat. Nina kysyy asiaa ensin suomeksi Tarulta, joka vastaa, ettei Marianne halua kiharoita. Taru päättää kuitenkin tarkistaa vielä ruotsiksi Mariannelta, haluaako tämä kuitenkin kiharat. Marianne vahvistaa ruotsiksi, ettei hän halua kiharoita.

(2) SG108

- 01 Taru : kumma juttu se sano että se ei halua että toiset näkee. [f↑hehf]
02 Niina : [nii:.](.) hän haluaa
03 olla nyt,
04 Taru : .joo.

Esimerkissä (4) nähtävän keskustelun osanottajat ovat kokoontuneet syömään yhdessä. He keskustelevat lehtijutusta, jossa harrastajamuusikoista koostuvan orkesterin johtaja on puhunut orkesterista tavalla, joka ei ole keskustelun osanottajille mieleen.

(4) SG396

- 01 Taavi : tai oiskohan se ollut sillee et mitä ammattimaisempi #orkesteri ni sitä
02 antoisampaa se työskentely on.# (0.4) no totta ↑kai se on ↓niin. mut [jos]
03 se sanoo
04 Akseli : [↑mutta]
05 tota
→ Taavi : meiän (0.2) konsertin puffissa tolleen noin ni
06 Akseli : must tuntuu et mä en tota
07 Taavi : °sekin vois joskus pikkasen°
08 Riku : #nii.#
09 Aapo : mä en oikein tiiä mikä se on. (0.5) nff.
10 Taavi : hm

Yllä nähtävässä esimerkissä rivillä 01 alkavassa vuorossaan Taavi muistelee, mitä heidän orkesterinsa johtaja on lehtihaastattelussaan tarkkaan ottaen sanonut. Rivillä 06 vuoronsa lopussa Taavi viittaa edellisessä vuorossaan sanomaansa rakenteella *tolleen noin*. Molemmat Taavin valitsemat adverbitt pohjaavat *tuo*-paradigmaan. Larjavaara (1985: 22) on todennut demonstratiivikantaisella tavan adverbilla *noin* ja samasta demonstratiivistakannasta muodostuvalla adjektiivilla *tuollainen* olevan deiktistä käyttöä tilanteissa, joissa viittauskohde hahmottuu subjektiivisesta havainnosta käsin. Östmanin (1996, ks. myös tämän tutkielman luku 3.3.) hahmottelemassa kolmijaossa demonstratiivipronomini *tuo* ja sen paradigma on varattu sellaiseen käyttöön, jossa puhuja haluaa osoittaa affektiivista tai spatiaalista etäisyyttä demonstratiivin viittauskohteeseen. Affektiivisen etäisyyden osoittamisen tarve lienee tässä tapauksessa perusteltavissa, koska Akseli ei ole samaa mieltä kuin orkesterin johtaja, jonka sanoihin hän edellä viittaa. Etelämäki (1998, ks. myös tämän tutkielman luku 3.2.1.) on puolestaan todennut pronominia *tuo* käytettävän, kun tarkoite, johon kyseisellä pronominilla viitataan, halutaan pitää edelleen tarkastelun kohteena. Tätä valintaperustetta puoltaa se, että Taavin vuoro rivillä 05 päättyy partikkeliin *ni*, mikä osoittaa Taavin haluavan, että keskustelu aiheesta vielä jatkuu.

Seuraavassa esimerkissä näyttäisi olevan kyse Larjavaaran kuvaamasta *noin*-adverbin deiktisestä käytöstä. Esimerkissä nähtävässä katkelmassa Markku kertoo anekdoottia Sibeliuksen kuolemasta.

(5) SG43502

- 01 Markku : Ωeiks se ollu vielä nii et hän kuunteli radiosta sitä konsert[tia,] (.) vjimeset

02	sanat mitä hän sanoi	Ω
03	Ilmari :	Ω[ei,]Ω
→	Markku :	Ωei se noim mene.Ω naurua
05	Ilmari :	Ωfeif,Ω

Yllä nähtävässä esimerkissä Markku kertoo Sibeliuksen viimeisinä elinpäivinä kuunnelleen radiosta konserttia, jota hän oli kommentoinut sanoen *ei se noim mene*. Tässä tapauksessa vaikuttaa selkeästi siltä, että *noin* viittaa orkesterin tapaan soittaa kyseistä musiikkiteosta. Larjavaaran (1990) teoretisointi sopii hyvin tämän esiintymän tulkintakehykseksi; adverbien *noin* viittaussuhteen voidaan ajatella tässä olevan puhujakeskinen, sillä kommentin esittäjänä on Sibelius, joka on myös henkilö, josta anekdoottia kerrotaan, mutta ei puhujalähinen, sillä toiminta, johon adverbilla viitataan, on orkesterin soittoa, joka kuuluu radiosta. Yhtä lailla sopivan tulkintakehyksen tarjoaa Östmanin affektiivisuuteen sidottu teoretisointi: *tuo*-kantainen adverbien *noin* käyttö olisi tässä perusteltua sillä, että puhujana toimiva Sibelius haluaa osoittaa tietynlaista irtisanoutumista tai erontekoa, jonkinlaista vastustusta orkesterin erheelliselle tulkinnalle hänen sävellyksestään.

Muu aineistostani löytyvä sanan *noin* käyttö voidaan jakaa neljään pääasialliseen ryhmään: *noin* voi esiintyä yksinään tapaa ilmaisevana adverbina, toimia adjektiivin tai toisen adverbien yhteydessä astemäärinään, toimia likimäärän osoittimena tai esiintyä partikkelina, joka tuotetaan antamisen tai ojentamisen sekä toiminnan loppuun saattamisen yhteydessä. Tässä jaottelussa näkyy myös sanan *noin* moninainen luonne: tapaa osoittava *noin* sekä astemäärinään *noin* ovat selkeästi adverbeja, kun taas viimeisenä esitelty ojentamisen tai toiminnan loppumisen ohessa tuotettava *noin* on edellä esitellyistä selkeimmin partikkeliksi hahmotettavissa. Likimääräisyyttä osoittavassa sanassa *noin* voidaan puolestaan nähdä sekä adverbimaisia että partikkelimaisia piirteitä. Adjektiivien ja adverbien kanssa esiintyvä *noin* on tarkasteluni kohteen luvussa 4.1.6 ja likimääräisyyttä osoittava *noin* luvussa 4.2.3. Ojentamisen, antamisen sekä toiminnan loppuun saattamisen yhteydessä tuotettavaa partikkelia *noin* käsittelen luvussa 4.1.2.

4.1.2. Proadverbit adjektiivien ja adverbien yhteydessä

Adverbit *niin*, *näin* ja *noin* esiintyvät aineistossani myös adjektiivien ja adverbien yhteydessä. Sanojen *niin*, *näin* ja *noin* käyttäminen adjektiivien ja adverbien määritteinä on yleistä (ISK 2010: 657), ja omassakin aineistossani adjektiivien ja adverbien määritteinä käytetyt *näin* ja *noin* muodostavat kumpikin paradigmassaan kolmanneksi suurimman esiintymäryhmän. Jaan määritekätön tarkastelun osiin niin, että luvussa 4.3. tarkastelen adverbeja *niin*, *näin* ja *noin* proadverbien ja proadjektiivien määritteinä ja luvussa 4.2.3. tarkastelen adverbia *noin* likimäärän ilmaisimena. Käsillä olevassa alaluvussa tarkastelen erityisesti astemäärinään. Astemäärinään kuvataan

edussanan ominaisuuden astetta, esimerkiksi täyteyttä, likimääräisyyttä, riittävyttä tai liiallisuutta (ISK 2010: 606–607). Adverbit *niin*, *näin* ja *noin* voivat toimia demonstratiivisina astemääritteinä (ISK 2010: 661).

Aineistossani adverbi *näin* esiintyy adjektiivin määritteenä kuusitoista kertaa ja adverbin määritteenä viisitoista kertaa. Yhden kolmesta suurimmasta *noin*-sanan esiintymäryhmästä muodostavat aineistossani sanan *noin* esiintymät tapauksissa, joissa *noin* toimii adjektiivin tai adverbin määritteenä. Aineistossani on seitsemäntoista esiintymää, jossa *noin* toimii adjektiivin määritteenä sekä kolmetoista esiintymää, jossa *noin* toimii adverbin määritteenä. Sana *niin* esiintyy aineistossani adverbin tai adjektiivin määritteenä kymmenen kertaa.

Seuraavaksi nostan tarkasteluun katkelman, jossa neljä henkilöä tutkailee erään laulajan jäämistöstä löydettyä valokuvaa. Aiemmin he ovat löytäneet muuan muassa kirjeitä.

(6) SG43501

- 01 Markku: mikäs tää sitte ku tääl Ωtämmönen (.) [tämmöset]Ω
02 Maija : [o↑ho]
03 Markku: [hauta]jaiskuvia.
04 Maija : [tämä;]
05 Maija : nii. (0.3) täähäm pitää saada,
06 Hanna : nii siin_ _oli [-]
07 Markku: [Koivi-] Koiviston kuvaamo.
→ Markku: ol- #ö# (1.0) Ωtuol onΩ (0.3) noin pieni kirkko takana mä en
09 ainakaa [tunne tommosta;]
10 Ilmari : [mitäs täällä] sanotaa. [Helsingin] valko[-]
11 Markku: [oisko] [että,]
12 Eija : [Koivistosta.]
13 Markku: [(-)]
14 Ilmari : kah[dek]san[tois]ta ja↑hah (.) joo.
15 Markku: [nii.]
16 Eija : [nii.]

Rivillä 01 Markku esittelee toisille valokuvan. Esitellessään kuvaa hän käyttää *tämä*-paradigman sanoja, demonstratiivikantaista pronominia, adverbia ja kahta adjektiivia. Kuva on otettu hautajaisissa ja siinä näkyy pieni kirkko. Markku kertoo, ettei tunne kirkkoa. Markun vuorossa rivillä 08 *noin* toimii adjektiivin *pieni* astemääritteenä. Tässä *tuol*-paradigmaan kuuluvan astemääritteen *noin* valinta vaikuttaisi olevan vuorossa sitä edeltävän adverbin *tuol* motivoimaa. Adverbi *tuol* viittaa tässä valokuvassa näkyvään maisemaan, jossa määritteellä *noin pieni* luonnehdittu kirkkokin sijaitsee.

Alla nähtävässä esimerkissä Taru ja Niina keskustelevat risteilystä, jolla Niina on ollut keskustelua

edeltävänä jouluna. Ennen tässä nähtävää katkelmaa Niina on kertonut siitä, millaista risteilyllä oli, minkä jälkeen hän on alkanut kertoa hyttiinsä yksin jätetyistä lapsista, joista vanhempi oli lähtenyt harhailemaan käytävillä ja jonka Niina oli löytänyt. Juuri katkelmassa nähtyä hetkeä ennen Taru ja Niina ovat keskustelleet siitä, mahtavatko lapset myöhemmin muistaa tapahtunutta.

(7) SG108

- 01 Niina : .hhh mut en koko aikana mä en nähny s- (.) näitä vanhe[mpia] että .hh luulis
 → että jos noin
 03 Taru : [(nii)] (just) (joo)
 → Niina : pienet lapset on kysymyksessä että ΩhänΩ ne ois käyny katsomassa [välillä?]
 05 Taru : [joo.] (.)
 06 joo. (.) .mt

Rivillä 01 alkavassa vuorossaan Niina kertoo, ettei nähnyt lasten vanhempia koko yönä. Tämän jälkeen Niina esittää arvelunsa alun *luulis että jos noin pienet lapset on kysymyksessä*, jonka katkaisee keskeltä sanojen *noin* ja *pienet* välistä Tarun vuoro *nii just joo*. Niinan arvelussa adverbi *noin* toimii adjektiivin *pienet* astemääritteenä. Ilmaisun *noin pienet* valintaa esimerkiksi ilmaisun *niin pienet* sijasta saattaa selittää Larjavaaran (1985: 22) havainto siitä, että adverbia *noin* käytetään silloin, kun viittauskohde hahmottuu puhujan subjektiivisesta havainnosta käsin. Tässä tapauksessa Niinan havainnosta tekee subjektiivisen se, että keskustelukumppaneista vain Niina on ollut paikalla kertomuksen aiheena olevia tapahtumia todistamassa, jolloin Tarun muodostama käsitys kertomuksen tapahtumista on pitkälti vain Niinan tarjoaman kuvauksen varassa.

Seuraavassa esimerkissä (8) Maija kertoo maahan pudonneesta onnittelusähkeestä, jonka hän oli löytänyt. Maijan kertomuksessa kuvatut tapahtumat sijoittuvat 1980-luvulle ja niistä on kerrontahetkellä jo kymmenkunta vuotta aikaa.

(8) SG43502

- 01 Maija : [ju]u, (0.2) ja ja tuota (.) ja mä juoksin töihij ja mä ajattelin et mitä ihmettä
 02 että mi- miten tää voi olla et tällasena loskasena päivänä viel ja tämmönem
 03 paperi .hhh mitä mä sillä teen ja .hh ja ja mä pyöritteln sitä ja pyörittelin sitä
 04 ja sitte mä soitin .hhh a:::m Eerik (.) Tava↓shäärna°lle°
 05 Ilmari : joo?
 → Maija : Ωja sanoin ettäΩ .h minulle kävi nyt näin hassusti että (.) minä (.) löy#sin#
 07 tämän m-hm (.) no,
 08 Ilmari : nii.
 09 Maija : kadulta. (0.5) ja mitä= @jaa:@ ja sitte hän sano et @juu::@ ja rupesi
 10 kertomaa la- (.) laveasti tietysti [kuinka .hhh kuinka,]
 11 Outi : [£nf mh mh mh mh£]

Maijan rivillä 01 alkavassa vuorossa on kaksi kerronnan tasoa ja kaksi eri aikamuotoa. Maija käyttää

imperpektiä kertoessaan, mitä kertomuksen aiheena olevana päivänä tapahtui ja preesensia kertoessaan, mitä hän ajatteli. Samalla tavalla Maijan käyttämien demonstratiivien paradigma vaihtelee kerronnan tasojen mukaan: kun Maija kuvaa, mitä tuona päivänä tapahtui, hän käyttää *se*-paradigman sanoja, ja kun hän kertoo, mitä paperin löytäessään ajatteli, hän käyttää *tämä*-paradigman sanoja. Sama on nähtävissä myös Maijan vuorossa rivillä 06, jossa hän kertoo, mitä hän puhui löytämästään onnittelusähkeestä puhelimesta: Maija kuvaa sanoneensa *minulle kävi näin hassusti että*, jota seuraa kuvaus siitä, mitä on tapahtunut. Edellä kuvatussa rakenteessa sanan *näin* rooli on kahtalainen: toisaalta sen voidaan nähdä määrittävän adverbia *hassusti*, toisaalta se taas toimii osana rakennetta *näin–että*, joka toimii verbin *kävi* määritteenä ja jota seuraa kuvaus siitä, mitä on käynyt. Adverbi *hassusti* rakenteen *näin–että* sisällä puolestaan kertoo kuulijalle, millä mielellä puhuja on kuvaamansa tapahtumaan suhtautunut.

Edellä olen tarkastellut sanojen *noin* ja *näin* käyttöä adjektiivien ja adverbien määritteenä ja niiden yhteydessä. Kuten voidaan nähdä, toimivat adverbis *noin* ja *näin* adverbien edellä usein niiden astemääritteenä. Edellä on myös nähty, että proadverbi voi muodosta verbintäydennyksenä yhdessä *että*-konjunktion kanssa rakenteen, joka luonnehtii verbin kuvaamaa toimintaa tai tapahtumaa. Tällaisen rakennekehyyksen voi kiinnittyä sekä toimintaa tai tapahtumaa kuvaava adverbi *että* konjunktioita *että* seuraava tapahtumaa tai toimintaa kuvaava lauseke. ISK (2010: 1106) esittää edellä kuvatus kaltaisen konsekutiivisen rakenteen prototyyppisenä muotona rakenteen *niin–että* (esim. *Ulkona oli niin liukasta, että en voinut pyöräillä töihin*), mutta mainitsee astemääritteet *näin* ja *noin* mahdollisina rakenteen alkuosina.

4.1.3. Aiemmin sanotun referointi

Adverbi *näin* voi esiintyä myös verbin täydennyksenä. Yksi verbiryhmä, jonka verbien täydennyksenä *näin* esiintyy, on erilaisia kognitiivisia toimintoja ilmaisevat verbit. *Näin* esiintyy aineistossani monen tajunnansisällön tuottamista ilmaisevan verbin kanssa: kerran verbin *suunnitella*, kerran verbin *a(j)atella*, ja kolmesti verbin *sanoa* kanssa. Näissä tapauksissa täydennystä *näin* seuraa konjunktio *että*. Lisäksi aineistostani löytyy myös esiintymiä, joissa rakenne *näin että* esiintyy ilman verbiä. *Näin* esiintyy aineistossani myös toisten puhujien puheen vastaanottamista kuvaavan verbin täydennyksenä. Tällainen tapaus löytyy tutkielmani esimerkistä (12), jossa *näin* esiintyy verbin *kuulla* täydennyksenä.

Seuraavaksi tarkastelen kahta rakennetta, jotka koostuvat verbistä *sanoa* ja sarjasta *näi(n) et(tä)*. Ensimmäisessä esimerkissä Ritva ja Iina puhuvat häistä, joissa heille kummallekin tuttu Saara on ollut. Alla nähtävän esimerkin ensimmäisen vuoron alku on päällekkäispuhetta sitä edeltävän vuoron

kanssa. Esimerkin viimeisen vuoron jälkeen Ritva jatkaa vielä Saaralta kuulemaansa puheena olevissa häissä tarjotun karitsan kuvailua.

(9) SG446

- 01 Ina : [mites] ne hääät onks ne jo pide^oty^o,
02 Ritva : ↑ne oli viime π↓lauantaina ↑ollu;π (1.0) ja (.) Saara sano niinku et (.) Ωnehän
03 oli jossainΩ Unioninkadun jossai juhlahuones- mä en tiedä °missä se
04 [on^o,]
05 Ina : [jo]o.
→ Ritva : .hhh niin tota (.) sano #näin että# (2.0) et oli pääruoka oli iha hyvä sit et se oli
07 joku ↓karitsaa °e[ttä^o]
08 Ina : [mm m?,] *Ina nyökkää*

Esimerkin (9) ensimmäisessä vuorossa rivillä 01 Ina kysyy Ritvalta häistä, joissa heille molemmille tuttu Saara on ollut vieraana. Ritvan vastaus alkaa rivillä 02 häiden ajankohdan toteamisella, minkä jälkeen hän alkaa referoida Saaran kuvausta häistä tuottamalla jakson *Saara sano niinku et*, jota seuraa tauko, jonka jälkeen Ritva kertoo, missä hääät olivat ja sen, ettei hän tiedä, missä paikka tarkalleen sijaitsee. Ritvan vuoroa seuraa rivillä 05 Iinan tuottama minimipalaute *joo*, jonka jälkeen rivillä 06 Ritva vuoronsa aluksi ensin huoahtaa, tuottaa jakson *niin tota*, pitää tauon ja palaa häistäkertomisjakson päälinjalla sanoen *sano näin että*, jota seuraa kuvaus siitä, mitä Saara on sanonut.

Seuraavassa esimerkissä verbi *sanoa* esiintyy tällä kertaa passiivissa. Katkelmassa Susa kertoo solariumissa käyntiä käsittelevästä artikkelista, jonka hän on lukenut apteekin asiakaslehdessä.

(10) SG151

- 01 Susa : ni siin oli kato just tästä iho talvikuntoon, (.) semmone artikkeli
02 [pitkä] juttu?
03 Anu : [↑joo j-,] joo.
04 Susa : .hh ni siinä^hä oli justinsa että jos l- lähtee niinku esme(r)ks talvella. (.) täält
05 pohjolast etelään vii↑koks ↓tai kaheks .hh nii se solariumin pitäs käyä πviis
06 viiva kymmenen kerta^π se o ainut mikä auttaa ja se pitää käyvä, (.) vähintää
07 kaks kertaa viikossa, .hh et se ei riitä jos käy kerran viikossa. .hh et [se (.)]
08 kerkee häviämää se
09 Anu : [nii-i,]
10 Susa : suojaava vaikutus iholta,
11 Anu : nii no kö [myö,]
12 Susa : [ja] siinä^hä suositeltiin viäl ku yhes vaiheessaha viel oli että
13 @solarium on vain pahaksi pahaksi pahaksi älkää käykö solariumissa,@ .hhh
→ mut siin sanottiin näi että, .hh se on et jos niinku täältä just esmeks talven
15 keskeltä [ku ihmisel on täysin,]
16 Miia : [totta kai sehä on ihan luon]nolli [sta].
17 Susa : [nii.] koska tääl ei o mitää
18 [sillon] ih- ihol pikmenttiä eikä
22 Miia : [mm?]

- 23 Susa : muuta. .nff ni se on ihan tota, (.) varsinkin jos o yhtään
 24 taipumu[sta siihen et palaa.]
 25 Miia : [°ni se on° tosi ter]veellistä [sit]te.
 26 Susa : [nii,]

Susa aloittaa vuoronsa rivillä 12 kertomalla aiemmista suosituksista, joiden mukaan solariumissa käynti olisi pahasta. Susa merkitsee suosituksen referoinnin alun tuottamalla konjunktion *että* ja muuttamalla ääntänsä. Rivillä 14 Susa kertoo apteekin asiakaslehdestä lukemastansa tuottamalla jakson *mut siin sanottiin näi että*, jota seuraa moneen osaan jakautuva selostus artikkelista.

Seuraavassa esimerkissä rakenne *näin että* esiintyy verbin *suunnitella* täydennyksenä. Katkelmassa Petra on soittanut Emmille ja kysyy nyt, haluaisiko Emmi lähteä illalla Leeville.

(11) SG111

- 01 Petra : njoo, tota ni mhhh ootas nyt. (3.2) *Petra käy ilmeisesti jossain* .nhhh No
 → tota nim öömh .mthh öö öö öö. .mhh jos ääm ku me suunniteltii nyt näin? .mth
 02 että mentäs joskus otet- oisko (se v-) joskus vähä enne kaheksaan tonne
 03 Leeville? Hhh
 05 Emmi : mm:?
 06 Petra : .mthh nii tulisiks sää sinne kans?

Esimerkin ensimmäisessä vuorossa rivillä 02 Petra kertoo suunnitelleensa katkelmassa nimeämättömäksi jäävän aiemman keskustelukumppaninsa kanssa Leevin luokse menemistä. Hän kertoo heidän suunnitelmistaan Emmille tuottamalla jakson *me suunniteltiin nyt näin että*, jota seuraa lyhyen takertelun jälkeen varsinaisen suunnitelman referointi.

Seuraavassa Susa kertoo siitä, miten hänen äitinsä voitti radiokanavan kilpailussa stereot. Susa pitää tätä yllättävänä, sillä Susan kertoman mukaan hänen äidillään on aina huono onni kilpailuissa ja arvonnoissa.

(12) SG151

- 01 Susa : ku se on aina nii huonotuurine, se ei koskaa voita mitää?, .nff se oli vielä hyvä
 02 mie olin tuol (.) Well Burgeris kahvil sillo? (.) kun tota se Ωtuli seΩ niil oli
 03 siel Saimaa aallot päällä,=
 04 Anu : =mm
 → Susa : ΩsitΩ mie kuulin näi ku se .hhhh juontaja tälle näi että @↑ihan oi:kein Siiri
 06 tiesit [nyt] voitit stereot@ ΩmieΩ et ei
 07 Miia : [mmff] hähähähää hähähähää
 08 Susa : [se voi olla kukaa £muu ku] meitä¹⁹ äiti,£

¹⁹Arkisyn tietokannan litteraatissa on tässä kohdin virhe. Litteraatissa Susa viittaa äitiinsä sanoen *teiä äiti*. Olen korjannut tähän kyseisen kohdan muotoon *meiä äiti*.

Yllä nähtävässä esimerkissä Susa kertoo, mitä hän oli kuullut radiosta. Susa aloittaa rivillä 05 alkavan vuoronsa tuottaen jakson *sit mie kuulin näi ku se juontaja tällee näi että*, jota seuraa juontajan sanojen referointi. Lausumasta *ku se juontaja tällee näi että* näyttäisi puuttuvan verbi, mutta kontekstista on selvää, että Susa aikoo kertoa toisille, mitä juontaja sanoi. Lausumassa peräkkäin esiintyvät subjekti *juontaja* sekä verbittä esiintyvä täydennys *tälleen näi(n) että* ennakoivat referoivan jakson alkamista.

Edellä nähdyistä esimerkistä voidaan päätellä kognitiivista toimintaa kuvaavasta verbistä sekä adverbien *näin* ja konjunktion *että* yhdistelmästä muodostuvan rakenteen, jolla voidaan ilmaista kognitiivisen toiminnan, kuten suunnittelun, ajattelun tai sanomisen, referoinnin alkamista. Rakente on siinä määrin tähän funktioon vakiintunut, että verbin jäädessä pois jäljelle jääneet rakenneosat pystyvät toimittamaan samaa funktiota.

Myös pelkällä adverbilla *näin* voidaan merkitä aiemman puheen referoinnin alkamista. Ensimmäisessä esimerkissä Eeva on ollut sijaisena peruskoulun ensimmäisellä luokalla ja kertoo toisille kokemuksistaan siellä. Keskustelun osanottajat syövät katkelman aikana, ja katkelman taustalla kuuluu ruokailun ääniä.

(13) SG346

- 01 Antti : ai [ekalla] luokalla
 02 Eeva : [no-] m-mm
 03 Antti : siistiä
 → Eeva : @ope-@ eiku e:i eiku keskustelu meneeki oikeesti näi π@no lapsetπ tiättek-
 04 tiesittekös te min- Ωminkä takia vietetäänΩ πadventtia@,π (1.0) e:i nouse
 05 käsiä, noh (.) sitte selvennetään vähä et adventti on se juttu millon sytytellään
 06 näit (0.8) kynttilöitä ja tällasta hh?=
 07 Sanna : =mä otan lisää
 08 Eeva : no:h sitte (1.2) @no 't muistattekste nytte että mikä laulu sillon lauletaan@
 09 (1.6) käsii nousee, @↑no: ΩKalle kerro säΩ (1.5) Ωöö mä en oo ihan varma
 10 mutΩ onks se se Tuuliviiri@ hhh [hä hä hähää]
 11 Sanna : [hehehe hähä hää]

Yllä nähtävässä katkelmassa Eeva referoi luokassa käytyä keskustelua rivillä 04 tuottamalla sanan *näin* ja muuttamalla ääntään. Eeva alkaa referoinnin jo kerran aivan vuoron alussa muuttamalla ääntään. Tästä nähdään, että pelkkä äänen muuttaminen riittää referoinnin alun merkitsemiseksi. Riviltä 06 löytyy rakenne *ja tällasta*, joka käyttönsä puolesta näyttäisi kuuluvan samaan ryhmään *ja näin* -tyyppisten rakenteiden kanssa, joita käsittelen jäljempänä luvussa 4.1.4.

Seuraavassa esimerkissä Kerttu kertoo siitä, miten hän on ollut Anna ja Alisa -nimisten lasten lapsenvahtina. Lapset ovat pieniä, eikä Alisa osaa vielä ääntää alveolaarista tremulanttia. Keskustelu jatkuu tässä nähtävän katkelman jälkeen puheella kyseessä olevien lasten iästä.

(14) SG346

- 01 Kerttu : Ω esimerkiks Ω Annal oj jo Ω puli- Ω oppinu sanoo ärrän? .h[hh]
02 Ω se oli sillee et sit se Ω pärisytti
03 Sanna : [mhhh]
04 Kerttu : sitä niin paljon [he tälle niin]
05 Sanna : [mhhhh] [mm:::]
06 Kerttu : [ylpeenä] siitä?
07 Antti : kr kr:[:m]
08 Kerttu : Ω [sit] se yrit- se Ω laitto Alisan sanoo kaikkii ξ sanoi mis ois
09 är[räf? he he he he]
10 Sanna : [mhe he he he he]
11 Kerttu : mut ethän sä viel osa[a (sitä)] *kovaa naurua*
→ Antti : [sillee näi] *jaha. et osaa. naurua*
13 Kerttu : mut sit (0.2) Alisaki ni se puhuu vaik kuinka paljo?=
14 Sanna : =minkä ikäne se o?

Rivillä 09 alkavassa vuorossaan Kerttu kertoo siitä, miten Anna kiusasi siskoaan Alisaa. Rivillä 11 nähtävässä vuorossa Kerttu vaikuttaa referoivan joko jotain, mitä Anna on mahdollisesti sanonut, tai mitä Kerttu olettaa Annan ajatelleen. Annan ääni ei muutu merkittävästi vuoron aikana, eikä vuoroon sisälly mitään morfosyntaktisia merkkejä referoinnista, joten vuoron referoinniksi tulkitsemista tukee vain keskustelukonteksti.

Antti osallistuu uudelleen keskusteluun ja ottaa keskustelun seuraavan vuoron rivillä 12 ja aloittaa sen tuottaen jakson *sillee näi*, jota seuraa välittömästi referointiosuus *jaha et osaa*, jossa sanojen *jaha* ja *et* välissä on lyhyt tauko. Referoinnin alun merkintä on tällä kertaa morfosyntaktinen, eikä siihen liity ääneen laadun muuttumista. Huomion arvoista on sekin, että Antti ei itse ole ollut paikalla, vaan hän jatkaa Kertun kertomusta kuvitellun lausahduksen referoinnilla. Voikin olla, että juuri siksi Antti alkaa vuoronsa adverbilla *sillee* eikä adverbilla *tälle(n)*, jota tämän alaluvun aiemmissä esimerkeissä on käytetty vain silloin, kun aiemman puheen tai aiemmin luetun tekstin referoija on itse ollut aiempaa referoitua puhetta kuulemassa tai tekstiä lukemassa. Voi myös olla, että käyttämällä adverbia *sillee* Antti nivoo vuoronsa Kertun aiemman vuoron kiinteäksi jatkoksi. Kovin varmoja johtopäätöksiä ei yhden esiintymän perusteella voida kuitenkaan tehdä.

Tähän päättyvässä alaluvussa on nähty, miten adverbia *näin* voidaan käyttää merkkinä aiemmin puheen tai luetun tekstin referoinnin alkamisesta. Adverbi *näin* ei ole referoinnin merkkinä kuitenkaan välttämätön, vaan referoinnin merkiksi voi riittää myös jonkinlainen muutos äänen

laadussa. Aina referoinnin osoittamiseen ei vaikuta tarvittavan erityistä merkkiä, vaan referointitarkoitus voinee käydä ilmi myös keskustelun tarjoamasta kontekstista. Huomion arvoista lienee, että osassa niistä tapauksista, joissa puhuja on ollut referoimaansa puhetta tai tekstiä kuulemassa tai lukemassa, voi hän käyttää referoinnin merkinä rakennetta *tällee(n) näi(n)*.

4.1.4. *Ja näin ja ja noin*

Rakenne *ja näin* esiintyy aineistossani yhdeksän kertaa. Kuudessa tapauksessa *ja näin* esiintyy vuoronloppuisena ja lopuissa kolmessa tapauksessa lauserajalla. Kahdessa tapauksessa *ja näin* löytyy kahden rinnasteisen lauseen rajalta ja yhdessä tapauksessa ehtolauseen rajalta.

Seuraavassa esimerkissä *ja näin* asettuu lauserajalle. Kyseessä on puhelu, jossa osapuolet keskustelevat Helsingin Taiteiden yöstä ja toisen keskustelijan siellä suorittamista haastatteluista. Vikke on edellä kertonut haastatelleensa ensin varhaisnuoria ja siirtyneensä sitten haastattelemaan aikuisia. Vuoron alku on osin päällekkäispuhetta edeltävän vuoron kanssa.

(15) SG113

- 01 Vikke : [.hh (t)juolla] (Espalla) menee mut siäl oli kyllä *kuiskaten:* varmaa paljo
02 rauhallisempaa °tänä vuonna ku°, enne?,
03 Missu : [khm] nii vaikka aika ihmeellistä kuitenkin oli
04 Vikke : [(-)]
05 Missu : tosi hyvä sää niiv varm[aa,]
06 Vikke : [mm,]
07 Missu : paljo Ωporukkaa.Ω
08 Vikke : joo. (.) °mutta ne on°, (0.5) jotain on varmaan tehty (mutta?.) (1.0) °että toi
10 noin toi,° (2.0) (semmonen mies ainaki sano sitä), £s'__oli nii hyvä se
11 ensimmäinen pariskuntah.£ .hh ketä me haastateltii,
12 Missu : .hh nih?
14 Vikke : sit ku lopetettii se haastattelu n'__oli tosi mukavia? .hhhh (.) ne kyseli niinku
→ meis↑tä ja me ↑kerrottiim mistä me ollaaj ja. Mh mitä me tehdääj__ja. (.)
→ näij__ja. .mt (.) °se, tai silleen sano° °että?, (.) .h et oottakaas mäe annan
17 täältä, (.) .mt ai ei mulla ookkaa.=se, #kaiivo# #niinku# #korttia# ja sano
18 että no mutta me varmaan nähdääv vielä,

Esimerkissä rivillä 14 Vikke alkaa kertoa, kuinka varsinaisen haastattelun jälkeen haastateltavana ollut mies kyseli asioita Vikeltä ja Viken mukana olleelta toiselta haastattelijalta. Vikke aloittaa kertomalla, miten he kertoivat keitä he ovat ja mitä he tekevät. Tämän lauseeksi hahmottuvan jakson päättää *ja näij*, jonka jälkeen Vikke siirtyy kertomaan, mitä mies teki seuraavaksi. Rinnastuskonjunktion *ja* käyttö ohjaa kuulijaa odottamaan edelliseen lausumaan liittyvää elementtiä, joka tässä tapauksessa on adverbi *näin*. Kuten edellä luvussa 3.2.1. mainitsin, Etelämäki (2006) on todennut pronominin *tämä* osoittavan kuulijalle pronominin viittauskohteen löytyvän meneillään

- 32 Katja : [no] on tosiaanki mut siis en mä niinku (.) vaik asuis nois
 33 puutalois ni (.) en mä kyl ehkä uskaltais sillee koska (.) [täs]
 34 Noora : [mmm]
 35 Katja : on niin isot tiet (1.0) oikeesti

Rivillä 21 Noora kertoo, kuinka hän mielellään pitäisi kissaa ulkona, jos hänellä olisi kissa. Nooran vuoro päättyy partikkelisarjaan *ja näin*. Nooran vuoroa seuraa rivillä 22 Katjan *mm*, jolla hän ilmaisee olevansa kuulolla²⁰ ja odottavansa jatkoa. Rivillä 23 Noora aloittaa vuoronsa sanomalla *mutta*, mikä ennakoii hänen edelliselle vuorolleen vastakkaisen näkökannan esittämistä. Hän ei enää puhu siitä, mitä hän itse tekisi, mikäli kissan omistaisi, vaan siirtyy puhumaan kissan ulkona pitämisestä yleisemmällä tasolla. Rivillä 24 Katja tuottaa minimipalautteen *joo*, jolla hän osoittaa edelleen olevansa kuulolla²¹ ja odottavansa Nooran jatkoa. Rivillä 25 alkavalla vuorollaan Noora toteaa kissan ulkona pitämisen olevan vaarallista niin kaupunki- kuin taajama-alueellakin. Rivien 17 ja 31 välillä Noora siis ensin toteaa, että pitäisi mielellään kissaa ulkona, mikäli sellaisen omistaisi, mutta tuo myös esille sen, miten kissan ulkona pitämisestä voisi toisaalta koitua kissalle vaaraa.

Edellä nähdyssä esimerkissä (16) keskustelukumppanit tarkastelevat puheena olevaa asiaa monelta eri kannalta. Kannanottoja ja suhtautumisen vaihtamista merkitään eri tavoin. Vuoronalkuiset *toisaalta* ja *mutta* riveillä 06 ja 23 ennakoivat edeltävällä näkökannalle vastakkaista näkökantaa puheena olevaan topiikkiin. Tässä esimerkissä *ja näin* ei näyttäisi merkitsevän puhujan alatopiikin päättymistä, vaan enneminkin osoittavan suunnan muutosta käydyssä keskustelussa. Rakenne *ja näin* näyttää jakavan tämän suunnan muutosta merkitsevän ominaisuuden demonstratiivipronominin *tämä* kanssa (Etelämäki 2006: 52, ks. myös tämän tutkielman luku 3.2.1.).

Seuraavassa esimerkissä *ja näin* löytyy lauserajalta vuoron sisältä. Niina on kampaaja, joka leikkaa Tarun lapsen hiuksia. Samalla Niina ja Taru käyvät keskustelua eri aiheita sivuten.

(17) SG108

- 01 Taru : ihan siinä. (.) ja kato ku päiväkotihan on se vanha se (.)
 02 tuhatseitsemänsataaluvulta oleva se punanen (.) talo (.) [se riihi] tai mikä se
 03 on
 04 Niina : [nii-]
 05 Taru : kunnostettu nyt: niinkun semmoseksi iltapäiväkodiks näille ykkös- ja
 06 ΩkakkosluoΩ[kkalaisille.]
 07 Niina : [ai] se on kunnostet[tu.]
 08 Taru : [ja] siinä on (.) joo museovirasto

²⁰ Dialogipartikkeli *mm* ilmaisee edeltävän puheenvuoron vastaanotetuksi ilman, että sen informaatioarvon sijoittuminen akselille uutta tietoa–tuttua tietoa nousee keskeiseksi (Sorjonen 1999: 175–176).

²¹ Sorjonen (1999: 183) toteaa partikkelin *joo* osoittavan edeltävän vuoron ymmärretyksi rekisteröimistä siten, että lausuja pitäytyy kuitenkin ottamasta edeltävän vuoron affektiivista ulottuvuutta käsitteelyyn.

→ on ollu mukana koska se on niin vanha ja näin ja (.) siitä niin varovaisesti
 10 tehtiin (.) .mt parannuksia ja .hh siinä koululaiset on niinku##:## tämmöstäh .hhh
 11 mikä se nyt on käsityö siis #eh# (0.4) mt mitäs niillä nyt on tämmösi: jotain
 12 tunteja siellä ja (.) versta jonkinlainen versta Ωja tämmösi#Ω mut sitten nää
 13 iltapäiväkoti on °siellä.° (.) .hhh ja sittenhän vaikka ne niinku jumpassa ensin
 14 (.) luistelis (.) tai ei niillä aina oo ulkona mut kuitenkin niin sitte niillä on myös
 15 iltapäiväkodin niinku ne voi mennä sinne sehän on ihan talon ulkopuolella.

Edellä nähdyssä esimerkissä (17) keskustellaan päiväkodiksi muutetusta 1700-luvun rakennuksesta. Rivillä 01 Taru alkaa kertoa tästä nykyisin päiväkotina toimivasta rakennuksesta. Rivillä 02 Taru nimittää rakennusta *taloksi*, mutta koettaa löytää rakennukselle jonkin *taloa* tarkemman nimityksen. Rivillä 03 Taru tarjoaa nimitykseksi sanaa *riihi*, mutta osoittaa heti perään tuottamallaan sarjalla *tai mikä se nyt on*, ettei kyseessä ole välttämättä riihikään. Rivillä 04 Niina tuottaa päällekkäispuhuntana dialogipartikkelin *niin*, jolla osoittaa vuoron vastaanotetuksi²². Rivillä 05 Taru jatkaa kertomalla siitä, että rakennus on remontoitu iltapäiväkodiksi alakoulun ensimmäisten luokkien oppilaille.

Niina tarttuu tietoon rakennuksen kunnostamisesta rivillä 07 alkavalla vuorollaan. Hän tekee näin tuottamalla päällekkäispuhuntana dialogipartikkelin *ai*²³. Tämä saa Tarun poikkeamaan kerrontajaksonsa päälinjasta, joka on rakennuksen nykyisestä käytöstä eikä niinkään sen rakennushistoriasta kertominen. Rivillä 08 alkavassa vuorossaan Taru ensin jatkaa kerrontajaksonsa päälinjalla. Pian hän kuitenkin keskeyttää, pitää pienen tauon, tuottaa sitten partikkelin *joo* ja toteaa museoviraston olleen mukana remontissa kyseisen rakennuksen iän takia. Rakenne *ja näin* asettuu tämän jälkeen lauseiden rajalle. Seuraavassa lauseessa Taru jatkaa vielä talon remontoinnista, minkä jälkeen hän siirtyy puhumaan päiväkodin tilojen tarjoamista mahdollisuuksista. Hän tuo taukojen lomassa esille lisätietoja, kunnes palaa rivillä 01 aloittamansa kerrontajakson päälinjalle. Edellä nähdyn sekä muiden tässä alaluvussa tarkasteltujen esimerkkien perusteella vaikuttaa siltä, että rakenteen *ja näin* funktiona on osoittaa puheena olevaan asiaan liittyvän vielä muutakin informaatiota, joka on ainakin kertojan tiedossa, mutta joka ei ole meneillään olevan kerrontajakson kannalta oleellista. Samalla rakenne *ja näin* toimii usein myös alatopiikista toiseen siirtymisen merkinä.

Seuraavaksi tarkastelen partikkelisarjan *ja noin* käyttöä. Partikkelisarja *ja noin* esiintyy aineistossani kolme kertaa. Kolmesta esimerkistä ensimmäisessä partikkelisarjaa *ja noin* seuraa tauko ja yhdyslauseen osia yhteen liittävä lausumapartikkeli *niin*. Kahdessa jälkimmäisessä esimerkissä partikkelisarjaa *ja noin* seuraa konjunktio *mut*. Seuraavassa tarkastelen näitä esiintymiä.

²² Sorjonen (1997: 111) mainitsee dialogipartikkelilla *nii* voitavan osoittaa puheena olevan asian olevan jollain tapaa sekä puhujan että vastaanottajan tiedossa. Tästä on kyse myös rivillä 04 nähtävässä vuorossa, jossa Niina osoittaa ymmärtävänsä, mistä Taru puhuu.

²³ Sorjonen (1999: 175) toteaa dialogipartikkelilla *ai* osoitettavan sen lausumista edeltävän vuoron sisältävän jollakin tavalla uutta tietoa.

Ensimmäisessä esimerkissä Taru puhuu Niinan kanssa tyttärensä koulusta.

(18) SG108

- 01 Taru : =siin on hirveen monta kakskielisiä luokassa mä luulen että .hhh (.) kaks
02 kolmasosaa ainaki (.) .mt on kakskielisiä (.) [siis] (.) sekakodista
04 Niina : [joo.]
05 Taru : .hhhh
06 Niina : se on kyllä todella hieno juttu ku saa kaks kieltä [että] se on ihanaa että,
07 Taru : [vaikka] ne puhuu hirveen
08 hyvin et ne puhuu ruotsia ne[hän] on laitettu ruotsalaiseen
09 Niina : [ni.]
10 Taru : [kouluun] niinku et ne £pu(h)huuhu£ oppii koska
11 Niina : [ni.]
12 Taru : [se] suomihan tulee niinku (.) kuitenki väkisin
13 Niina : [ni.]
14 Taru : .hhh niin (.) niin (.) monessa (.) koulussa on niin et ne puhuu sitte suomee
→ koko ajan niinku pihapiirissä ja noin .hhh niin nä- se on aika hyvä täs koulussa
15 ne sano et ne tosiaan puhuukin ruotsia et ne oppii niinkun niin kauan ku se
16 säilyy niin se on hyvä.
20 Niina : [joo.]
21 Taru : [koska] sehän on se idea £siÄH£.
22 Niina : ni:n.

Yllä nähtävässä esimerkissä Taru kertoo lapsensa koulusta, jossa samalla luokalla Tarun tyttären kanssa on paljon lapsia, joiden vanhemmista toinen on suomenkielinen ja toinen ruotsinkielinen. Taru myös kertoo, miten hänestä on hienoa, että lapset puhuvat ruotsia niin tunneilla kuin välitunneillakin. Rivillä 14 alkavassa vuorossaan Taru kertoo, miten *monessa koulussa on niin et ne puhuu sitte suomee koko ajan pihapiirissä ja noin*. Rakennetta ja noin seuraa lyhyt hengähdys ja partikkeli *niin*, jonka jälkeen Taru toteaa, kuinka on hyvä, että hänen lapsensa koulussa puhutaan ruotsia kaiken aikaa.

Seuraavassa esimerkissä keskustelun osanottajat puhuvat pelikonsoleilla pelaamisesta. Edellä on keskusteltu siitä, miten peleihin uppoaa helposti paljonkin aikaa. Tämän jälkeen on siirrytty puhumaan pelikonsoleista.

(19) SG121

- 01 Mika : ei siis [kyllähä]
02 Tero : [ei voi sillee]
03 Mika : miekii siis sillä pelasi kuusnelosel sillo mut, (1.0) ei siis em- kyllä sitä jonnii
→ verra tuli siis pelattuu ja noi mut (.) tota ni (.) ei miul niiku nyt oo niiku minkää
05 näköst mielekiintoo siihe,

Rivillä 03 alkavassa vuorossaan Mika kertoo itsekin pelanneensa puheena olevalla konsolilla. Ensin hän toteaa *miekii siis sillä pelasin kuusnelosella sillo mut*, jota seuraa tauko minkä jälkeen hän tuottaa

kesken jäävän jakson *ei siis em-*. Tuota katkeavaa jaksoa seuraa jakso *kylhä sitä jonnii verra pelattuu ja noi mut*, jota seuraa tauko, partikkelisarja *tota ni* ja toinen tauko. Tämän jälkimmäisen tauon jälkeen Mika kertoo, miten häntä ei enää kiinnosta kyseisellä konsolilla pelaaminen. Mikan vuorossa *ja noi* asettuu edeltävän lauseen loppuun ja sitä seuraava *mut* ennakoi asennoitumisen muutosta, joka seuraavakin taukojen ja niiden väliin asettuvan jakson *tota ni* jälkeen.

Viimeisessä esimerkissä keskustellaan Hannan tuttavasta, joka aikoinaan sai halvauksen ja jota Hanna joutui tuolloin sijaistamaan. Ennen tässä nähtävää katkelmaa Hanna on kertonut tuttavan yhteydenotosta, jossa tämä on kertonut puhumisen ja liikkumisen olevan vaikeaa ja pyytänyt Hannaa sijaisekseen.

(20) SG43501

- 01 Hanna : mä olin k- kustanta[mos.]
02 Eija : [kus]tantamossa. Just.
03 Hanna : mth [ja t]uota .hhh sitte kului ↓mä en nyt muista kuim
04 Eija : [joo.]
05 Hanna : monta päivää mut hän ↑tuli sitte töihin. .hh mut hän ei pystyny kirjottamaa
06 kone#ella#. (0.4) kädet (.) sormet ei toimineet. (0.3) .hhh jotem musta tuli sit
07 semmonen sih#teerikkö#.
08 Eija : okei. [joo.]
09 Hanna : [ja] tuota (0.5) sitten nin hän ↑hoiti hyvin .hhh toimensa ja
10 virransa ja pystyi puhumaanki ja noi (.) mut että siinä liikunnassa ja .hhh ja
11 tommosessa .hhh #ö: ö::# ilmeni #i::# puutteita ja sit hän: Ωoli niinkuΩ
12 hitaampi. (1.4)

Hanna kertoo rivillä 05 alkavassa vuorossaan tuttavansa palanneen töihin mutta olleen kykenemätön käyttämään kirjoituskonetta. Rivillä 09 alkavassa vuorossaan Hanna kertoo tuttavansa kuitenkin selvinneen töistensä sanoen *hän hoiti hyvin toimensa ja virransa ja pystyi puhumaankin ja noi*. Lauseen loppuun asettuvaa rakennetta *ja noi* seuraa lyhyt tauko ja konjunktio *mut*, jonka jälkeen Hanna kertoo tuttavallaan olleen vaikeuksia liikkua ja mainitsee tämän olleen muutenkin hitaampi halvauksen jälkeen.

Partikkelisarjan *ja noin* käyttö vaikuttaa eroavan partikkelisarjan *ja näin* käytöstä. Rakenteen *ja näin* sisältävissä vuoroissa siirrytään usein alatopiikista toiseen tai siirrytään muuten kerrontajaksossa eteenpäin. Sitä vastoin partikkelisarjan *ja noin* sisältävissä vuoroissa rakenteen *ja noin* tuottamisen jälkeen topiikki jatkuu, mutta puhuja tarjoaa toista näkökulmaa. Näiden kahden rakenteen funktion ero voinee johtua niiden kantademonstratiivien *tämä* ja *tuo* käyttöjen eroista: Etelämäki (2006: 53) toteaa pronominin *tämä* sisältävän vuoron vaihtavan keskustelun suuntaa, kun taasen pronominin *tuo* sisältävä vuoro jatkaa viittauskohteensa pitämistä tarkastelun kohteena. Samalla tavalla *ja näin*

vaikuttaisi voivan merkitä alatopiikin päättymistä topiikin sisällä, kun taas *ja noin* vaikuttaisi jatkavan alatopiikkia. Edellä esiteltyjen rakenteiden kanssa yhteen näyttäisi kuuluvan myös kerran aineistossani esiintyvä rakenne *ja niin edelleen*, jota en kuitenkaan käsittele tämän tutkielman rajatuissa puitteissa tämän enempää.

4.1.5. Partikkeli *noin* ojentamisen ja päättymisen merkkinä

Tutkielmani aiheena olevilla sanoilla on myös hyvin rajattuun funktioon erikoistunutta käyttöä, joko yksin tai osana useammasta osasta koostuvaa rakennetta. Tällaisia ovat toiminnan päättymistä osoittava *noin*, jota käsitelen tässä luvussa, sekä *ja näin* ja *ja noin*, joiden funktioista kirjoitin alaluvussa 4.1.4.

Sana *noin* esiintyy aineistossa usein tilanteissa, joissa ojennetaan tai annetaan jotain, kun toiminnassa tapahtuu muutos tai kun toiminta saatetaan loppuun. Kuten jäljempänä nähdään, on sanalla *noin* sekä adverbimaisia että partikkelimaisia piirteitä, adverbimaisia siinä mielessä, että se olisi aina ajatuksen tasolla monissa esiintymissä korvattavissa sanaparilla *tuolla tavalla*, ja partikkelimaisia siinä mielessä, että joissain tapauksissa sanan *noin* korvaaminen sanaparilla *tuolla tavalla* tuntuisi ajatuksenkin tasolla epäluontevalta. Seuraavassa esimerkissä *noin* esiintyy rahan ojentamisen yhteydessä. Tuija on juuri leikkauttanut hiuksensa Niinalla ja nyt hänen on aika maksaa Niinalle hiusteenleikkuusta.

(21) SG108

→ Tuija : onko sulla antaa tuosta takasi (.) tosta vois noin (0.4) mä katoin et mul on
02 tossa vielä (.) [toi] kymppi,
03 Niina : [(-)] tasaraha (.) kiitos. (1.0) *kolinaa*

Tuija etsii esimerkissä lompakostaan rahaa maksuksi Niinalle. Rivillä 01 alkavalla vuorossa Tuija ehtii jo kysyä, olisiko Niinalla antaa isommasta rahasta takaisin. Tuija löytää kuitenkin tasasumman, jonka hän ojentaa Niinalle, joka puolestaan ottaa rahan vastaan ja tallettaa sen kassakoneeseen.

Alla näemme toisen esimerkin tarjoamisen yhteydessä tuotetusta partikkelista *noin*. Katkelman ensimmäisen vuoron alku on päällekkäispuhetta edellisvuoron kanssa, jossa Taru kommentoi sitä, kuinka paljon Mariannen hiuksia tulisi leikata.

(22) SG108

01 Niina : [annettaiskohan me (.) Mariannelle] tämä. (.) #tuoli sitte.#
02 Taru : °joo.°

→ Niina : *noin*.
04 Taru : *så där*.

Esimerkin ensimmäisessä vuorossa rivillä 01 Niina ehdottaa Tarulle tuolia, johon Marianne voisi istua. Rivillä 02 Taru vastaa ehdotukseen *joo*. Rivin 03 vuoron aikana Niina ojentaa tuolin Mariannelle ja tuottaa partikkelin *noin*.

Seuraavassa esimerkissä Hannu ja Niina keskustelevat benjihypyistä ja siitä, kuinka kumpikaan ei haluaisi sellaiseen ryhtyä. Niina leikkaa Hannun hiuksia samaan aikaan sähkökäyttöisellä laitteella.

(23) SG108

01 Hannu : tietysti se olis toisenlainen ku jos menis oikeen luonnossa #e#
02 kahtomaan ku toinen siellä *roj*kkuu että °ni.°
03 Niina : °he he he° (.) *joo*?
04 Hannu : °ni.°
→ Niina : *sammuttaa hiustenleikkulaitteen* [noin]
06 Hannu : [ei] kai se katkee sen kummemmin
07 jala[ka]
08 Niina : [heh]
09 Hannu : [£m(h)eikäläiseltäkää ku] t(h)oisiltakaaf
10 Niina : [£hm£]

Ennen katkelmaa Hannu on kertonut, ettei ole nähnyt benjihyppyä muualla kuin televisiossa. Katkelmassa Hannu kuitenkin kertoo, että olisi eri asia nähdä benjihyppy paikan päällä. Rivillä 05 Niina sammuttaa hiustenleikkukoneen ja tuottaa partikkelin *noin*. Hannu tuottaa rivillä 06 oman vuoronsa alun päällekkäispuheena Niinan rivillä 05 tuottaman vuoron kanssa.

Seuraavassa katkelmassa Mariannen hiustenleikkuu alkaa olla jo valmis. Niina pyyhki irtohiuksia pois Mariannen harteilta.

(24) SG108

01 Niina : °tuliko kaikki pois.°
02 Taru : (----) £heheheh£
→ Niina : *no:in*.
04 Taru : *joo*.

Niina kysyy katkelman ensimmäisessä vuorossa, lähtivätkö kaikki irtohiukset, ja jatkaa vielä hetken harjalla pyyhkimistä. Nauhoitteella kuuluvat pyyhkimisäänet lakkaavat pian Tarun ensimmäisen vuoron jälkeen, minkä jälkeen Niina tuottaa partikkelin *noin*. Rivillä 04 Taru vastaa Mariannen puolesta Niinan rivillä 01 esittämään kysymykseen. Tässä esimerkissä, samoin kuin edellisissä, *noin* ei muodosta vierusparia sitä seuraavan kuten ei myöskään sitä edeltävän vuoron kanssa. Käynnissä

olleen toiminnan loppuun saattamisen yhteydessä tuotettu *noin* ei aineistoni perusteella näyttäisi vaikuttavan muun keskustelun kulkuun.

4.2. Keskustelun jäsenyskeinot: dialogi- ja diskurssipartikkelit

Tarkastelen seuraavaksi sanojen *niin*, *näin* ja *noin* käyttöä dialogi- ja diskurssipartikkeleina. Dialogipartikkeleiksi nimitän sellaisia partikkeleita, jotka yksin muodostavat vuoron ja toimivat edellisen vuoron vierusparina. Diskurssipartikkeliksi nimitän puolestaan partikkeleita, jotka esiintyvät osana pitempää vuoroa. Edellä kuvattu jako ei näin ole morfologinen vaan syntaktinen. Hyödyntämäni dialogi- ja diskurssipartikkelin määritelmät ovat samat kuin diskurssipartikkeleita *nyt* ja *nu* tutkineilla Auli Hakulisella ja Mirja Saarella (1995: 484).

Tarkastelen tässä luvussa lisäksi myös sanojen *niin*, *näin* ja *noin* käyttöä konteksteissa, joissa esiintyy joko niihin liittyneenä tai niiden välittömässä läheisyydessä toisia partikkeleita tai muuta kielenainesta niin, että syntyy rakenteita, joiden merkitys on eri kuin rakenteiden yksittäisten osatekijöiden merkitys. Tällaisia rakenteita aineistossani ovat *niinku* ja *tota noin* sekä *ja näin* ja *ja noin*, joista kahta viimeisintä olen käsitellyt edellä luvussa 4.1.4. Rakennetta *niinku* käsittelemän tämän luvun alaluvussa 4.2.3., jossa sivuan myös rakennetta *tota noin*.

4.2.1. Ymmärrystä ja sidosteisuutta

Aineistossani on 20 dialogipartikkeliksi tulkittavissa olevaa yksittäisen partikkelin *niin* esiintymää. Dialogipartikkelilla *nii*²⁴ on monta käyttöä. Dialogipartikkelilla *nii* voidaan osoittaa ymmärrystä. Käyttämällä partikkelia *nii* puhuja voi osoittaa pitävänsä edeltävän vuoron käyttäneen puhujan kuvausta asiointilasta mahdollisena ja ottaa näin osaa käytyyn keskusteluun. Käyttämällä dialogipartikkelia *nii* puhuja nivoo oman vuoronsa osaksi keskustelua edellisen vuoron jatkoksi²⁵. *Nii* voi toisaalta myös edeltää torjuntaa. Vastaamalla *nii* puhuja voi osoittaa pitävänsä edeltävän puhujan ehdotusta mahdollisena ennakoiden kuitenkin edeltävän puhujan ehdotuksen hylkäämistä. (Sorjonen 2001: 120–121, 136–137.)

Lausuman aloittavaa partikkelia *nii* voi seurata kolme erilaista jatkoa: Ensinnäkin puhuja voi osoittaa yhtyvän edeltävän vuoron käyttäneen puhujan mielipiteeseen jatkamalla ja elaboroimalla edellisen

²⁴Sorjonen (2001) käyttää tästä dialogipartikkelista muotoja *nii(n)* ja *nii*. Käytän tässä alaluvussa muotoa *nii* merkkinä partikkelin *niin* dialogipartikkelifunktiosta.

²⁵Sorjonen (2001: 137) kuitenkin huomauttaa, että tässäkin partikkelilla *nii* vuoronsa aloittanut puhuja näennäisestä yksimielisyyden osoituksesta huolimatta voi muuttaa keskustelun suuntaa enemmän oman kantansa kuin keskustelukumppanin kannan suuntaiseksi

puhujan ajatusta. Toiseksi lausumansa partikkelilla *nii* aloittanut puhuja voi myös osoittaa olevansa eri mieltä edeltäneen vuoron käyttäjän kanssa. Kolmanneksi puhuja voi ohjata keskustelun *nii*-partikkelin lausumisen jälkeen takaisin keskustelun pääuomaan. (Sorjonen 2001: 181.) Yhteistä näille kaikille partikkelin *nii* käytöille on puhujien vuoroja yhteen liittävä ja keskustelua rakentava funktio.

Seuraavassa puhelinkeskustelussa osanottajat keskustelevat yhteisestä tuttavasta. Toinen keskustelijoista on tavannut yhteisen tuttavan edellispäivänä. Myös toisella keskustelijalla on yhteisestä tuttavasta tuoretta tietoa, jonka avulla hän elaboroi keskustelukumppaninsa kertomusta.

(25) SG113

- 01 Missu : =↑no moi:. (.) £mītās kuuluu£.
 02 Kaaka : Ωno £ehhe heh °kai°£,Ω .hh
 03 Missu : mitās kuuluuh.
 04 Kaaka : .mkth olet Some:rollah.
 05 Missu : ↑juu. (0.2) tūli:n tā#näāj ja#. (.) Vīkeltā terveisiäh.
 06 Kaaka : kii[tos. Hh]
 07 Missu : [.hhh nä]in sen eilen sielä Ωt- se oli tiäk sääΩ iha innoissansah?
 → Kaaka : .mtj niih, (.) Ωmää k[u]uli etΩ tänään se oli ollul
 09 Missu : [#e#]
 10 Kaaka : Linnammäellä kuuntelemas jotaij Juustopäitä jah,
 11 Missu : £ai: oli vaih.£
 12 Kaaka : (˘t) s[il]l__o oikee
 13 Missu : [(voih,)]
 14 Kaaka : elä:[mä löytynys siel(tä).]
 15 Missu : [.hhhh πno sill__on] siis tosiaan kyllä,π voi vītsi
 16 Kaaka : se Ωom me- niinku menos#sa ja# (sill__on) iha,Ω .mmthh (kun) sen näki £nii
 17 sillä o(h)ikeen s(h)ilmät l(h)oist(h)aa k(h)u s(h)e m(h)en(h)ee siel(lä)£,
 18 Missu : .hh[hhhhhh]
 19 Kaaka : [£#no niih#£,]

Yllä olevassa katkelmassa Missu ja Kaaka puhuvat yhteisestä tuttavastaan Vikestä. Missu on nähnyt Viken edellispäivänä ja kertoo siksi Kaakalle terveisiä Vikeltä. Rivillä 07 Missu kertoo Viken olleen innoissaan. Rivillä 08 Kaaka alkaa vuoronsa tuottamalla partikkelin *nii*, jota seuraavan lyhyen tauon jälkeen Kaaka kertoo kuulleensa Viken olleen konsertissa. Kaakalla toisin sanoen on yhteistä tuttavaa Vikkeä koskevaa tietoa, jonka hän nivoo osaksi kokonaisuutta alkamalla vuoronsa partikkelilla *nii*.

Toisinaan dialogipartikkelilla *nii* voidaan kehottaa puhujaa jatkamaan. Tästä on kyse myös seuraavassa esimerkissä, jossa puhutaan pesukoneen myymisestä. Tätä vuoroa ennen on keskusteltu rosépippurista. Esimerkin ensimmäinen vuoro on osin päällekkäispuhetta rosépippurikeskustelun viimeisen vuoron kanssa.

(26) SG151

- 01 Anu : [↑ei] oo muute tullu yhtää soit-, ei oo soittanu se äijä siit pesukoneest mi[tää,]
02 Miia : [fei]
03 vai£ hhehehhe[hehh] .hh
04 Anu : Ω[°ku°]Ω (.) miehä myin sen miul on se[mmone] vanha
→ Susa : [↑ni,]
06 Anu : Ωpa[skɑ]Ω (0.3) .ö: ΩanteeksΩ kauhee
→ Susa : [ni,]
08 Anu : semmone ↑huono pesukone,=
→ Susa : =n[i]
10 Anu : [se] oli itte selvinny maaliskuust asti,
→ Susa : ni?
12 Anu : ja nää kerra käytti sitä ja se mein[as tulla s(h)ielt k(h)omerost] ulos,
15 Susa : [.hh]
16 hhihh hih [↑hi]
17 Anu : se Ωo[i]Ω
18 Miia : [£käveli] vastaan£ j(h)okaine[nhh]
19 Susa : [ni?]
20 Anu : ni sit mie sen sain myytyy nyt syksyl, (0.5) ↑tää nyt iha ↓pari viikkoo sit[te.]
22 Miia : [mm,]
23 Anu : ni se äijä tuli hakee sit se vaa Ωtällee niiko tΩ (0.3) .hh et saaks hä: sit
24 palauttaa. Ωeiku etΩ Hä saa varmaa sit palauttaa tän et sie [et] hän saa
25 rahat
26 takasi j[a]
27 Susa : [mm,]
28 [mm,]
29 Anu : .vhh t[uo sen] Ω#ö#Ω (0.3) pesukoneen takasi,
30 Susa : [@auu?,@] (0.8)
31 Anu : ne ei o, ei oo soittanu. .h et kyl s[e il]meisest on pysyny siel
32 Miia : [hehe]
33 Anu : Ωmu- se veiΩ ↑äidilleen sen.
34 Susa : nii joo,
35 Anu : °et°
36 Miia : ↑ky:l se on iha hyvä,

Yllä olevassa esimerkissä Anu kertoo pyykkikoneesta, jonka hän on myynyt. Susa tuottaa dialogipartikkelin *ni* riveillä 05, 07, 09 ja 11. Riveillä 05 ja 07 Susa tuottaa dialogipartikkelit päällekkäispuheena osin samanaikaisesti Anun vuoron kanssa. Rivillä 09 Susa tuottaa dialogipartikkelin välittömästi Anun vuoron jälkeen. Rivillä 11 Susa tuottaa dialogipartikkelin *ni* siten, että se muodostaa vuoron, jota edeltää lyhyt tauko keskustelussa ja joka ei ole päällekkäinen kenenkään toisen puhujan vuoron kanssa, mutta jonka funktio on sama kuin edellisten samanmuotoisten partikkelien, eli kehottaa kertojaa jatkamaan.

Sanalla *niin* on käyttöä myös sidosrakenteena. Partikkeli *ni* on osana sellaisia rakenteita kuin *jos–niin*, *kun–niin*, *vaikka–niin* sekä *koska–niin* (Vilkuna 1997: 55). Tällöin partikkeli *ni* yhdistää päälauseen ja sille alisteisen sivulauseen. Päälauseen ja alisteisen sivulauseen lisäksi partikkeli *ni* voi yhdistää

myös niin kahta NP:tä kuin kahta päälausettakin (Vilkuna 1997: 59, 61). Partikkelin *niin* on myös havaittu sijoittuvan toisinaan keskelle lausetta subjektin ja predikaatin väliin. Tällainen *niin* jakaa näin lausuman pienempiin, helpommin vastaanotettaviin osiin. (Saukkonen 1966: 43–44.) Vuoron alkuun sijoittuva *ni*-partikkeli puolestaan osoittaa alkavan vuoron liittyvän rakenteellisesti sitä edeltävään vuoroon (Hakulinen 1995: 45).

Seuraavassa tarkastelen partikkeliä *ni*, joka yhdistää vuoron yli jatkuvan kerrontakokonaisuuden eri osia. Alla olevassa esimerkissä Tuija kertoo, miten vieras ihminen tarttui häntä hiuksista. Niina kuuntelee tarinaa myötäeläen ja kannustaen Tuijaa jatkamaan. Katkelmassa esiintyy sekä sidoselementteinä toimivia *ni*-partikkeleita että *nii*-dialogipartikkeleita.

(27) SG108

- 01 Tuija : toinen tarraa sieltä, .hhh
 02 Niina : °tukkaan° °[kiinni.]°
 03 Tuija : [kiinni] (.) nii (.) ja [rupee] repimään
 04 Niina : [(kamala)]
 05 Tuija : sitä.
 06 Niina : .hhh (.) no en o en oo kyllä kuullu että kenellekkä kävis noin että iha vieras
 07 ih[minen tulee] [(ja) (vie-) ni]
 → Tuija : [nii et et] mä ymmärrän [jos] mä oisin tehny
 09 hänelle #jotain#.
 → Niina : nii:
 11 Tuija : et olisin sanonu jotain? (.) tai jotain (.) [mut] ku mä en tehny ↑mitää
 → Niina : [nii]
 13 Tuija : muuta ku katson olkani yli [vaa.]
 14 Niina : [heh] he he [he] he
 → Tuija : [ni] sillä se repes=
 16 Niina : =.h sillä hyppäs päälle .hhh köh

Yllä olevassa esimerkissä on neljä vuoronalkuista *niin*-partikkeliä. Kaksi näistä on Niinan tuottamia dialogipartikkeleita riveillä 10 ja 12, jotka kummatkin muodostavat oman yhdestä sanasta koostuvan vuoronsa. Tuija puolestaan aloittaa vuoronsa partikkeleilla *nii* ja *ni* riveillä 08 ja 15. Tuija tuottaa päällekkäispuuhena partikkelin *nii* yhdessä kahden *et(tä)*-konjunktion kanssa rivillä 08 alkavan vuoronsa alussa. Näin hän osoittaa paluuta takaisin kertomuksensa päälinjalle. Rivin 15 partikkeli *ni* puolestaan voidaan nähdä *kun–niin*-rakenteen jälkiosan aloitukseksi.

Rivillä 13 Tuija esittelee taustatilanteen *ku katson olkani yli vaa*, minkä jälkeen rivillä 15 hän puolestaan esittää seurauksen *ni sillä se repes*. Lisäksi katkelmasta vuoronsisäinen *niin*-partikkeli. Rivillä 01 Tuija alkaa kuvata välikohtausta, johon hän on aiemmin tahtomattaan joutunut. Niina täydentää rivillä 02 Tuijan tapahtumakuvausta sanomalla *tukkaan kiinni*. Tuija tuottaa

päällekkäispuheena rivillä 03 sanan *kiinni* ja jatkaa vuoroaan lyhyen tauon jälkeeni partikkelilla *nii*, jonka jälkeen tapahtumien kuvaus jatkuu sanoilla *ja rupee repimään*. Tässä partikkelin *nii* funktiona lienee yhdessä verbin toiston kanssa osoittaa toisaalta Niinan ymmärtäneen oikein, toisaalta pitää vuoro Tuijalla.

Seuraavassa katkelmassa osanottajat ovat kokoontuneet syömään yhdessä. Osanottajat keskustelevat, maistelevat viiniä ja odottavat Akselia saapuvaksi.

(28) SG396

- 01 Taavi : #joo::# luitteks te muuten totamhh
 02 JOKU²⁶: ei
 03 Taavi : (lähinnä ro-) Ankkurissa oli juttu mejän (0.2) °orkesterista° (.) (°mitä vikaa°)
 04 (.) luitko.
 05 Riku : °en°
 06 Taavi : se oli ihan paska juttu.
 07 Riku : sitä mä en epäilly hetkeäkään
 08 Taavi : se tota (0.2) siinä haastateltiin Jouni Melakoskea joka sano että .mhhh
 09 @nuorten kanssa on tietysti (0.4) raskaampaa työskennellä
 10 ja@ (0.2) sit siin luki vaan siit Jouni Melakoskesta .nff (0.6)
 11 runsaasti (0.2) tsin↓tu:s:
 12 JOKU : tus::
 13 Taavi : ja heti
 14 Lauri : ja heti. *kilistävät laseja*
 → Taavi : nii Akseli ei vastannu vai.
 16 Riku : πei::? ↓vastannuπ °sen piti kyl tulla°
 17 Taavi : kovin yllätävää.
 18 Lauri : °mm° (5.0) *maistavat viiniä*
 19 Taavi : Ωse on ihan jees.Ω

Akselia on odotettu paikalle jo jonkin aikaa ja hänestä on keskusteltu myös ennen katkelmassa nähtävää osiota. Katkelman alussa keskustellaan lehtiartikkelista. Rivillä 15 Taavi ottaa Akselin uudelleen puheeksi ja aloittaa vuoronsa partikkelilla *nii*. Näin hän osoittaa palaavansa aiempaan keskusteluun ja niveltää sen osaksi katkelmassa käytävää keskustelua.

Partikkeli *ni* voi yhdistää myös kahta päälausetta. Tällöin *ni* merkitsee edeltävän lauseen taustaksi jälkimmäiselle. Partikkeli *ni* voi yhdistää myös pidempiä osia edeltävästä keskustelusta osaksi partikkelia seuraavaa puhetta osoittamalla aihetta esittelevän tai sitä muuten taustoittavan osion päättyneeksi. (Vilkuna 1997: 62.) Tällaista partikkelin *ni* käyttöä näemme jäljempänä tämän saman kappaleen esimerkin (30) rivillä 24.

²⁶Nauhoitteelta ei käy selkeästi ilmi, kenen vuorosta tässä on kyse ja niinpä litteroija on merkinnyt puhujan pronomiinilla JOKU. Samasta on kyse myös myöhemmissä esimerkeissä, joissa vuoron käyttäjäksi on merkitty JOKU.

Aineistossani on kymmenen *kun–niin* ja kolme *jos–niin* -rakennetta. Seuraavassa esimerkissä osanottajat laskevat matematiikan tehtäviä ja syövät samalla vohveleita, joita ovat tehneet. Keskustelussa puheena ovat sekä laskettavat tehtävät että juuri tehdyt vohvelit.

(29) SG120

- 01 Milja : tähän pitää pitää laittaa vähä (päälle) (-). (2.2) (--). tämmöse muovi päälle. (.)
 02 vai sulattaako tämä muovi;
 03 Lotta : ei tää (kyl taitaa olla). (tai) saattaa sulaa (iham mitev vaa).
 04 *kokeilee raudan alustaa*
 05 Milja : meill__ on ollu, auts, Ωsemmosii,Ω mh .hh (sellasii),
 06 Oona : tuo, [eiks tuo tuol] o, *osoittaa ikkunalaudalle*
 07 Milja : [(paperia).] (0.2)
 08 Oona : tuoll on noi. *Lotta kurottaa ikkunalaudalle, tuoli kirskahtaa siirtyessään*
 10 Milja : (ai #sellanenki#.) *Lotta laittaa pannunalusen vohveliraudan alle s__o*
 → kiva jos se sulaa johokii pöytää kii nii sit (tulis -).
 12 Oona : [heh] (nii se s)aa:: *ele*
 13 Lotta : [he] saaks mie kans tehä tom, (.) saaks mie täst ottaa pape:rii täst.
 14 Milja : Ωjoo?Ω
 15 Oona : mie teen kans, .hhh (.) tehtäviä yritän, (.) leikkii fiksuu?,

Rivillä 11 Milja pohtii vohveliraudan pöytään kiinni palamisen mahdollisuutta ja sen seurauksia. Lyhyt pohdintaosio alkaa *s__o kiva* jatkuu *jos se sulaa johokii pöytää kii* ja päättyy *nii sit (tulis -)*. Katkelmassa *jos–nii(n)*-rakenne muodostaa kehyksen, jonka sisään asettuu konjunktion *jos* ja partikkelin *nii* väliin syy ja lausumapartikkelin *nii* jälkeen seuraus. Lotan *nii*-partikkelin jälkeen lausuma *sit tulis* enteilee seurausta kuvaavaa päälausetta, mutta sitä ei koskaan kuulla, joko siksi, että Lotta keskeytetään, tai siksi, että Lotta jättää jatkon kuulijalle mielessään täydennettäväksi.

Myös seuraavassa katkelmassa esiintyy *jos–ni(in)*-rakenne. Osanottajat istuvat pöydän ääressä ja syövät nakkikastiketta. Katkelma on aivan nauhoitteen alusta ja nauhoite alkaa kesken Ellin vuoron, mistä on merkinä yhdysmerkki aivan vuoron alussa.

(30) SG441

- 01 Elli : -kastike on ihan superhyvää Iiro eiks ois? .nff
 02 Iiro : mm?
 03 Elli : aika (0.6) aika tota niin .nf (0.4) nam jos koulussa#ki# ois tän ma#kusta#
 04 nakkikas°tiket[ta]°.
 05 Iiro : [no] ois?
 06 Tomi : nii mutta muusikin on onnistunu.
 07 Elli : o- muusi ΩonΩ onnistunu sen takia et oli oikean #sor#ttiset peru#nat siinä#.
 08 Iiro : mut MA↑RI:?
 09 Elli : jau-, [äläkä ↓kaada yli Ω↑kaada rauhallisesti?]Ω
 10 Mari : [(--) mä tuun koht,] huutaa toisesta huoneesta

- 11 Elli : Ωkatok kuΩ mul on hienot liinat nyt tässä.
 12 Elli : oli t[ota.]
 13 Iiro : Ω[SAAM] MÄ,Ω
 14 Elli : hmm,
 15 Iiro : sori, (.) joo sanov vaa.
 16 Elli : oli tota,
 19 Mari : ↑KUMPI OLI HEI SITÄ MIKÄ O HYLAA. *huutaa toisesta huoneesta*
 20 Elli : #VALKOINEN#. *huutaa Marille toiseen huoneeseen*
 21 Mari : MÄ OTAN SITÄ.
 22 Elli : mhm? (1.4) jauho- (0.4) jauhoinen pe#runa#.
 23 Tomi : °no° [(-)].
 24 Elli : [ja]uhoinen peruna on (0.2) punanen pussi#koodi# ni siit tulee hyvä
 → muu#si,= =mut# jos yrittää tehdä? .nfff (0.2) kiinteestä perunasta ni ei tu hyvää.
 26 Tomi : mm-m?

Elli kertoo, miten hän sai tehtyä perunamuusista juuri sellaista kuin siitä tuli. Hän kertoo jauhoisen perunan käytön olevan muusin onnistumisen kannalta olennaista. Rivillä 24 alkavalla vuorollaan Elli kertoo, minkälaista muusia eri perunoista tulee. Ensin hän kertoo, miten jauhoiset perunat on värikoodattu kauppoissa, ja toteaa jauhoisista perunoista tulevan hyvää muusia. Rivillä 25 Elli tuottaa *jos–niin*-rakenteen alkuosan *jos yrittää tehdä kiinteestä perunasta* ja lopun *ni ei tu hyvää*. Myös tässä esimerkissä *jos–niin*-rakenteen muodostamaan kehykseen asettuu keskelle ehtolause ja partikkelin *ni(in)* jälkeen seuraus.

Yllä olevassa katkelmassa esiintyy myös kahta päälauseetta yhdistävä *ni*. Rivillä 22 Elli alkaa kertoa jauhoisten perunoiden ominaisuuksista. Alkua seuraa rivillä 23 Tomin dialogipartikkeli *no*, jonka jälkeen Elli tuottaa jakson *jauhoinen peruna on punainen pussikoodi*. Jaksoa seuraa partikkeli *ni*, jota puolestaan seuraa jakso *siit tulee hyvä muusi*. Jauhoisista perunoista kertova jakso partikkelin *ni* vasemmalla puolella tarjoaa taustoittavaa tietoa, jota vasten partikkelin *ni* oikealla puolella oleva hyvän muusin syntyä kuvaava osio sijoittuu.

Viimeisessä esimerkissä toinen osanottajista leikkaa toisen hiuksia. He keskustelevat siitä, millaisen kampauksen toinen haluaa. Osanottajat puhuvat myös tulossa oleviin juhliin menemisestä.

(31) SG108

- 01 Niina : .hh mitenkäs me laitetaanko tuota: m- laitetaanko tää semmoselle letille nyt vai
 02 laitetaanko tota: (.) sinne ylös.
 → Tuija : .hh niin miten m- jos me mennään sillon keskiviikkona sinne juhliin ni mh pitäs
 04 olla sit semmonen k_amp(h)aus et s(h)e he he ke[stää nii]
 05 Niina : [k_estää] keskiviikkoon sitte=
 06 Tuija : =niin tai ainakin se p_ohja sitte.

Yllä Niina kysyy, millaisen kampauksen Tuija haluaa. Rivillä 03 alkavassa vuorossaan Tuija kertoo

olevansa menossa juhliin keskiviikkona ja tarvitsevansa kampauksen, joka kestää sinne asti. Tuottamalla partikkelin *niin* vuoronsa alussa rivillä 03 Tuija osoittaa halunsa palauttaa keskusteluun²⁷ aiemmin puheena olleeseen juhliin lähtemiseen. Adverbi *sillon* osoittaa puheena olevan keskiviikon joksikin tietyksi päivämääräksi, joka on kummankin keskustelukumppanin tiedossa. Tuija päättää vuoronsa rivillä 04 partikkelilla *nii*. Niina tuottaa osin päällekkäispuheena Tuijan hieman aiemmin aloittaman verbin *kestää*, joten partikkelin *nii* tuottaminen voitaneen tulkita vahvistukseksi Niinan päällekkäispuheena tuottamalle osuudelle.

Partikkeli *niin* voi esiintyä myös osana lohkeamarakennetta. Lohkeamiksi kutsutuissa konstruktioissa on kaksi NP:tä, jotka edustavat samaa lauseenjäsentä. Nämä lauseenjäsenet ovat pronomini-NP sekä leksikaalinen NP ja ne voidaan ymmärtää väljästi samatarkoitteisiksi. Lausumassa lauseenjäsenen normaalipaikalla on pronomini-NP, jonka tehtävänä on ilmaista lausuman teema. Leksikaalinen NP tehtävänä puolestaan on nimetä tarkoite ja näin varmistaa tarkoitteen tunnistaminen. (Etelämäki 2006: 64.) Lohkeamarakenteen ensimmäistä osaa voidaan nimittää syntaktiseksi etiäiseksi. Syntaktisen etiäisen ja sitä seuraavan lauseenmuotoisen lausuman rajalla on usein partikkeli *niin*. (VISK § 1018.)

4.2.2. *Ai niin* muistamisen merkinä

Dialogipartikkelit voidaan jakaa kahteen (Sorjonen 1999: 175–176) tai kolmeen (VISK § 798) pääryhmään, joihin kuuluvien partikkeleiden funktioina voi olla edellä sanotun vastaanottaminen uutena tietona, kuulolla olemisen ilmaiseminen ja joissain tapauksissa edellä sanottuun samastuminen sekä tarkistuskysymyksen esittäminen. Aino Koivisto (2017: 474) kuitenkin huomauttaa jaosta puuttuvan uutispartikkelin *aijaa*, jota on pidetty partikkelien *ai* ja *jaa* muodostamana ketjuna. Tämän alaluvun aiheena olevan partikkeliketjun *ai niin* ensimmäinen jäsen kuuluu uuden tiedon vastaanottamista ilmaisevien partikkelien ryhmään ja jälkimmäinen jäsen kuulolla oloa ja samastumista ilmaisevaan ryhmään (VISK § 789).

Sorjonen (1999: 176) toteaa partikkelia *ai* seuraavan muodon *niin* ilmaisevan sitä, että edeltävän vuoron puhuja on palauttanut tiedon vastaanottajan mieleen, jossa se on aiemmin jo ollut, joskin unohduksissa. Hakulinen (1989: 108) mainitsee partikkelisarjan *ai niin* ilmaisevan puhujan ymmärtäneen edellisessä vuorossa esiin tuodun idean.

Partikkeli *niin* esiintyy aineistossani osana *ai niin* -alkuista partikkelisarjaa kuusi kertaa. Partikkeli *niin* esiintyy kolmesti osana partikkeliketjua *ai niin joo* ja kaksi kertaa osana vain kahdesta

²⁷*Niin*-partikkelin käytöstä aiempaan aiheeseen palaamisen toivomisen merkinä on aiemmin kirjoittanut Sorjonen (1997: 475).

partikkelista koostuvaa ketjua *ai niin*. Lisäksi partikkeli *niin* esiintyy kerran osana partikkeliketjua *ai niin hei*. Seuraavassa tarkastelen näitä esiintymiä aloittaen kaksiosaisesta partikkeliketjusta *ai niin*.

Alla olevassa katkelmassa, joka on aivan äänitteen alusta, ei ole nähtävissä aiempaa kontekstia. Riviltä 02 alkaa kerrontajakso, jonka aikana Jaana pohjustaa kertomusta, joka rajautuu tämän katkelman ulkopuolelle.

(32) SG438

- 01 Tuula : [joo;]
→ Jaana : [.nff] (0.2) mt (.) .nff ai nii mun piti kertoo justii et ku oli puhetta niistä; (.) .hhhh
03 niist talvikengistä ni, (0.8) mt se et ku meilhän oli; (.) #e# .hhhh (0.2) toss #ö#
04 hhhhhhhh (0.2) mt (0.2) se oli *narinaa* ↑nii se ↑oliks se nytte niinkun; (0.4)
05 viime kuun lopus vai mitä, .hhhh meil oli semmone *Ka#ra-päivä#*. (0.2) mt se
06 on meiän, (0.8) meiän *duunissa* ni semmone et mihinkä, .hhhhhh kutsutaan aina
07 ni kaikki; (.) kaiken maailman niinkun, (.) .hmmh rakentamiseen ja asumiseen
08 ja; (.) kaikkee semmossiiin ihmisii, (.) me oltiin tuol, (0.4) siel *Krand Marina*
09 *hotellissa*, (0.4) tai, (.) se, (.) korkn- (.) mikä tää nyt oikeen se, (.)
10 *kongressikes^okus^o*. hhhh[hh]
11 Tuula : [ni]in *Katajanokalla*?
12 Jaana : joo. (.) [niin tota] sillonhan, (.) ↑siel, (.)
13 Tuula : [mä muistan.]

Nauhoitteelta, ja sitä myötä tästä katkelmasta, ei käy ilmi edeltävä konteksti, mutta Jaanan rivillä 02 alkavasta vuorosta ilmenee, että hän on ollut aikeissa kertoa kyseisestä tapauksesta Tuulalle jo aiemmin, mutta hän on unohtanut. Jaanan vuoro alkaa rivillä 02 kahdella tuhaduksella, joita seuraa partikkeliketju *ai nii*. Jaana tuottaa välittömästi partikkeliketjun jälkeen jakson *mun piti kertoo*, josta käy ilmi, että Jaanan on ollut tarkoitus kertoa Tuulalle tapahtuneesta. Riveillä 02 ja 03 käy myös selväksi, että tämä on muistunut Jaanalle mieleen aiemmin puheena olleista talvikengistä.

Seuraavaksi tarkastelen partikkeliketjua *ai niin joo*. Ensimmäisen esimerkkikatkelman osanottajat pelaavat yhdessä pöytäroolipeliä. Tämänkertainen peli on jatkoa edelliskerrasta. Katkelmassa osanottajat syövät mehujäätä ja miettivät, mihin kohtaan peliä he viimeksi pelatessaan jäivät.

(33) SG444

- 01 Heikki : mitää muistikuvaa Ω enää mihi me jää^otiih.^o Ω
02 Teppo : mts [(-)]
03 Tuomas : [(-)] [neljä ja puol,]
04 Ville : [siinä, (.) siinä, (.) siinä] komissaari p- pelasti #meiät.#
→ Tuomas : ai nii joo.
06 Heikki : ei ku [miten nii tää vaihtu.]
07 Tuomas : [ai nii joo.]
10 Teppo : *puhuu jäätelötikku suussa* Ω kävitte siel Ω ↑toises mestassa? (0.8) te

- 11 k_äv_it_te siel;
 12 Ville : (joo) sit me joudut- (0.2) #m# #m# mmöö Heikki nappas sen, (1.0) sen
 13 (#öö#) (.) hulivilipojan mukaansa ja; (0.6) mts sit sen henkivartijat avas
 14 tulen meit kohti #parkkipaikalla# ja sit meinas käydä huonos^oti.^o (0.6)

Katkelman alussa Heikki kertoo, ettei hänellä ole muistikuvaa siitä, mitä viimeksi tapahtui. Teppo maiskauttaa suutaan, Tuomas laskee jotain ääneen ja Ville alkaa kertoa, mitä viimeksi tapahtui. Rivillä 05 Tuomas, joka ei tätä ennen ole tehnyt tiettäväksi, muistaako hän, mitä edelliskerralla tapahtui vai ei, tuottaa partikkeliketjun *ai nii joo* osoittaen näin muistavansa Villen rivillä 04 kuvaaman tapahtuman. Rivillä 06 Heikki kuitenkin tuottaa jakson *ei ku miten nii tää vaihtu* osoittaen näin kaipaavansa vielä lisätietoa. Tuomas puolestaan tuottaa rivillä 07 osittain Heikki kanssa päällekkäispuheena uudelleen partikkeliketjun *ai nii joo* tällä kertaa kuitenkin niin, että paino on siirtynyt partikkelilta *nii* partikkelille *ai*.

Seuraava katkelma alkaa sillä, miten Akke kertoo olleensa televisiuutisissa. Hieman tämän jälkeen Salla muistaa olleensa Kirsin kanssa televisiossa vuotta aiemmin.

(34) SG123

- 01 Pekka : ähhhh
 02 Akke : näkiks kukaam mua tee vee uutisissa?
 03 Salla : [↑e:i],
 04 Janna : [(-)]
 05 Akke : (Kelas) oli joku äijä kuvaamas?
 06 Salla : miks,=
 07 Akke : =mä oli just (k(h)attomas) (--).
 08 Kirsi : eiku nytte just,
 09 Salla : missä?
 10 Pekka : ei- eilisissä uutisissa.
 11 Akke : ei em mä tiä ku niil on se (0.7) nii (--).
 12 Salla : mehän oltii Kirsin kaa vuos sit telkkaris,
 13 Kirsi : NII oltii tai [(-)]
 → Janna : [ai nii joo,] (.) [↑sammas ohjelmas],
 15 Salla : [hä hä] hä [ja Jannaki oli samas lähetykses] (viäl).
 16 Janna : nii oliko joo.

Katkelman alussa Akke kertoo olleensa edellispäivänä televisiuutisissa ja kysyy, näkikö kukaan hänen keskustelukumppaneistaan häntä televisiossa. Salla vastaa rivillä 03, ettei nähnyt Akkea. Rivillä 05 Akke tarkentaa syytä sille, miksi hän oli televisiossa. Rivillä 12 Salla ottaa puheeksi sen, miten he olivat olleet Kirsin kanssa televisiossa vuotta ennen katkelmassa käytyä keskustelua. Kirsi tuottaa rivillä 13 myöntävän jakson *nii oltii*, jonka loppu konjunktion *tai* jälkeen hukkuu päällekkäispuheeseen. Rivillä 14 Janna tuottaa muistamisen merkiksi jakson *ai niin joo* ja lyhyen tauon jälkeen jakson *samas ohjelmas*. Tästä Sallalle muistuu mieleen se, että Jannakin oli tuolloin

televisiossa yhtä aikaa heidän kanssaan, minkä hän ilmaisee sanoen *ja Jannakin oli samas lähetykses viäl*. Janna myöntää tämän tuottamalla jakson *nii oliki joo*, joka alkaa partikkelilla *nii* ja jatkuu kolmannessa persoonassa taipuneella *olla*-verbillä ja siihen kiinnittyneellä *-kin*-liittopartikkelilla.

Lopuksi tarkastelen vielä katkelmaa, josta löytyy partikkelisarjaa *ai niin hei*. Katkelmassa keskustelun osanottajat ovat kokoontuneet avaamaan muuatta arkkua ja käymään läpi sieltä löytyviä muistoesineitä.

(35) SG43501

- 01 Maija : *poistuu pöydän äärestä*
 02 JOKU : [ö:::m:]:::
 03 Markku : [ei enääh.]
 04 Jouni : kato ↑tuonne [viel;]
 05 Outi : [↑niin]kö[hh.]
 06 Jouni : [tuol,]
 → Eija : ai nii hei nää Ωmull__onΩ täällä näit tämän;
 08 Jouni : se on se,
 09 Maija : onks sulla siell[ä.]
 10 Eija : [j]oo,
 11 Jouni : .nfff
 12 Markku : mth (0.5) .nff ai siis sama päivä ku,
 13 Jouni : joo;
 14 Markku : [sitte oli] erikseem päiväyk[siä.]
 15 Eija : [krhm mut,] [mä,]
 16 Jouni : j[oo.]
 17 Eija : [öö,] (0.5) me voitaa alottaa sillä että;
 18 JOKU : hm hmm
 19 Eija : kun tuo arkku nyt avataan niin (.) niin Maija kertoo (.) mikä tä:n (0.8)
 20 [arkun historia onh.]
 21 Jouni : [ootko varma et sielt ei tuu ΩmitäälΩ lepakoi]ta ulos sittehh,
 22 Maija : ↑j:oo jos mä,

Kuten olen edellä jo todennut, keskustelun osanottajat ovat arkun äärellä ja heidän on tarkoitus käydä läpi sieltä löytyviä tavaroita. Ennen varsinaista läpikäyntiä on kuitenkin sovittava siihen liittyvistä järjestelyistä. Rivillä 07 Eija tuottaa partikkeliketjulla *ai nii hei* alkavan vuoron rakenneosan, jota seuraa demonstratiivipronomini *nää*. Näitä seuraa välittömästi samassa vuorossa vielä lause *mull on täällä näit tämän*, joka vaikuttaa jäävän kesken. Eija vaikuttaa muistaneen, että hänellä on mukanaan tai hallussaan jotain alkamassa olevan toiminnan kannalta tärkeää, ja hän haluaa kiinnittää toisten huomion tähän.

Aineistoni pohjalta tekemäni havainnot ovat yhteneväisiä rakennetta *ai niin* tutkineen Aino Koiviston (2013: 277) havaintojen kanssa: tuottamalla partikkelisarjan *ai nii(n)* puhuja osoittaa hänellä olevan

puheena olevaan asiaan keskustelukumppanista riippumaton tiedollinen pääsy, jota hän ei vain ole muistanut ennen asian puheeksi tuloa. Koivisto on myös havainnut, että partikkelisarja *ai niin* tarjoaa myös mahdollisuuden päättää jokin jakso tai alatopiikki, ja se voi saada jatkokseen lauseen, kun taas pidempi *ai niin joo* puolestaan useimmiten nimenomaisesti päättää jakson eikä useinkaan saa jatkokseen lausetta (mt. 291).

4.2.3. Epäröintiä ja pehmenystä

Partikkeli *niinku* on adverbista *niin* ja konjunktioista *kuin* muodostunut kiteymä, joka kieliopillistunutta käyttöä tarkastelen tässä alaluvussa. Partikkeli *niin* esiintyy myös osana väljempää epäröintirakenteita, joiden osina toimivat sanat eivät ole sulautuneet yhteen, yhteensä viisitoista kertaa: kaksi kertaa rakenteessa *tota niin*, neljä kertaa rakenteessa *tota noin niin* ja yhdeksän kertaa osana rakennetta *niin tota*.

Auli Hakulinen (1989: 122) on esittänyt partikkelilla *niinku* olevan niin puheen jäsentämiseen liittyvää tekstuaalista kuin vuorovaikutuksellistakin käyttöä. Partikkeli *niinku* voi toimia vuorossa varauksena, jonka funktiona on epämääräistää, likimääräistää, lieventää tai pehmentää puhujan sanomaa (Hakulinen 1989: 118). Tarkastelen tätä partikkelin *niinku* käyttöä seuraavissa esimerkeissä.

Ensimmäisessä esimerkissä Niina ja Tuija keskustelevat seuraavan keskiviikon illanvietosta, johon molemmat ovat menossa. Rivillä 14 Tuija kysyy Niinalta, mihin aikaan he ovat ajatelleet mennä kyseisiin juhliin. Esimerkissä nähtävä katkelma on suoraa jatkoa esimerkin (31) katkelmalle, ja esimerkin (36) ensimmäinen vuoro on vieruspari esimerkin (31) viimeiselle vuorolle.

(36) SG108

- 01 Niina : nii; hh .hh=
 02 Tuija : =(jos) Ωsä laitat sinne ylös sen nyt sitte=Ω
 03 Niina : Ω=joo[o,]Ω
 04 Tuija : Ω[pysys] pa[remmin.]Ω
 05 Niina : Ω[joo.] se voi olla että se tuota siellä pysys sitten paremmin
 06 että,=Ω
 07 Tuija : Ω=ootteks__te ajatellu sitä hh .hh keskiviikkoo sit[te.]Ω
 08 Niina : Ω[joo:]=se [ö] sopis
 → niinkun: o- oikein=Ω
 10 Tuija : Ω[(-)]Ω
 11 Niina : Ω=hy[vin (niin ei tuota)]Ω
 12 Tuija : [mutta, ootteks__te] aikasin menossa.
 13 Niina : hhh hä krhh no nii:n aikasin ku vaan tuota, m: (1.2) vaan Ωniin niin sopii
 14 kaikille mutta [voihan] sinne tulla myöhemminki,=Ω
 15 Tuija : Ω[mu-]=mut täältä mä meinaan. (ku-)Ω (y-)=
 16 Tuija : Ω=meet su[o- tietenki suoraan täältä joo.]Ω

- 17 Niina : Ω[.hh t- täältä suoraan] joo:, .hh mut ö- sinähä et varmaan
 18 ihan viideks pää[se sitte?]Ω
 20 Tuija : Ω[en.]Ω
 21 Niina : Ω.hh mutta tota,=Ω
 22 Tuija : Ω=mä aattelin et mä voisin se^{it}temäks yrittää.Ω
 23 Niina : Ωsehän olis: o- oi^{ke}in kiva. hΩ
 24 Tuija : Ωtai jotain semm[osta,]Ω
 25 Niina : Ω[nii:] et ei menis ihan kamalan myöhään et[tä,] .hhhh=Ω
 26 Tuija : Ω[joo.]Ω
 → Niina : Ω=kymmeneltä ku sä sul^{jet}et niin niinΩ se on: hh .hh se on pi^{kk}usen niinku
 28 myöhään
 29 Tuija : o[n.]
 30 Niina : [myöhästä] sitte se kymmenen aikaan.
 31 Tuija : on joo. (.) et kyl se tota noin (.) pa^{re}mpi on ku (.) vähä aika^osemmin^o

Niina ja Tuija keskusteleivat juhlista, joihin he kumpikin ovat seuraavana keskiviikkona menossa. Aiheeseen on päästy Tuijalle tehtävästä kampauksesta puhumisen kautta. Tuija kysyy rivillä 07 Niinan suunnitelmista keskiviikon suhteen. Tuija on maininnut keskiviikon illanvieton jo kerran aiemmin, kuten näkyy esimerkistä (31). Hän ei kysy suoraan, mihin aikaan Niina ja tämän kumppani ovat ajatelleet mennä, vaan hän kysyy, ovatko nämä ajatelleet menemistä vielä ollenkaan. Niina vastaa rivillä 08 alkavalla vuorollaan *joo se ö sopis niinkun o- oi^{ke}in hyvin*. Voi olla, että Niina hakee tilanteeseen sopivaa sanaa ja pitää vuoron itsellään sen aikaa tuottamalla partikkelin *niinku*. Voi myös olla, että *niinku* toimii tässä varauksena, joka modifioi sitä seuraavaa jaksoa.

Partikkelin *niinku* tulkitsemista pehmentäväksi varaukseksi tukee se, että Niina ei heti sano, mitä aikaa he ovat ajatelleet, vaan sanoo ensin rivillä 13, miten he haluaisivat mennä juhliin niin aikaisin kuin vain kaikille sopii, mutta sanoo myös heti sen jälkeen rivillä 14, että juhliin voi mennä myös myöhemminkin. Katkelmassa esiintyy myös toinen *niinku* rivillä 27 adverbien *myöhään* edellä. Tässäkin tapauksessa *niinku* on tulkittavissa yhtä hyvin pehmentäväksi varaukseksi kuin vuoron pitämisen merkiksi, joka tuotetaan kun halutaan etsiä sopivaa sanaa.

Seuraavaa esimerkki on katkelma puhelinkeskustelusta. Jani on soittanut Hetalle ennen tässä käytävää keskustelua, mutta Heta ei ole vastannut Janin puheluun ja siksi Jani soittaa nyt Hetalle uudestaan.

(37) SG124

- 01 Heta : .nss
 02 Jani : £no hei.£
 03 Heta : .nhh (.) no £h(h)ei£ he hh[h]
 04 Jani : [h]eh .h
 05 Heta : £mistä£ £sä tiesit et mä soitan.£

- 06 Jani : $\text{fno? mul on } (.) \text{ ylliuonnollisia kysy- ky- kysyjä.}\text{f}$
 07 Heta : $\text{.hh } \uparrow \text{olik sä soittanu mulle äskö.}=\text{}$
 08 Jani : $\text{=joo. .h mä vaa soitin } \Omega \text{sellast} \Omega \text{ ethä sä tunne sellast ku .mthh } \pi \text{Kji:e } (.) \text{ von}$
 09 $\text{Hert- Hertzen } \circ \text{Hertzen Hertze[n]} \circ, \pi$
 10 Heta : $\pi[\text{e}] \text{t}^{28} \text{ ky mä sen sillee tädän.}\pi$
 11 Jani : tjiiät vai,
 12 Heta : joo::h.
 13 Jani : $\text{n' onks se } (.) \text{ sieltä } (.) \text{ kouultah. hh}$
 14 Heta : joo::.
 15 Jani : $\text{mite-, miten sä tjedät sen.}$
 → Heta : $\text{.hhh no hhh siis en:: nyt mitenkää tiäk sä sillee niinku } (.) \text{ tiedä tai tunne sen}$
 17 $\text{kummemmin mut siis .hh ulkonäöltä ja jotain, et se on joskus jeesannu meitä}$
 18 $\text{niissä djuunis ku meil oli jotai .nss epäselvyyksi. hh } \Omega \text{miten ni.}\Omega$
 19 Jani : $\text{onks se, } (.) \text{ onks se kui? se ei o kauheen hyvä tuttu sulle kui[tenkaa.}\text{f}]$
 20 Heta : $\text{[}\text{f}\text{ei:}\text{,}\text{f he] hh}$
 21 Jani : $\text{°}\text{fjust just.° okei.}\text{f}$
 22 Heta : $\text{fm(h)i(h)t(h)äf. h}$
 23 Jani : $\text{ei ku se on se, } (.) \text{ Don Huo:nojen kitaris[ti.]}$
 24 Heta : [ni]in on.

Yllä olevassa esimerkissä Jani soittaa Hetalle ja kysyy tältä kitaristista, jonka hän on lukenut opiskelevan samassa paikassa Hetan kanssa. Rivillä 08 alkavassa vuorossa Jani kysyy, tunteeke Heta kyseisen kitaristin. Rivillä 10 alkavassa vuorossa Heta sanoo tietävänsä kyseisen henkilön. Rivillä Jani tuottaa jakson *tiiät vai*, jota seuraa lyhyt tauko. Heta vastaa rivillä 12 Janin kysymykseen dialogipartikkelilla *joo*. Seuraavaksi Jani kysyy, opiskelevatko Heta ja kitaristi samassa paikassa, mihin Heta vastaa jälleen *joo*. Tämän jälkeen Jani kysyy rivillä 15, miten Heta kitaristin tuntee. Rivillä 16 alkavalla vuorolla, joka alkaa uloshengityksellä ja partikkelilla *no*, Heta sanoo, ettei tunne kyseistä kitaristia kovinkaan hyvin. Partikkeli *niinku* jaksossa *no en siis nyt mitenkää tiäk sä sillee niinku tiedä tai tunne sen kummemmin* on tulkittavissa pehmentäväksi varaukseksi, jonka funktiona on epämääräistää sitä seuraavia verbejä, ja näin osoittaa, etteivät Heta ja kitaristi tunne toisiaan hyvin. Tuo sama partikkeli on tulkittavissa toisaalta myös vuoron pitämisen ja sen jatkamisen merkiksi sikäli, että sitä seuraa lyhyt tauko. Hetan rivillä 16 alkava vuoro päättyy rivillä 18 kysymykseen *miten niin*.

Alla nähtävässä esimerkissä (38), joka on suoraa jatkoa esimerkille (37), Jani esittää tiedusteluittensa syyksi halunsa tulla esitellyksi kyseiselle kitaristille. Esimerkin (38) ensimmäinen vuoro seuraa esimerkin (37) viimeistä vuoroa.

(38) SG124

- 01 Jani : $\pi \text{vau:h}\pi \text{ (0.2) mä } \Omega \text{aattelin vaa ku tää, k' mä luin .h Hesaria ja [h tääl] oli}\Omega$
 02 Heta : $\Omega[\text{.nss }]\Omega$
 03 Jani : $\Omega \text{just tää } \pi \text{että}\pi \text{ opiskellu taide- ja viestintäoppilaitoksessa}\Omega \text{ .hhmth taivutettu}$

²⁸Tämä äänne, joka Arkisyn-tietokannassa on litteroitu mutoon *et* saattaa oman kuulohavaintoni perusteella olla pelkkä nielaisu tai muu kurkkuaäni.

04 bändin hyötykäyttöön ku se on ohjannu sen niitten (0.2) £u(h)uen£ videon.
05 Heta : joo.
06 Jani : .hhh ja ΩtotaΩ mä aattelin heti soittaa sulle ja kysyä että, #n# että, (.) Ωettä sä
07 vois[it]_ _varmaa e:sitelläΩ
08 Heta : [joo,]
09 Jani : mut sille mut [(ei se sit),]
10 Heta : [heh he he .nss]
11 Jani : [(-)]
12 Heta : [£a(h)i j(h)a(h)a£,] he he
13 Jani : tekonauru: [heh heh]
14 Heta : [.nsss] eikä ku. (.) siis se oli sillee joskus että .hh et se autto
15 meit jossain noissa #mm# tota editoinneis tai jotai mut siis (.) 't ei nyt tiäk sä
→ mitenkää sillai niinku .hh sillai (.) mitenkää niinku hhh voi sanoa tuntevani sitä
17 sen koommin.
18 [.nss]
19 Jani : [°mjoo.°]
20 Heta : mutta tota hjoo, £↑joo::£ .h he[hh]
21 Jani : π[to]ta:,π öö, Ωeiku minul ootas vielä,Ω
22 Heta : .nss
23 Jani : pätkii pätkii, (0.3) Ωni mimmonen tyyppi se oli.Ω
24 Heta : .hh no mh ↑se: on semmone hhhh
25 Jani : °tavalline,°
26 Heta : ¿£t(h)av(h)all(h)in(h)e(h)n£, .hhh¿
27 Jani : °okei.°
28 Heta : ei £m(h)i(h)tenkää£ niinku e sillee kauheen ihmeellinen. .hh
29 Jani : mm[h].
→ Heta : [s]ellanen, (.) vähän niinku nyt kaikki taideopiskelijat on, he he £n(h)i se
31 on s(h)emm(h)on(h)e, he he he .krnh ↑hi hi .nhh hh krö tää oli
32 KΩhteliais(h)uus(h)£. [(hei että) he he .nff .hhhh]
33 Jani : Ω[nii nii NII nii ni nii nii nii],Ω
34 Heta : .hh krö hö hö[h]
35 Jani : [↑j]ooh. noh?
36 Heta : .mt je[h],

Yllä olevassa katkelmassa molemmat partikkelit *niinku* rivillä 16 ovat tulkittavissa varauksiksi. Ne esiintyvät osana kahta varauksista *sillai* ja *mitenkään* koostuvaa pitempää jaksoa *mitenkään sillai niinku* ja *sillai mitenkää niinku*, joiden välissä on hengähdys ja lyhyt tauko. Nämä varaukset asettuvat yhdessä kuulijaan vetoavan rakenteen *tiäks sä* ja partikkelin *nyt* kanssa rivillä 18 alkavan ja rivillä 19 loppuvan lauseen *ei voi sanoa* sisään. Rivillä 30 partikkeli *niinku* esiintyy osana lausumaa *sellanen vähän niinku nyt kaikki taideopiskelijat on*. Tässä partikkelin *niinku* funktio vaikuttaa olevan kahtalainen: toisaalta se hahmottuu osaksi *sella(i)nen (niin) kuin* -tyyppistä rakennetta, toisaalta yhdessä varauksen *vähän* kanssa *niinku* saa myös varauksen piirteitä. Partikkeli *nyt* samassa vuoron rakenneosassa puolestaan voi osoittaa väitteen kaikista taideopiskelijoista puhujan omaksi, subjektiiviseksi käsitykseksi ja mielipiteeksi (Hakulinen–Saari 1995: 494).

Seuraavassa esimerkissä Noora kertoo keskustelukumppaneilleen aiemmin kuulemastaan radio-

ohjelmasta. Osanottajat keskustelevat Nooran referoinnin pohjalta ihmisen iästä sekä puheäänestä syntyvistä vaikutelmista.

(39) SG377

- Noora : ikää. Ωet mitenΩ ihmistä niinku luullaan eri ikäiseks ku se on ja sit [sinne]
02 kaikki
03 Katja : [just]
04 Noora : soitti Ωniin ku melkein juu ettäΩ @minä olen niin ja niin vanha ja minua
05 luullaan (.) yleensä niin ja niin nuoreksi ni .mmmh se oli siis niin- se oli siis
→ niinku £hhhh .hhh kaiken maailman pönttöjä£ ja sit se yks oli joku .mhhh et
07 minä olen nelkyt (0.5) sitä mieltä että kun (0.5) itse olin nelikymppinen nii
08 näkee kyllä niistä et nii ne jotka on saanut lapsia nii ne on kyllä paljon
09 vanhempia et itse kun ei oo lapsia ja on nelkytkaksvuotias nii .hhh minua
10 luullaan ihan alle kolmekymppiseksi vieläkin ja .hhh muuta et kyllä se on
11 jotenki se että se vastuu niistä lapsista tekee [ihmisestä] niin paljon
12 vanhempia@
13 Katja : [ha] ha ha ha
→ Noora : @ja semmosia niinku elämän ilo (0.5) no tässä pysyy niin ku leikkisämpänä ku
→ ei oo itellä lapsia nii (0.5) pysyy semmosena niinku krhmm
16 (puhelinvuoros) °mä en kyl välttämättä haluais että mua luullaan
17 kaksikymppiseksi enää nelikymppis(h)enä° .hhh nii sit se on ihan mahtava sit
18 sinne soitti joku semmonen (0.5) ihan semmonen kuulosti ihan semmonen
→ kuulosti niinku joltain neljätoistavuotiaalta et @hei (0.5) se on Silja tässä ku (-)
20 mun miehen siskolle laitettiin asuntoa niin paljon et se on yheksäntoistavuotias
21 ja .hhh sitte sille laitettiin .hh se vuokra (0.5) vuokranantaja nii se luuli et minä
22 oon siihe muuttamassa@ (1.5) sit se oli se (toi::#h) [he] (he)
23 Katja : [mh] mh mh minkäs
24 ikänen (0.5) @no (.) minä olen jo kolmekymmentä↑seitsemän@ ha ha [ha] ha
25 Noora : [heh]
26 £sit [se] oli hirveetä£
27 Katja : [ha] ha ha ha ha ha
28 Noora : k(h)u (0.5) tai siis melkeen kellään muulla²⁹ ole niin lapsiääni °sit se° (0.5) ↓sit
→ se oli niinku semmonen (0.5) ↓toinen niistä @hitto@ ku et sä kuulostatkin ihan
→ niinku ne(h)ljät(h)oistavuo(h)tialta

Yllä olevassa esimerkissä partikkeli *niinku* esiintyy eri funktioissa yhteensä yhdeksän kertaa, joista kahdesti partikkeliketjuna *niin ku*. Ensimmäisen kerran *niinku* esiintyy rivillä 01. Esiintymä on aivan nauhoitteen alussa eikä aiempaa kontekstia ole siksi tarjolla. Seuraava esiintymä on rivillä 06 NP:n *kaiken maailman pönttöjä* edellä. Rivin 14 ensimmäinen *niinku* sijoittuu fragmentaariseen osioon, josta ei muodostu prototyypistä finiittiverbin sisältävää lausetta. Saman rivin partikkeliketju *niin ku* sitä vastoin asettuu lausekkeeseen adjektiivin *leikkisämpänä* edelle. Samasta vuorosta riveiltä 14 ja 15 löytyy lisäksi kaksi esiintymää, joista toinen on litteroitu muotoon *niin ku* ja toinen *niinku*. Samasta vuorosta riviltä 19 löytyy jakso *kuulosti ihan semmonen kuulosti niinku joltain neljätoistavuotiaalta*,

²⁹Arkisyn-tietokannan litteraatissa tämä osio on muodossa *melkeen kellään mulla ole*, mutta oman kuulohavaintoni perusteella olen merkinnyt sen tähän muotoon *melkeen kellään muulla ole*.

jossa *niinku* voi toisaalta olla verbin *kuulostaa* motivoima lisäys, toisaalta epäröinnin merkki, josta kielii jaksoa edeltävä toisto.

Riveillä 19 ja 30 partikkeli *niinku* esiintyy verbin *kuulostaa* yhteydessä, ensin jaksossa *kuulosti niinku joltain neljätoistavuotiaalta* ja jäljempänä jaksossa *sä kuulostatkin ihan niinku neljätoistavuotiaalta*. Tässä yhteydessä partikkelin *niinku* funktio näyttäisi olevan yhtäläinen ilmaisun *samalta kuin* kanssa. Huomionarvoista on myös se, että rivillä 19 *niinku* esiintyy yhdessä epämääräistäväksi varaukseksi tulkittavissa olevan pronominin *joltain* yhteydessä.

Partikkelilla *niinku* on käyttöä myös puheen suunnitteluprosessissa, sillä puhuja voi käyttää sitä merkinä halustaan jatkaa tauon jälkeen (Hakulinen 1989: 121). Käyttämällä partikkelia *niinku* puhuja voi jäsentää ja tuottaa sidosteisuutta korjauksia tai suunnitelman muutoksia sisältävään puheeseen, joka ilman tuota jäsenystä ja sidoskeinoja olisi vaikea ymmärtää (Hakulinen 1989: 122).

Aineistossani on myös rakenteita, jotka koostuvat partikkelista *noi(n)* ja numeraalista. Tällaisten rakenteiden funktiona on esittää likimääräinen numeraalinen ilmaisu. Partikkeli *noin* muokkaa muutoin tarkaksi tulkittavissa olevan numeraalisen ilmauksen likimääräiseksi.

Alla olevassa katkelmassa Lauri, Taavi ja Riku syövät ja puhuvat kaveristaan Petestä. Pete on luvannut saapua paikalle ja katkelman alussa Lauri alkaa tarkistaa, kauanko Peten puhelinsoitosta on kulunut aikaa.

(40) SG396

- 01 Lauri : ↑ihan (.) ↑ihan (.) vilkasen nopeesti soitto- (.) soittotiedot sitten
02 Taavi : minkä ih[meen] takia.
03 Riku : [(-)]
→ Lauri : siis [niinkun] vart[ti] noin
05 Riku : [(-)] [Peten] puoltuntia
06 Lauri : [↑mmm.] (0.3) valinnat. Soittoaika. (0.4) kakskyt
07 kolkytyks mun kännykän mukaan ni mun känny[kkä] on nyt
08 Taavi : [puol] tuntii
09 Lauri : kakskyt viivkyt↑viis
→ Riku : ihan ΩoikeinΩ krhm (0.5) se on nyt se noin viistoist minuuttii jotka on vissiin
11 πmennyπ
12 Taavi : noin (.) noin (.) noin on nyt mukana

Rivillä 04 Lauri toteaa vartin kuluneen, mutta lisää heti perään partikkelin *noin*. Vuoronsa aikana Lauri toisin sanoen ensin esittää tarkaksi tulkittavissa olevan numeraalisen ilmauksen, jota modifioi likimäärää ilmaisevalla adverbilla. Hän monitoroi puhettaan ja muokkaa tarkkaa ajan ilmaisua

vähemmän tarkaksi. Rivillä 10 sitä vastoin on havaittavissa päinvastainen tilanne: Riku esittää arvionsa ajan kulumisesta siten, että hän ensin lausuu partikkelin *noin* ja vasta sen jälkeen numeraalin *viisitoista*.

Seuraavassa esimerkissä keskustelun osanottajat käyvät läpi kirjeitä ja valokuvia. Samalla he yhdessä pohtivat, mitä tavaroille tulisi läpikäynnin jälkeen tehdä.

(41) SG43501

- 01 Ilmari : [.hhh] musta (.) m- #ö::m# [mä] suosittelisin myös
02 Eija : [.joo] [tää,]
03 Ilmari : tuon Heimo Haton kuvan; [se on nimittäin] erit[täin]
04 Eija : [ehdottomasti.] [joo.]
05 Ilmari : #h:y#vä[laatui]nen [ja.]
06 Maija : [.joo]
07 JOKU : [.joo]
08 Eija : [kyl]lä.]
09 Outi : [iha]na ³⁰[kuva.]
10 Jouni : [kaikki]³¹ noi muusikko kuvat mitä
11 siell__oli nyt. (.) siell__oli hyviä [muu]sikkokuvia
12 Markku: [mm.]
→ Ilmari : muitaki oli; (0.4) (noi vaikka) #m::#[uutama,]
14 Maija : [joo se Rit]shi;
15 Hanna : tää [hei] kannattaa,
16 Jouni : [joo.] *Maijalle*
17 Eija : (-) [(- -)]
18 Hanna : [pitää vähän nä]kyvämmälläkii paikalla.

Keskustelun osanottajat katselevat valokuvia ja neuvottelevat siitä, miten ne lajitellaan ja mitä niillä lajittelun jälkeen tehdään. Riveillä 01 ja 03 Ilmari ehdottaa erään tietyn kuvan talteen panemista. Rivillä 10 Jouni esittää, että kaikki tietyn tyyppiset kuvat tulisi pitää tallessa.

Rivillä 13 Ilmari ehdottaa muidenkin kuvien säilyttämistä. Ilmarin vuoron loppu on monitulkintainen. Jos Ilmari puhuu joistain tietyistä kuvista, on *noi* käsitettävä nominatiivimuotoiseksi demonstratiivipronominiksi, jonka yhteydessä esiintyy fokusta ilmaiseva lauseadverbiaali *vaikka*. Tällöin *muutama* hahmottuu kyseisen rakenteen lisäykseksi. Mikäli kyseessä onkin adverbien *noin* variantti, voidaankin *muutama* mieltää pääsanaksi, jonka määritteitä *noi* ja *vaikka* ovat. Voi myös olla, että prononimi *muutama* olisi aloittamassa uuden osion, joka kuitenkin keskeytyy, kun keskustelu

³⁰Arkisyn-tietokannan litteraattiin on tähän kohtaan merkitty *hieno kuva*, mutta oman kuulonvaraisen havaintoni perusteella nauhoitteella kuuluu *ihana kuva*.

³¹Litteraatissa tämä vuoro alkaa ”[kaikki]ko noi muusikko kuvat –”. Nauhoitteella *-ko*-liitepartikkeli ei kuitenkaan kuulu, joten kyseessä vaikuttaisi olevan virhe.

jatkaa kulkuaan. Mikäli rivillä 13 esiintyy partikkelin *noin* variantti, on mahdollista, että Ilmari on ensin aikeissa antaa hyvien kuvien määrästä summittaisen arvion, jossa partikkelia *noi(n)* seuraisi numeraali, mutta päätyykin sitten antamaan vielä tätäkin hieman väljemmän arvion sanoen *muutama*.

Toisinaan lausumassa voi yhteen predikaatioon sijoittua kaksi verbiä siten, että molemmilla on yhteiset argumentit. Tällaisissa tapauksissa ensimmäisenä on usein *olla*-verbi, tai jokin muu merkitysalaltaan väljä verbi, ja jälkimmäisenä semanttiselta merkitykseltään spesifimpi verbi. Verbien välissä voi olla täytesana tai täytesanoja kuten *niinku* tai *tota*. (Hakulinen 1988: 16.)

Aineistossani esiintyy epäröinti- ja varausrakenteena partikkelisarja *tota noin*. Kaikista partikkelin *noin* esiintymistä, joita aineistossani on 234, taajimmin partikkeli *noin* esiintyy osana rakennetta *tota noin*³², kaikkiaan 94 kertaa. Seuraavaksi useimmin *noin* toimi aineistossani adjektiivin tai adverbien määrittäen. Rakenteen *tota noin* esiintyvyys vaikuttaa aineiston perusteella vaihtelevan paljon puhujasta riippuen.

4.2.4. Adverbista dialogipartikkeliksi

Aineistoistani löytyy myös rakenteen *näin on* esiintymiä. Seuraavassa tarkastelen näistä esiintymistä kolmea. Alaluvun lopussa esittelen dialogipartikkelimaisesti käytettävää sanaa *näin* ja pohdin sen funktiota suhteessa dialogipartikkeliin *niin*. Valitsemistani esimerkeistä näkyy myös hyvin adverbien ja partikkelin hämäärajaisuus: erityisesti *näin on* -tyyppisissä rakenteissa sanalla *näin* vaikuttaisi olevan enemmän adverbimaisia piirteitä, kun taas yksittäin myöntävässä merkityksessä käytetyllä sanalla *näin* vaikuttaisi olevan enemmän partikkelimaisia piirteitä. Voi olla, että tässä alaluvussa kuvatus kaltaisen käyttö on ollut sanan *niin* dialogipartikkeliksi kehittymisen taustalla, ja että sanan *näin* dialogipartikkelimainen käyttö on osa samankaltaista kehitystä.

Ensimmäisessä esimerkissä keskustellaan hiusten siisteyden ja kampauksen tärkeydestä asiakaspalveluammattissa. Edellä Tuija on kertonut, miten asiakkaat ovat huomanneet hänen huolitellun olemuksensa, ja Niina on todennut, että siististä kampauksesta on iloa asiakaspalvelijalle itselleenkin.

(42) SG108

- 01 Niina : .hh et laittaa edes itsensä siitte jah .hhh on se m: mukavampi ottaa asiakkaita
02 vastaan että tietää että on siistih.=
03 Tuija : =o:n (.) kyllä mun mielestä pitäs kaikkien tommoset jotka o .hh
04 asiakaspalvelussa niin täytys tosiaa vähä .hhh vähä niinku katsoo että (.) minkä

³² Olen laskenut samaan kategoriaan kuuluvaksi myös sellaiset variantit kuin *tuota noin*, *tota noin ni*, *tota noin nii*, *tota noin nin* ja *tota noin niin* sekä kaikki edellä mainittujen variantit, joissa rakenteen jälkimmäisenä jäsenenä on partikkeli *noin* muodossa *noi*.

- 06 näkönen sitä on.
 07 Niina : .hhh minun mielestä että (.) jos laittaa vaikka kuinka kauniin meikin? hh et se
 08 voi olla todella kaunis mutta hiukset likasena roikk[uu]
 09 Tuija : [nii:]
 10 Niina : tuota (.) kasvojen kasvoja vasten ni .hhh (.) e:i ΩooΩ kyllä siistin näkönen.=
 11 Tuija : =e:i oo, Ω[kyllä ne]Ω hiukset merkkää paljo,=
 12 Niina : Ω[että]Ω
 13 Tuija : =mut hiukset jos on siistit niin .hhh #e# voi olla vaikka ilman mit[ää] meikkiä
 14 sitten että,
 15 Niina : [nii:]
 → Tuija : kyllä näin on.
 17 Niina : .fff niiskuttaen no ↑ni, (.) onko ↑hyväh.
 18 Tuija : kyllä on hyvä,

Sekä esimerkin ensimmäinen ja toinen vuoro että viides ja kuudes vuoro vaihtuvat välittömästi ilman taukoa. Katkelmasta löytyy myös kaksi päällekkäispuheena tuotettua dialogipartikkelia *nii*. Kuten katkelman lopusta näkyy, Tuijan lausumasta *kyllä näin on* koostuva vuoro rivillä 16 päättää alatopiikin, jonka jälkeen osanottajat alkavat keskustella siitä, miten Niina Tuijan hiuksia paraikaa laittaa.

Jaana ja Tuula ovat keskustelleet lasten hoidosta ja eri-ikäisistä lapsista sekä siitä, vaikuttaako pienten lasten lukumäärä siihen, kuinka helppoa niitä on hoitaa. Tuula on aiemmin kertonut työkaveristaan, joka on käynyt näyttämässä kaksospoikiaan työpaikalla.

(43) SG438

- 01 Tuula : .hhhh mut se o kuitenkin niin pieni aika ihmise elämässä se, (.) vauva-aika et^otä^o,
 02 (.) .hhhhhh et en mä, (1.0) ↑ei se oo mikään pahah? (0.8) .phhh °välttämättä^o,
 03 (1.2) näin mä aattelisi, (1.4)
 04 Jaana : .thhnf mt no tota.,
 05 Tuula : .mth et sit on paha jos niistä huolta; (.) .vhhh vielä kouluⁱässä ja kouluⁱän
 06 jälkeekin °ni^o se on paljo pahem^opi^o,
 → Jaana : t no, (.) #m# (0.2) näin o,=
 08 Tuula : =↓mm,=
 09 Jaana : =ja sitte se, (.) no,=
 10 Tuula : =et jo[s sä v]uoden jaksat hoitaa
 11 Jaana : Ω[jos sä,]Ω
 12 Tuula : kahta vau#vaa#, .hh so:u:? .hhhh se on pelkästään, (.) #mm öh# fyysis^otä^o. (4.2)
 13 Jaana nyökkää

Rivillä 01 alkavassa vuorossaan Tuula esittää mielipiteensä aiheesta ja päättää vuoronsa pehmentävään ilmaisuun *näin mä aattelisi*, jota seuraa tauko. Rivillä 04 nähtävässä vuorossa Jaana ei osoita samanmielisyyttä, vaan hengähtää, maiskauttaa suutaan ja sanoo *no tota*. Tämän jälkeen rivillä 05 Tuula jatkaa ja elaboroi mielipidettään, minkä jälkeen rivillä 07 nähtävässä vuorossa Jaana yhtyy Tuulan mielipiteeseen sanoen *näin o*. Tosin sanoen Tuula pyrkii löytämään kummankin

puhekumppanin jakaman mielipiteen ja modifioi mielipidettään, kunnes Jaana voi siihen vuorollaan *näin o* yhtyä. Kun yhteisymmärrys on löydetty, Tuula lakkaa tarkentamasta mielipiteensä sanamuotoa ja alkaa viedä keskustelua kohti mielipiteensä tarkempaa perustelua.

Seuraavassa esimerkissä nähdään *näin se vaan on* -rakenne. Keskustelun osanottajat ovat kaikki saman ruokapöydän ääressä syömässä nakkikastiketta ja perunoita.

(44) SG441

- 01 Elli : =neljä kiloo perunoita ja [kilo nakkeja, viis kiloo] ruokaa
02 Mari : [thih heh hehh heh he he]
03 Elli : eikä riitä seittemälle [ihmiselle,]
04 Mari : [hhh ah hah] [hah]
05 Elli : [oik]ees[ti,]
06 Iiro : [fei] se riitä£.
07 Mari : £Iiro söi ainaki kolmen ihmise edestä£, heh heh [heh he heh he he]
09 Elli : [ihan oikeesti hei,]=
→ Tomi : =näin se vaan o,

Esimerkissä (44) Elli, joka on tehnyt ruoan, ihmettelee riveillä 01 ja 03 nähtävissä vuoroissaan, miten niin suuri määrä aineksia ei riittänyt ruokaan, joka ei olisi loppunut kesken. Ellin tyttärestä Marista tämän on huvittavaa ja yhtä lukuun ottamatta Marin kaikki esimerkissä nähtävät vuorot ovat naurua. Elli sanoo rivillä 05 nähtävässä vuorossaan *oikeesti* ja rivillä 09 alkavassa vuorossaan *ihan oikeesti hei*. Hänen poikansa Iiro vastaa rivillä 06 *ei se riitä*, jonka jälkeen Mari sanoo rivillä 07 *Iiro söi ainaki kolmen ihmise edestä* ja nauraa. Ellin aviomies Tomi jatkaa Ellin joko aitoon tai koomisen tilanteen vuoksi teeskenneltyyn tyrmistykseen reagoimista rivillä 11 nähtävässä vuorossaan sanomalla *näin se vaan o*. Tässä esimerkissä verbi *on* saa siis täydennyksekseen pronominin *se*, jonka lisäksi lausekkeesta löytyvät määritteet *näin* ja *vaan*. Tomi yhtyy näin lausumallaan Iiron rivillä 06 nähtävään toteamukseen aineiden riittämättömyydestä.

Aineiston valossa *näin on* -rakenne vaikuttaa joustavalta. Se voi esiintyä joko subjektin kanssa tai ilman sitä. Rakenteeseen voi liittyä myös muita vahvistavia elementtejä, kuten *kyllä*, *no* tai *vaan*. Lisäelementit eivät näyttäisi muuttavan rakenteen funktiota, vaan ennemmin lisäävän sen intensiteettiä.

Seuraavassa tarkastelen partikkelin *näin* käyttöä dialogipartikkelina. Seuraavassa esimerkissä keskustelun osanottajat suunnittelevat tulevia iltamenojaan.

(45) SG151

- 01 Anu : ois kyl muute asiast viidenteen iha mukava mennä illal sinne (0.3) ehh sinne,
 02 (0.3) ehh sit [Sikarii mut,]
 03 Susa : [voishan siel] ↑käyä tiet__sie mihi aikaa ΩseΩ S- Tuomiston
 04 Sepe sie poseeraah.
 05 Anu : en, (.) em__mie tiä ΩmutΩ eikä ΩmulΩ se n- Sepe oo ΩniiΩ °tärkee° s- mut
 06 ΩyleensäkiΩ monen aikaan ne siel #ö[:#] käy,
 07 Susa : [nii.] voishan siel käyä eihä siel tarvi
 08 ΩtotaΩ (0.4) niiku (.) jäähä is[tumaan] sit.
 09 Anu : [.hh] hehe
 10 Miia : .hhä heh
 11 Susa : eiks oikei onnistu,
 12 Miia : e.i.
 13 Susa : .nff=
 14 Anu : Ω=se oli muuteΩ näitteks sen mainoksen³³ siitä, (.) se oli hyvä et,
 15 Susa : e:n. [missä,]
 16 Anu : [siin] luki (.) ↑n- ku e- olikse se Uutiskarjalassa³⁴ vai Eteläkarjala[ssa]
 17 vai,
 18 Susa : [ai]
 19 nii joo en nähny. Tuo[mas] siit puhu jotai,
 20 Anu : [#vai,#] °kumpi se nyt onkaa° ni tota .hh siin oli että
 21 poseerauksessa πās ämπ niiku isolla SM kakkon[en ΩSeppo Tuo]mistoΩ
 22 Susa : [.hh hhehihh?]
 23 Anu : eihä kukaan tiedä mikä poseeraus,
 24 Susa : ni[i joo.]
 25 Anu : [tai ku]ka on Seppo Tuomisto ellei niiku tiedä [et] se on ke[horakentaja.]
 26 Susa : [nii,] [nii,]
 27 £s(h)adomaso[kisti,£]
 28 Anu : [nii,] sadomaso kakk[onen] (.) [Seppo Tuomi]sto,
 29 Susa : [.hh hi hihi] [.hh hi]
 30 Anu : must ne on ihan varmaan tarkotuksel laittanu sen,
 31 Miia : .hh aika paha .h hehe
 32 Susa : ΩoΩ .hh
 → Anu : °näi,°
 34 Miia : näin
 35 Anu : ↑näin [joo.]
 36 Susa : [pitäskö] miun ottaa kans tätä riisikakkua ku tää on oikeesta aika hyvää.

Yllä nähtävän katkelman ensimmäisessä, rivillä 01 alkavassa vuorossa Anu ehdottaa Sikari-nimiseen illanviettopaikkaan lähtemistä. Susa tarttuu ideaan rivillä 03 alkavassa vuorossaan ja tiedustele toisilta, tietävätkö nämä, mihin aikaan keskustelijoiden tuntema kehonrakentaja kyseisessä paikassa poseeraa. Anun rivillä 05 alkavasta vuorosta käy ilmi, ettei hän ole erityisen kiinnostunut kyseisen kehonrakentajan näkemisestä, mutta olisi kuitenkin kiinnostunut käymään siellä. Rivillä 11 Susa kysyy *eiks oikei onnistu*, mihin Miia vastaa *ei*. Tämän perusteella vaikuttaisi siltä, että Miia ei olisi

³³ Arkisyn-tietokannassa kyseisen vuoron keskivaihe on litteroitu muodossa *näitteks sun mainoksen*, mutta oman aistinvaraisen havaintoni mukaan vuoron keskivaihe kuuluu *näitteks sen mainoksen*

³⁴ Tämä osio on litteroitu muotoon *sul uutiskanava täälä*, mutta kuulonvaraisen huomioni mukaan osio kuuluu nauhoitteella muodossa *se Uutiskarjalassa*.

kiinnostunut toisten suunnitelmasta.

Rivillä 14 Anu mainitsee vastikään näkemänsä mainoksen, minkä jälkeen Anu ja Susa keskustelevat mainoksesta ja siinä olleesta kehonrakentajasta riville 30 asti, jonka jälkeen Miia osallistuu ensimmäistä kertaa tästä alatopiikista käytyyn keskusteluun rivillä 31 tuottamalla jakson *aika paha* ja naurahtamalla. Susa vastaa Miialle tuottamalla *olla*-verbistä koostuvan vuoron *o* rivillä 32. Tämän jälkeen Anu tuottaa rivillä 33 partikkelin *näi*, jota seuraavat rivillä 34 Miian tuottama partikkeli *näin* ja rivillä 35 Anun tuottama partikkelisarja *näin joo*. Tämän jälkeen keskustelun alatopiikki päättyy ja Susan vuoro rivillä 36 aloittaa uuden topiikin keskustelussa.

Näin näyttää tässä toimivan dialogipartikkelin *niin* tavoin siinä mielessä, että yksistään sitä käyttämällä voidaan muodostaa vuoro, jossa ei ole muita kielellisiä elementtejä. Mutta toisin kuin dialogipartikkeli *niin*, joka merkitsee edeltävän vuoron ymmärretyksi ja usein kehottaa samalla jatkamaan, erityisesti usean puhujan peräkkäisissä vuoroissa tuottama *näin* merkkää alatopiikin päätyneeksi. Ero funktioissa voi olla seurausta eroista sanojen *niin* ja *näin* kantademonstratiivien *se* ja *tämä* funktioissa: Seppänen (1998: 59) nimittää pronominia *se* jatkuvuuden pronominiksi ja pronominia *tämä* muutoksen pronominiksi. Samalla tapaa partikkelin *niin* lausuja voi merkitä edeltävän vuoron vastaanotetuksi ja kehottaa samalla keskustelukumppaniaan jatkamaan, kun taas partikkelin *näin* tuottanut puhuja voi osoittaa olevansa valmis siirtymään keskustelussa eteenpäin tai jo toiseen aiheeseen.

4.3. Pro-sanojen ketjuja

Seuraavassa tarkastelen rakenteita, joissa partikkeli *näin*, *noin* tai *niin* esiintyy yhdessä joko paikallissijoissa taipuneitten demonstratiivipronominien tai demonstratiivikantaisten lokatiivisten adverbien kanssa. Demonstratiivikantaiset lokatiiviset adverbit, joita VISK nimittää myös proadverbeiksi, voidaan jakaa suppea-alaisiin ja laaja-alaisiin (VISK § 726). Demonstratiivipronominien ulkopaikallissijaiset muodot, samoin kuin proadverbien laaja-alaiset muodot, ovat kukin *tu*-paradigmaa lukuun ottamatta morfologisesti toisistaan selkeästi erotettavissa, kun taas demonstratiivipronominien sisäpaikallissijaiset muodot sekä suppea-alaisen proadverbien muodot ovat morfologisesti samanasuiset.

TAULUKKO 3. Paikkallisijaiset pronominit sekä suppea- ja laaja-alaiset proadverbit (VISK § 726).

Pronominit		
Ulkopaikallissijat	Sisäpaikallissijat	
<i>sillä siltä sille</i>	<i>siinä siitä siihen</i>	<i>siellä sieltä sinne</i>
<i>tällä tältä tälle</i>	<i>tässä tästä tähän</i>	<i>täällä täältä tänne</i>
<i>tuolla tuolta tuolle</i>	<i>tuossa tuosta tuohon</i>	<i>tuolla tuolta tuonne</i>
	Suppea-alaiset	Laaja-alaiset
Proadverbit		

Ritva Laury (1996) puolestaan kuvaa samaa jakoa jatkumona, jossa toisessa päässä ovat ulkopaikallissijaiset demonstratiivipronominien muodot, jotka eivät ole adverbeja semanttisessa, morfologisessa taikka syntaktisessa mielessä. Jatkumossa keskellä ovat sisäpaikallissijaiset muodot, joilla on semantiikkansa puolesta sekä adverbinaomaista että tarkenteenomaista käyttöä ja joilla on syntaktisesti adverbinaomaista käyttöä vaikeivat ne olekaan morfologisesti adverbeja. Jatkumon toisessa päässä puolestaan ovat lokatiiviset muodot (*locative forms*), jotka ovat adverbeja niin semanttisesti, morfologisesti kuin syntaktisestikin. (mt. 80.)

ASETELMA 3. Paikkallisijaiset demonstratiivit sekä lokatiiviset muodot (Laury 1996: 80.)

Ulkopaikallissijaiset muodot: Sisäpaikallissijaiset muodot: Lokatiiviset muodot:

tällä/tältä/tälle
*tolla/tolta/tolle*³⁵
sillä/siltä/sille

tässä/tästä/tähän
tossa/tosta/tohon
siinä/siitä/siihen

täällä/täältä/tänne
tuolla/tuolta/tuonne
sillä/sieltä/sinne

<< VÄHEMMÄN ADVERBINOMAINEN << >> ENEMMÄN ADVERBINOMAINEN >>

Puhutusta kielestä koostuvaan tutkimusaineistoon pohjaten Laury on esittänyt, että sekä demonstratiivipronominien ulko- että sisäpaikallissijaisten muotojen käyttöala on laajentunut kattamaan paikkaan viittaavan lokaalisen käytön lisäksi myös ei-lokaalista käyttöä. Demonstratiivipronominien sisäpaikallissijaisia muotoja sekä demonstratiivipohjaisia lokatiivimuotoja puolestaan voidaan kumpiakkin käyttää paikkaan viitattaessa. Lauryn aineistosta ei hänen mukaansa sitä vastoin löydy esiintymiä, joissa NP:hen liittymättömiä demonstratiivipronominien ulkopaikallissijaisia muotoja

³⁵ Asetelmassa 3. *tuo*-paradigman paikallisijaisiksi muodoiksi on annettu *tolla, toltta, tolle, tossa, tosta* ja *tohon*. Tämä valinta pohjaa Lauryn tekemään puhuttua suomea koskevaan huomioon, josta kirjoitan luvussa 4.3.1.

olisi käytetty viittaamassa paikkaan. (Laury 1996: 76.)

Kuten jo aiemmin luvussa 2.1. toin esille, Laury (1996) on todennut, että demonstratiivipronominin sisäpaikallissijaisella muodolla koodatut referentit hahmottuvat usein kuvioksi ja demonstratiivikantaisilla lokatiivisilla proadverbeilla koodatut referentit taustoiksi. Kuten Laury huomauttaa, luvussa 2.1. kuvatuilla ominaisuuksilla on taipumusta kerääntyä: demonstratiivipronominin sisäpaikallissijaisella muodolla koodatulla referentillä voi olla useita kuviolle tyypillisiä ominaisuuksia, mutta sillä ei kuitenkaan tarvitse olla kaikkia kuviolle tyypillisiä piirteitä, vaan se voidaan koodata sisäpaikallissijaisella demonstratiivilla siitä huolimatta, että osa näistä ominaisuuksista puuttuisikin. Referenttien mitattavissa olevilla ominaisuuksilla ei niinkään ole vaikutusta sitä koodaavan demonstratiivin valinnassa, vaan demonstratiivin valintaan vaikuttaa Lauryn mukaan enemmän se, miten referentti käsitteistetään. Mittojensa ja fyysisen kokonsa puolesta muutoin kuvioksi hahmotettavissa oleva referentti voidaan näin ollen koodata demonstratiivikantaisella lokatiivilla, mikäli se on kontekstissaan tarpeen koodata taustaksi. Referentin koodaus voi myös vaihdella, ja sama referentti voidaan saman keskustelun aikana koodata tarpeen mukaan milloin kuvioksi, milloin taustaksi. (Laury 1996: 83–84.)

4.3.1. Paikkoja ja kiteymä

Aineistossani *noin* esiintyy *t(u)ossa noin* -tyyppisen rakenteen osana 6 kertaa, *t(u)osta noin* -tyyppisen rakenteen osana 9 kertaa, *t(u)ohon noin* -tyyppisen rakenteen osana 6 kertaa, osana *t(u)olla noin* -tyyppistä rakennetta kerran, *t(u)olta noin* -tyyppisen rakenteen osana 3 kertaa ja osana *t(u)onne noin* -tyyppistä rakennetta 2 kertaa. Aineistossani ei esiinny kertaakaan *t(u)olle noin* -tyyppistä rakennetta. Laury (1996: 67–68) huomauttaa, että puhutussa suomessa paikallissijoissa taipuneen demonstratiivipronominin *tu*o vartalo on usein *to*-muotoinen, jolloin demonstratiivipronominien ulkopaikallissijaisten muotojen *tolla*, *tolta*, *tolle* ero demonstratiivikantaisista lokatiiveista *tuolla*, *tuolta*, *tuonne* nähden tulee selkeämmäksi. Aineistoni *t(u)olta noin* -muotoisista rakenteista kaksi vaikuttaa lokatiiveilta ja yksi ulkopaikallissijaiselta demonstratiivipronominilta. Tarkastelen seuraavaksi kaikkia näitä kolmea esiintymää.

Ensimmäisessä katkelmassa puheena on nauhoitustilanteessa käytetty nauhuri. Lotta on hetkeä aiemmin laittanut nauhuriin kytkettynä olevat kuulokkeet päähänsä ja sanonut kuulevansa toisten äänet kuulokkeista. Lotan ensimmäisen vuoron alku on päällekkäispuhetta edellisen vuoron lopun kanssa.

(46) SG120

- 01 Lotta : [ahhaha] .hh £onks pakko hakata ku se kuuluu tänne kymmenkertasenaf.
02 Milja : *korkealta:* [↑ahaa,]
03 Oona : [mi-] °mhä°, mitä?
→ Lotta : no ko (.) Milja hak[kas tuolt noi.] Oona hakkaa pöytää
05 Milja : mhä h[ä]
06 Oona : [HA] HA °ha ha ha° .hhh (-) (-)

Yllä nähtävässä katkelmassa keskustelun osanottajat istuvat pöydän ääressä. Rivillä 03 Oona tiedustelee mitä Lotta on tarkoittanut rivillä 01 nähtävällä vuorollaan, johon Lotta vastaa *no ko Milja hakkas tuolt noi*, jossa *tuolt noi* voidaan ajatella viittavan Miljan sijaintiin pöydän äärellä.

Seuraavassa katkelmassa keskustelun osanottajat pelaavat yhdessä roolilautapeliä saman pöydän ääressä. Peli ei ole vielä alkanut, vaan osanottajat muistelevat mihin jäivät, kun viimeksi pelasivat, ja etsivät muistiinpanojaan ja muuta materiaalia edelliskerralta.

(47) SG444

- 01 Ville : tää on Teppo-lappu. (0.4)
02 Teppo : °joo° (.) tää on varmaan joku, (1.0) ΩeliΩ täs [oli] vaan noit sijuja sielt.
03 Ville : [hei.] (0.8)
04 Teppo : °(sä tarviit nää)°
05 Ville : ↑tää ei oo mun ammuslappuu. (1.2) mhm (.) käyte[tään tota.]
06 JOKU : [mm:.] (2.2)
07 Teppo : duu↑di duudi ↓du prrhh (0.6) °mhhhh° (0.8) ΩmhΩ (3.6) °mm mitäs sit° (0.2)
08 #joo# (.) siel on. (0.8) (druup) (e[-])
09 Ville : Ω[ehheh]Ω heh *nauraa kissalle* (1.8)
10 Teppo : joo se (o aina) siel (0.6) (jotain metsästä.)
11 Ville : sailing cat. (0.6) hmm. (0.8)
→ Teppo : #tuo:#lta #noin.# (5.0) *Heikki syö*
13 Ville : Ωjoo-o?Ω

Esimerkin (47) ensimmäisessä vuorossa rivillä 01 Ville arvelee löytämänsä paperilapun kuuluvan Teppolle. Osa edelliskerran papereista vaikuttaa puuttuvan, mikä käy ilmi Villen vuorosta rivillä 05. Samassa huoneessa oleva kissa on puheena Villen ja Tepon vuoroissa riveillä 10 ja 11. Tepon rivillä 12 tuottama *tuolta noin* vaikuttaisi viittaavan johonkin peliin liittyvään asiaan tai esineeseen pöydällä. Voi olla, että Teppo kurottaa ottamaan jotain pöydältä, mutta ilman videotallennetta tätä tulkintaa ei voi vahvistaa.

Viimeisessä esimerkissä osanottajat istuvat pöydän ääressä ja ratkovat erilaisia metallisia pulmapelejä. Ratkonnan ohessa puheenaiheena ovat pulmapelien lisäksi myös yhteiset tuttavat.

(48) D131

- 01 Rauno : (s- en- tis- onko onko onko pankkiiri tää- t-) Ωtää kotona,Ω
02 Erja : [em mää] tiä ainakaa.
03 Alpo : [(em mää,)]
04 Rauno : kävikö Late tääl°lä°.
05 Topi : (nii,) kyä se bussilla kävi (tänää),
→ Rauno : (--)sillon ku me mentiin, .hhhh tuli (tolta) noin,
07 Alpo : oliko Jokke kyyti[s?]
08 Rauno : [ei]. °hhhh° .hhhh (1.8)

Esimerkin (48) ensimmäisessä vuorossa rivillä 01 Rauno kysyy, onko nimettömäksi jäävä pankkiiri kotona. Taketelusta ja toistosta päätellen Rauno ei saa päähänsä kyseisen pankkiiriin nimeä, mutta muut osanottajat vaikuttavat ymmärtävän kenestä on kyse. Rivillä 04 Rauno tiedustelee, onko Late käynyt kylässä. Topi kertoo seuraavassa vuorossa rivillä 05 Laten käyneen aiemmin samana päivänä. Vuorossaan rivillä 06 Rauno kertoo jonkun (mahdollisesti puheena olleen Laten) tulleen *tolta noin* samaan aikaan, kun Rauno ja joku muu menivät. Tässä *tolta noin* saattaa olla ihmisviitteinen, jolloin tulija olisi tullut jonkun luota, joskin nauhoitteen perusteella on epäselvää, sanooko Rauno *tuolta noin* vai *tolta noin*. Näin ollen ei ole varmaa, onko esimerkissä (48) rivin 06 esiintymässä kyseessä ulkopaikallissijainen demonstratiivipronomini vai laaja-alainen proadverbi.

Aineistossani esiintyneet *t(u)osta noin* -tyyppiset rakenteet voidaan jakaa kolmeen ryhmään: Ensimmäisen ryhmän muodostavat *t(u)osta noin (vaan)* -tyyppiset kiteymät, jossa rakenne on kielipiillistynyt tarkoittamaan äkillistä ja yllättävää toiminnan tapaa. Toisen ryhmän muodostavat esiintymät, joissa rakenteen *t(u)osta noin* ensimmäisenä osa on tulkittavissa sisäpaikallissijaiseksi demonstratiivipronominiksi, ja kolmannen ryhmän muodostavat edellisen ryhmän kanssa samanmuotoiset rakenteet, joissa ensimmäinen osa *tuosta* hahmottuu suppea-alaiseksi proadverbiksi.

Kuten jo edellä mainitsin, esiintyy aineistossani kuusi *t(u)ohon noin* -tyyppistä rakennetta. Näistä viiden alkuosaksi hahmottuu suppea-alainen proadverbi ja yhden alkuosa on tulkittavissa illatiivisijaiseksi demonstratiivipronominiksi.

Seuraavassa esimerkissä Erja on ratkaissut metallisen pulmapelin, jossa pulmapelin palat on tarkoitus saada irti toisistaan. Tämän jälkeen Erja on koettanut saada palat jälleen takaisin yhteen, muttei ole vielä onnistunut. Katkelmassa Erja koettaa jälleen liittää osia toisiinsa samalla prosessia sanallistaan.

(49) D131

- 01 Erja : siin on jos- siin on (kyllä siinä näkee) nuo tämä tollai ja
02 Rauno : #yhm# minä lämmitin k- päivällä vasta tuv#an j(h)a, .thh kyllä mä joka

- 03 päivän tuvan lämmittäny ja kamari#?
 → Erja : [°tohon toi ja toi kuuluu johonkit tohon noin että°,]
 05 Rauno : [taikka #ne-# en ihaj joka päivä kamaria sittej jos tuval läm]mittää
 06 #ym# .thhh onko teillä ↑pönttöuuni tua kamaris £Alpon, thehh hhh£

Ennen esimerkissä (49) nähtävää katkelmaa on keskusteltu limittäin sekä pelien ratkaisemisesta että tuvan lämmittämisestä, ja Erjan vuoro rivillä 04 onkin kokonaisuudessaan päällekkäispuhunaa Raunon rivillä 05 alkavan vuoron alun kanssa. Rivillä 04 nähdään, miten Erja sanallistaa pulmapelinsä kokoamisprosessia. Hän viittaa käsissään pyörittelemiinsä pulmapelin osiin *tuo*-paradigman sanoilla, mikä motivoi myös proadverbeista koostuvan rakenteen *tohon noin* käytön. *Tuo*-paradigman valitseminen *tämä*-paradigman sijaan, saattaa johtua siitä, että Erja ratkaisee ja kokoaa kyseistä pulmapeliä tiettävästi ensimmäistä kertaa ja on ehkä siksi epävarma siitä, mihin mikäkin osa kuuluu. *Tämä*-paradigman valinta saattaisi implikoida sitä, että Erjalla olisi varmaa tietoa siitä, mitkä osat kuuluvat milläkin tapaa yhteen.

Laaja-alaisen proadverbin *tuonne* sisältäviä *t(u)onne noin* -tyyppisiä rakenteita esiintyy aineistossani kaksi kappaletta. Toisessa näistä esiintymistä *tonnen noi* viittaa kissan katseen suuntaan huoneessa ja toisessa esiintymässä *tonne noi* viittaa pään onteloiden osaan, johon puhujalla on limaa sairaana ollessa kertynyt.

4.3.2. Paikkaan ja aikaan viittaaminen

Tämä-paradigmaan kuuluvia esiintymiä löytyy puolestaan aineistostani seuraavasti: *tässä näin* -tyyppisiä rakenteita 13 kertaa, *tästä näin* -tyyppisiä rakenteita 12 kertaa, *tähän näin* -tyyppisiä rakenteita 6 kertaa, *täällä näin* -tyyppisiä rakenteita 5 kertaa ja *tänne näin* -tyyppisiä rakenteita 6 kertaa. Aineistossani ei esiinny yhtään *täältä näin*, *tältä näin* tai *tälle näin* -tyyppistä rakennetta. Sitä vastoin aineistossani esiintyy yksi ihmisviitteinen *tällä näin* -rakenne.

Jokaisessa aineistoni kolmessatoista *täs(sä) näin* -tyyppisessä rakenteessa *täs(sä)* hahmottuu lokaatiiviseksi proadverbiksi. Kahdeksassa esiintymässä *tässä näin* viittaa yksiselitteisesti paikkaan, neljässä puolestaan aikaan, kun taas yhdessä tapauksessa ei ole mielestäni aivan selkeää, viitataanko aikaan vai paikkaan.

Adverbin *tässä* moninainen luonne on huomattu myös Nykysuomen sanakirjassa (NS), joka on todennut sillä olevan käyttöä lähiajan, erityisesti lähimenneisyyden, tapahtumiin viittaavissa lauseissa lieventävänä elementtinä. Lisäksi NS (*tässä*) mainitsee kyseistä sanaa käytettävän tämänhetkiseen tai vallitsevaan tilaan, asioiden tilaan, vaiheisiin tai vallitsevaan tilanteeseen viittaavissa ilmaisuissa.

Näissä tapauksissa NS:n mukaan sanan tilallinen merkitys on hämärtynyt tai se on kadonnut kokonaan.

Paikkaan viittaavien *tässä näin* -rakenteiden viittauskohteina ovat aineistossani kohta paperissa; kohta päässä, johon asti hiukset yltävät; huone tai kohta huoneessa; kohta pöydällä ja kohta valokuvassa. Lisäksi *tässä näin* -tyyppisellä rakenteella viitataan kerran tallenteen videokuvassa olemiseen leikillisesti televisiosarjan nimeä käyttäen ja kerran käsillä olevaan tilanteeseen. Seuraavaksi tarkastelen yhtä prototyypistä paikkailmaisua ja kahta prototyypistä aikailmaisuja.

Alla olevassa esimerkissä *näin* esiintyy osana *tässä näin* -rakennetta, jonka käyttö on esimerkissä spatiaalista. Jaana ja Tuula ovat ennen esimerkikikatkelmaa keskustelleet tietokoneista ja niissä ilmenevistä ongelmista sekä siitä, mihin he tietokoneita käyttävät.

(50) SG438

- 01 Jaana : .mthh joo no kato ↑eihän mul mitään oo ollu ne on ni- (.) se et, .hhhh kun mä
02 ylipäättänsä aika vähän sitä käytäntää; (0.2) [(pai]ts sit et) #e# ↑niin no, (0.2)
03 Tuula : [nii,]
04 Jaana : pelaanhan mä sillä pasianssii?
05 Tuula : the he he [n(h)ii]
06 Jaana : [hö hö] hö .nfth=
07 Tuula : =@↑enne oli kortit kuu[le ku@]
08 Jaana : [.nfff]
→ Tuula : [täs näi] v[et]ti[in.]
10 Jaana : [on mul ko-] [he] [on] mul k(h)ort(h)it[ki,]
11 Tuula : [mut]t(h)a onks se jotenki, (.)
12 kivempaa sitte koneella v[etää sitä.]
13 Jaana : [o:n] he he (0.2) *Tuula pudistaa päätään*
14 se o vähä, .hhhh kato siin ei pysty hui#jaa[maan#.]³⁶

Jaana ja Tuula keskusteleva oheisessa esimerkissä pasianssin pelaamisesta tietokoneella. Rivillä 07 Tuula muistelee, miten ennen pasianssia pelattiin pelikorteilla. Rivillä 09 Tuula jatkaa sanoen *täs näi vedettiin*. Koska käytössäni ei ole videotallennetta yllä kuvatusta tilanteesta, voin vain olettaa, että Tuula tekee sanojensa tueksi jonkinlaisen pelaamista kuvaavan tai pöytää osoittavan eleen. Tuotamalla rakenteen *täs näi* Tuula korostaa korteilla pelaamisen tapahtuvan pöydällä eikä tietokoneen ruudulla.

Monissa maailman kielissä ajanilmaukset hahmottuvat erilaisten tilametaforien kautta (Lakoff–Johnson 1999: 153). Tämä näkyy myös aikaan viittaavissa *tässä näin* -ilmauksissa. Lakoff ja Johnson

³⁶Vuoron loppu on päällekkäispuhetta seuraavan, esimerkin ulkopuolelle rajautuvan vuoron kanssa.

(1999: 168–169) huomauttavat, että metonymiaan ja metaforaan pohjaavasta ajan käsitteistyksestä, jossa yksittäiset ilmaukset keskittyvät kuvaamaan tiettyä ajan aspektia, ei mitä luultavimmin voi muodostua yhtä objektiivista ja yhtenäistä kokonaisuutta.

Lakoffin ja Johnsonin metaforamallia hyödyntänyt ja osaltaan edelleen kehitelty Johanna Viimaranta (2006: 225) on todennut AIKA ON PAIKKA -metaforan jakautuvaan alaryhmiin AIKA ON SÄILIÖ (Time Is Container), AJALLA ON SUUNTA (Time Has Direction), AIKA ON KEHÄ (Time Is Cycle) ja AIKA ON JANA (Time Line Metaphore). AIKA ON PAIKKA -metafora yhdistettynä Lakoffin ja Johnsonin (1999: 146, 152) ajatukseen liikkuvasta havainnoijasta (The Moving Observer Metaphor) tarjoa mielestäni tulkinta-avaimen *tässä näin* -tyyppisten ilmausten käsitteellistämisen ymmärtämiseen. Seuraavaksi käsittelen kahta tällaista esimerkkiä.

(51a) SG 437

01 Jaana : äly↑tön juttu ↑ei mut, (.) #e# siis #n e:# (.) tähän on i↑han. (1.0) si- #e e# siell_
02 _ei vaa hoi↑deta asioita. (1.8) Ω.hh ja onks sun mielest sit semmonen niΩ
03 oi#kein#. .hhhhh et jos meidän, (.) meil pitäis olla niinku kevennetty
→ asioitten hoitamista? (1.0) mt niin to#ta:# esimerkiks täs näin #n#, (.) .hhhh nyt
05 ennen ku mä jäin tälle sairiksi#le ni#, (0.6) tuli semmo#nen asia#, (.) joka ol-
06 (.) oltiin saatu; (0.2) j- hy, (.) j(h)aoston #pää tökseen#, .hhhh se oli lähteny
07 meille vireille vuonna kakstuhattakaks.

(51b) SG438

→ Jaana : .hh mut kato ku, (0.4) mt se sano mulle just täs näin; hhhh sillon torstaina kun
02 ne kävi että, (0.8) .thhhhh et #e# hh (0.8) et hänest niinku ↑itestään katos jo#tain
03 silloin#. (0.2) et ku se söi niitä lääkkeitä? .hh [et] ei hä- hän ha#luu#;

Esimerkissä (51a) Jaana kertoo työasioistaan ja siitä, miten asioiden prosessointi hänen töissään vie paljon aikaa. Vuoronsa alkupuolella rivillä 02 Jaana kertoo, että hänen työpaikallaan ei hoideta asioita. Tämän jälkeen hän vetoaa kuulijaan tuottamalla jakson *onks sun mielestä sit semmonen ni oikein*, minkä jälkeen hän kertoo taustaksi, millaista asioiden hoidon olisi tarkoitus hänen työpaikallaan olla. Rivillä 04 Jaana kertoo esimerkin asioiden hoidosta ja ajoittaa tapauksen sanomalla *täs näin*, jota seuraavan tauon ja uloshengityksen jälkeen hän tarkentaa tuottamalla jakson *nyt ennen ku mä jäin tälle sairikselle*. Oletettavasti Jaanan keskustelukumppani tietää, milloin Jaana on jäänyt sairauslomalle, jolloin *nyt ennen ku mä jäin tälle sairikselle* toimii ilmaisua *täs näin* tarkempana ajanmääreenä.

Esimerkissä (51b) Jaana kertoo, mitä hänelle kävi *just täs näin*, eli vähän aikaa sitten. Voidaan ajatella, että Jaana kertoessaan siirtyy mentaalisesti paikaksi, tasoksi tai janaksi hahmotettavassa ajassa

lähemmäksi ajatuksissansa hakemaansa ajankohta, jolloin adverbi *tässä* tulee motivoituksi. Uloshengityksen jälkeen tuotettu *sillon torstaina kun ne kävi* puolestaan määrittää kerrottujen tapahtumien ajankohdan tarkasti. Yllä olevassa esimerkissä rivillä 01 Jaana tuottaa lausuman *se sano mulle just täs näin*, hengittää ulos ja jatkaa *silloin torstaina*. Tässä tapauksessa *täs näin* viittaa aikaan eikä paikkaan. Partikkeli *just* toimii rakenteen *täs näin* lisäyksenä ja korostaa sitä, miten vuorossa kuvatusta sananvaihdesta ei ole kulunut kauaa. Toisin sanoen adverbilla *täs* on tässä ajankohdan läheisyyttä ilmaiseva temporaalinen funktio, joka on samankaltaista adverbien *tässä* spatiaalista läheisyyttä ilmaisevan funktion kanssa (Larjavaara 2007: 324, ks. myös tämän tutkielman luku 3.3.). Lyhyen hengähdyksen jälkeen samassa vuorossa esiintyy myös rakenne *silloin torstaina*, jossa *silloin* hahmottuu lisäykseksi ja *torstaina* pääsanaksi ja koko rakenne tarkoittaa epätarkan *just tässä näin* ilmaiseman ajankohdan esimerkissä käytyä keskustelua edeltäneeksi torstaiksi.

Tästä näin -tyyppisiä ilmauksia on aineistossani kaikkiaan kaksitoista kappaletta. Näistä yhdeksän on selkeästi verbin rektion motivoimia sisäpaikallissijaisia *tämä*-demonstratiivipronominin muotoja ja kolme ennemmin suppea-alaiseksi proadverbiksi kuin paikallissijaiseksi demonstratiivipronomiksi hahmottuvaa muotoa. *Tähän näin* -tyypin esiintymiä puolestaan on aineistossani kuusi kappaletta. Tarkastelen niistä yhtä seuraavassa esimerkissä, jossa Tuula kattaa pöytää.

(52) SG437

- 01 Tuula : mm oikeen juhlaletetit.
02 Jaana : o↑i. (1.0) .hh mullaki on muuten ni mä oon ostanu semmosii Arabian letetii
03 sem[mossii,]
04 Tuula : [ei] nää ole nää on meidän arkileteteth?
05 Jaana : niin mut, (.) #e# mä oon ostanu ni ihan oikeen juhlaletetit ja meil syödää
06 aina nii jou#luattoateria niis#°täh°.
07 Tuula : ↑meill__on. (0.4) juhlaletetit? (0.8) juu ota LAUtaselle. (1.0) sit tääll__on
08 pöydässä on näit, (0.4) tsörsselei[t,]
09 Linda : [jos] mä otan meill A:nun kans puoliks
10 tommoseh.
→ Jaana : hei Tuula sä et laittanu sitä dippikastiketta tähän näi täss__o
12 va[an] [toi s]metana?
13 Tuula : [e:n] [mä,]
14 JOKU : mm;
15 Jaana : .mhhh (1.0) ↓meinas päästä ↑unohtu°maa°.
16 Tuula : jaij ja? (1.0) tässä nin tota näitä voi ↑dipata sittej ja nää, (0.8) kolme kuuluu
17 kimppaa?
18 Jaana : .mth pitäsköhän tohon laittaa semmonen, (0.2) ↑lusikka et sit vois ottaa
19 letetaselle ja sitten ni ottaa noit, (0.8) kaikkii, (0.8) juttuja tohon noin (sitten),
20 (2.2) *Tuula etsii lusikoita laatikosta sanoo jollekulle toiselle: @nme ollaa*
21 *täs näin nyt täs Pik Pratoris justii@? naurunhymähtelyä*
22 JOKU : mm?
23 Tuula : Anu va-, (.) Anu voi tulla laittaa ↑teille tommost, (.) noita, (0.4) ↑dip↓pi hommii?
24 JOKU : m [joo;]

- 25 JOKU : [(-)]
 26 Tuula : ei se varmaa kerkee sill_ _o kii°reh°, (3.8) no niin. (0.8) täti ottaa ny sitteh,
 27 Jaana : thhh no, (0.2) täti ot[taa] täst näin ni,
 28 Tuula : [mm;]
 29 Jaana : yhen pitsanpa°lah°.

Yllä olevassa esimerkissä Jaana ja Tuula kattavat pöytää. Tuula on kuitenkin unohtanut laittaa dippikastikkeen pöydälle, mistä Jaana Tuulaa rivillä 11 huomauttaa sanoen *hei Tuula sä et laittanu sitä dippikastiketta tähän näi* viitaten tiettyyn kohtaan pöydällä. Ilmaisussa *tähän näi* sisäpaikallissijainen adverbien *tähän* vaikuttaa olevan Lauryn (1996, ks. myös tämän tutkielman luku 2.1.) kuvaaman kuviomaisuuden eli suppea-alaisuuden motivoima. Jaana jatkaa kattauksen kommentointia vielä sanomalla *täss o vaan toi smetana*. Tässäkin lausumassa viittauskohteeseen viitataan sisäpaikallissijaisella paikan adverbilla.

Laaja-alaisen proadverbien sisältäviä rakenteita on aineistossani yksitoista kappaletta; viisi *täällä näin* -muotoista rakennetta ja kuusi *tänne näin* -muotoista rakennetta. Aineistossani ei ole yhtään *täältä näin* -tyyppistä esiintymää. Jokainen aineistoni kuudesta *tähän näin* -tyyppisestä rakenteesta puolestaan viittaa paikkaan ja jokaisessa näistä vaikuttaa *tähän* hahmottuvan suppea-alaiseksi proadverbiksi. Aineistostani löytyy kaikkienensa viisi selkeää *tänne näin* -rakennetta sekä yksi, joka on litteraattiin merkitty sellaiseksi, mutta josta itse erotan vain proadverbien *tänne*. Näistä rakenteista kaikki viittaavat paikkaan. Kaikki *se*-paradigman esiintymät rajautuivat määrällisen tarkastelun ulkopuolelle. Arkisyn-tietokannassa esiintyy ainakin verbin rektion motivoimia *siitä niin* -tyyppisiä rakenteita sekä *siellä niin* -tyyppisiä rakenteita. Määrälliseen tarkasteluun ylsi yksi *se niin* -tyyppinen rakenne.

Laury (1996: 69) toteaa ulkopaikallissijaisia demonstratiivipronominin muotoja käytettävän pääasiallisesti abstrakteissa, ei-spatiaalisissa rakenteissa, kuten omistusrakenteissa sekä välinettä ilmaisemassa. Tämä saattaisi selittää *tältä näin* ja *tälle näin* -tyyppisten rakenteiden puuttumista aineistostani, nämä kun ovat tässä valossa ensisijaisesti henkilöviitteiseksi tulkittavissa. Voi olla, että tällaisissa tilanteissa viittauskohde on niin selkeästi havaittavissa, että korostaminen *näin*-partikkelilla ei ole useimmiten enää tarpeen tai soveliaista. Tämä selittäisi myös *t(u)olle noin* -tyyppisten esiintymien puuttumista.

4.3.3. *Tällä(i)nen näin* ja *tommonen noin*

Tässä alaluvussa käsittelem *tällainen näin* ja *tommonen noin* -tyyppisiä rakenteita. Kummankin rakenteen alkuosana on proadjektiivi ja jälkiosana partikkelistunut proadverbi. *Tommonen noin* -tyyppisiä rakenteita on aineistossani vain kaksi, kun taas vastaavia *tällä(i)nen/tämmönen näin* -rakenteita on

seitsemäntoista.

Seuraavassa esimerkissä näemme rakenteen *tämmösest näin*, jonka lasken samaan ryhmään *tällainen näin* -tyyppisten rakenteiden kanssa kuuluvaksi. Esimerkki alkaa keskustelun osanottajien puheella terveysongelmista.

(53a) SG437

- 01 Tuula : ja nyt ku ei oo stressiä ollut täs pahemmin ni. (0.8) ei oo sitäkää, (0.6)
02 o[ngelmaa hirveest°i ollu°]
03 Jaana : [.hhh mut saa nähdä] et mitem mulle oikeen käy nytte että et ku mä
04 uudenvuoden jälkeen lähen tö:ihin?
05 Tuula : se: voi olla? (0.2) [stressin paikka,]
06 Jaana [se voi ollak] kuule tota ettäh; (0.2) niska on
07 hyvin[kin au]ki sitteh.
08 Tuula : [mmm.] .mth ↑Rina maistat sä niitä;
09 Rina : joo;
10 Tuula : pit↓sanpa[lasii?]
11 Rina : [eiks] meill_oo pitsamaustettah.
12 Tuula : em mä us-, (0.4) enm-, (.) vä- en tiiä välttämättä m[ut] jotakin muuta
13 maustetta
14 Rina : [joo,]
15 Tuula : siell_on;
16 Jaana : .mth ja sit[t et]tä-,
17 Tuula : [hei] hella on päällä paat sä pois.; (1.8) joku jättänyp pääl°le°?
19 Jaana : nij ja sitten ni, (.) #ä#, (0.4) πkuulin että sinäkin tykkäät täst
→ tämmösest näinπ että: et ku on noita, .mhhhhh maustekkurkun suikaleita ja
21 sitten ni siihe smeta#naa ja hunajaa pääl#le?
22 Tuula : mä kiv voisin nyt syyä, (3.8) .mt @kun kahvit on juotu nin nyt@
23 Ωsyö#dään#@;=Ω
24 Jaana : =jip,

Tuulan ja Jaanan käymä terveyteen liittyvä keskustelu keskeytyy rivillä 08, kun Tuula kysyy Rinalta, haluaako tämä maistaa pitsaa. Tuula ja Rina puhuvat pitsasta Tuulan vuoroon rivillä 15 asti, minkä jälkeen rivillä 16 Jaana ottaa puheenvuoron, joka keskeytyy. Jaanan vuoroa seuraa Tuulan vuoro, jota seuraavassa, rivillä 19 alkavassa Jaanan vuorossa käy ilmi, että Jaana on luopunut terveystopiikista ja ottanut puheenaiheeksi ruoan. Jaanan rivillä 19 alkavassa vuorossa verbiä *tykkäät* seuraa rakenne *tämmösest näin*. Jaana tuntuu hakevan mielestään, mistä tarkalleen ottaen Tuula pitää, ja vuoron loppua *maustekkurkun suikaleita ja sitten ni siihe smetanaa ja hunajaa päälle* edeltääkin esittelyrakenne *että et ku on noita* ja huulet yhteen puristettuna tuotettu nasaaliäänne, jonka aikana Jaana voi miettiä sanottavaansa. Tuula ei kuitenkaan tartu aiheeseen, eikä smetana- ja hunajapäällysteisiin kurkkuviipaleisiin palata myöhemmässäkään keskustelussa. Rakenteen *tämmösest näin* funktio näyttäisi olevan sekä varata verbin *tykkäät* täydennyksen paikkaa että osoittaa varsinainen täydennys myöhemmin vuorossa tulevaksi. Sama voidaan ilmaista hieman toisin Talmyn

kohdentamismallin mukaisesti: *tämmösest näin* toimii laukaisemana, joka ohjaa kuulijan huomion etsimään kyseisen laukaisimen yhteydessä esiintyvää leksikaalista merkkiä (*co-form cue*, Talmy 2017: 4), tässä tapauksessa jotain sellaista, mikä sopisi verbin *tykkäät* täydennykseksi.

Ennen seuraavassa esimerkissä nähtävää vuoroa Jaana ja Tuula ovat puhuneet erinäisten vaivojen ja ihmiselämän osa-alueiden medikalisoimisesta. Jaana alkaa kertoa näkemästään ajankohtaisohjelmasta, jossa käsiteltiin samaa aihetta.

(53b) SG437

- 01 Jaana : .th Ωja siin oliΩ justii et niinku tästä, (0.8) yhdest lääketehaasta et mikä, (.)
 02 kilpailee sen Viagran ka- (.) kanssa? .hhh mä en muista sen lääketehaan
 03 nimee. .hhhh Ωmut kuitenkin ni,Ω (0.2) se että et miehille niinku luodaan. (0.2)
 → tällänen näin. .hh et jos niil nyt joskus ei onnistu. (1.0) ↑no ihan kenelle tahansa
 05 ↓saattaa ↓olla ↓sillai ↓joskus, .hh ni se että .hhh se on @häiriö@. (.) ja sil-
 06 siihen tarvitaan lääke, (1.0) ↑vaikka saattaa olla ihan. (0.4) siis ihan
 07 niinkun .hh (0.2) et jos ov väsyny tai on töis jotai ta[i,]
 08 Tuula : [mm.]

Tässäkin esimerkissä (53b), samoin kuin esimerkissä (53a), *tällainen näin* -tyyppinen rakenne asettuu välittömästi verbin perään. Verbiä *luodaan* seuraa lyhyt tauko, jonka jälkeen Jaana tuottaa rakenteen *tällänen näin*, jota seuraa uloshengityksen jälkeen varsinainen toiminnan kuvaus *et jos niil nyt joskus ei onnistu*. Samoin kuin esimerkissä (53a), myös yllä nähtävässä esimerkissä rakenne *tällänen näin* toimii siis *luodaan*-verbin funktionaalisenä täydennyksenä samalla pohjustaen semanttisena täydennyksenä toimivaa lausumaa.

Seuraavassa esimerkissä keskustelun osanottajat laskevat matematiikan kotitehtäviä. Osanottajat miettivät yhdessä, ovatko he laskeneet tehtävät oikein.

(53c) SG120

- 01 Milja : [pitääks] mei nyt korjata, hh (.) pitääks tähä muuttaa niinku, (1.0) .hhhh
 02 πhe:i;π
 03 Oona : [mie en tee tota,] Liekk[i-sonni juttuu.]
 → Milja : [(ku tää on koko ajan),] [saitteiks työ] täst tällasen näi. (.) (-) nolla
 05 pilkku nolla nolla kaks °kaheksav° °viis°.

Milja on saanut paperille tuloksen ja kysyy nyt toisilta, ovatko he saaneet saman tuloksen. Hän tekee tämän tuottamalla rivillä 04 jakson *saitteiks työ täst tällasen näi*, minkä jälkeen hän lukee saamansa tuloksen äänen. Vuorossaan Milja ohjaa toisten huomion siihen, mitä hän aikoo juuri sanoa tuottamalla ensin rakenteen *tällasen näi*. Tässä esimerkissä *tällainen näin* -tyyppinen rakenne ei

sijoitu välittömästi verbin jälkeen, mutta sen funktio on samankaltainen esimerkkien (53a) ja (53b) esiintymien kanssa.

Lisäksi aineistostani löytyy yksi *tällanen näin* -rakenteen sisältävä jakso, jossa viittauskohteena on ele. Tässä rakenteen käyttö on hyvin samanlaista kuin pelkään adverbien *näin* tai rakenteen *tälleen näin* käyttö (ks. luku 4.1.1.). Esiintymät, joissa viittauskohde löytyy rakenteen edeltä, voidaan puolestaan jakaa edelleen kahteen ryhmään. Ensimmäisessä ainoa viittauskohde asettuu rakenteen edelle. Toiseen ryhmään kuuluvat esiintymät, joissa rakenne sijoittuu kahdesta tai useammasta viittauskohteesta kostuvan sarjan jälkeen. Jälkimmäisenä kuvatus kaltainen rakenteen käyttö lähentelee *ja näin* -rakenteen käyttöä (ks. luku 4.1.4.).

Seuraavassa tarkastelen molempia aineistossani löytyviä rakenteen *tommonen noin* esiintymiä. Ensimmäisessä esimerkissä keskustelun osanottajat puhuvat Jaanan työpaikan pikkujouluista.

(54) SG438

- 01 Jaana : oli niin sika kylmää ku olla ja saattaa siis kauhee pakkanen ja; .hnhfff (0.2)
02 ja kaikkee ni; (0.8) mt tää Mira justii se nuorin likka sielt meidän töistä, .hhhh
03 ni, π hhhh π (0.2) #ö# se oli lähdös vielä niinku muitten
04 pääkaupunkiseutulaisten kanssa ni sit, .hhhh \uparrow juhlimaan viel \downarrow #sen jälkeen#?
05 (0.2) mut sit se rupes miettii et ei hitto et ei hän taida lähteekkää, .hhhh ja
06 parempi oli ettei lähtenykkää aattele et sil oli \uparrow semmoset saappaat. .hhmh mis
07 ei ollu vuo#rii ollen#°kaa°. (.) ja aattele ku oli joku kaksikymment astetta
08 pak[kasta.]
10 Tuula : [nii ku] siel oli nii \uparrow hitsin kylmä oikee.
11 Jaana : joo. (0.6) joo ni tota:, (1.2) Tuula yskii hh ni, (.) se että: et onneks se
12 sitten lähti mun kans et kun mä, hhhh mä lähin sielt sillai ettäm; (1.2) mt sil
13 v- .hhhh kaksikytvaille kuuden, (0.2) tseta#ju#nalla? (1.4) mut kyl se
14 onnit[teli] sitte ittens kans
15 Tuula : [mm,]
16 Jaana : että et se lähti ni, .hhhh kato ku se pääs mun kyydissä; (0.4) .mthh ja:, (.) se et
17 mä #ää# hh heitin sen sitte ihan; (.) kotiove[lle?]
18 Tuula : [jo]o.=
→ Jaana : =eihän se ois jumankaut pärjänny \uparrow ollenkaa tommoses noin ni, .hhhhhm
20 Ω semmonen Ω \uparrow aattele semmost et e- (.) sä olisit niinku \uparrow pikkukengillä
21 liikkeellä semmoses pakkases? .hhhh
22 Tuula : joo. (.) en mää kyl ymmärrä noit? .hhm

Jaana kertoo katkelmassa talvisäähän sopimattomiin vaatteisiin pukeutuneesta kollegastaan, jolle hän oli tarjonnut kyydin työpaikan pikkujouluista kotiinsa. Rivillä 07 Jaana kertoo kollegansa vuorittomista saappaista. Hän perustelee tällä riveillä 06 ja 07 esittämänsä mielipidettään siitä, että oli parempi, ettei kollega lähtenyt jatkamaan juhlintaa toisten kanssa. Tämän jälkeen Jaana kertoo, miten hän tarjosi kollegalleen kyydin kotiin. Rivillä 19 alkavassa vuorossaan Jaana palaa vielä

kollegansa vaatetukseen. Kyseinen vuoro alkaa jaksolla *eihän se ois jumankaut pärjänny ollenkaa tommoses noin ni*, jota seuraa uloshengitys. Uloshengityksen jälkeen Jaana jatkaa vuoroa kuulijaan vetoavalla jaksolla *semmonen aattele semmost et e- sä olisit niinku pikkukengillä liikkeellä semmoses pakkases*. Verbin *ei ois pärjänny* täydennykseksi hahmottuva *tommoses noin* varaa paikkaa semanttiselle täydennykseksi hahmottuvalle adverbilausekkeelle *semmoses pakkases*. *Tommoses noin* ohjaa siis näin kuulijan huomiota kohti epäröintijakson jälkeistä eksplikoitua kylmään säähän viittaavaa adverbilauseketta.

Seuraavassa katkelmassa keskustelun osanottajat pelaavat yhdessä pöytäroolipeliä. Katkelman alussa ollaan tilanteessa, jossa osanottajien ajoneuvon äänet herättävät vihollisen huomion.

(55) SG444

- 01 Ville : .hhh taiettii fajaa väijjytyks(h)ee(h);£ heh (1.4) *Heikki heittää noppaa.*
 02 no,
 03 Teppo : .thh °no° sitte tota, (.) nt- te, (.) te vaa sitte (--) ΩseΩ vaikka se mo- teiä,
 04 (.) auton moottori pitää aika kovasti metelii ja sit te ajatte (siin sit) rupee
 05 kuuluu sellast ihme Ωniinku,Ω .hhh °hrr rr rr rr° (0.4) (ihan) niinku joku
 06 supisis jotai.
 07 Heikki : vaunu seis,
 08 Teppo : °hrr rr rr°
 09 Tuomas : täs on nyt aikase- mul on kyllä aikasemmin ollu tekemistä just noitten,
 10 (0.2) .mts tota, (.) πkaaos³⁷,π #m- m- b-# mul on niinku Teintedi³⁸
 11 #kumminki# #toi# bäkraundi ni, .hh onks tää niinku sa- saman tyylistä ku
 → se et tota; (0.8) .mts .hhh tommos[ta °noi° kaaosmeininkii.]
 13 Teppo : [no mut (sä) kyl Ωheitit]Ω heitit nii
 14 kovaa et et sä sit nyt °nyt° ei ↓kyl. .hhhh (0.2) (joks sun pikem-) jos sul o
 15 kuitenkin joku ännäs joku; (.) mitä sä heitit joku neljääkymment. (0.4)
 16 kolmeekymment?

Tuomas kertoo rivillä 09 alkavan vuoronsa alussa olleensa joskus aiemminkin vastaavanlaisessa tilanteessa. Riveillä 11 ja 12 Tuomas esittää epäilynsä siitä, että kyseessä saattaisi olla tuota aiempaa kertaa muistuttava tapaus tuottamalla jakson *ni onks tää niinku sa- saman tyylistä ku se et tota*, jota seuraavaa lyhyt tauko, kielennaksautus ja uloshengitys, ja joka jatkuu *tommosta noi kaaosmeininkii*. Aiemmissä esimerkeissä nähty *tällainen näin* -tyyppinen rakenne esiintyi joko lausuman verbin jäljessä tai sen liki välittömässä läheisyydessä. Esimerkissä (55) verbin ja *tommosta noi* -rakenteen väliin asettuu muiden rakenteiden lisäksi epäröintirakenne *et tota*, suun maiskauittelua sekä hengähdys, ja vaikuttaakin siltä, että Teppo hakee mielessään sanoja, jotka hän haluaisi sanoa.

³⁷ Arkisyn-tietokannan litteroija mainitsee Chaosin olevan Warhammer-lautaroolipelin pelimaailman paha voima, joka on pelin hyvän voiman, Orderin eli järjestyksen, vastavoima.

³⁸ Arkisyn-tietokannan litteroijan mukaan ”Teintedi”, The Tainted, on yksi keskustelun osanottajien pelaaman pelin hahmoista.

Kuten edellä on nähty, sekä rakennetta *tällainen näin* että rakennetta *tommonen noin* käytetään, kun halutaan miettiä, mitä seuraavaksi ollaan sanomassa. Nähtyjen esimerkkien valossa vaikuttaisi siltä, että *tällainen näin* -tyyppistä rakennetta käytettäisiin silloin, kun haettu sana on aivan puhujan kielenpäällä, kun taas *tommonen noin* -tyyppinen rakenne esiintyisi silloin, kun puhujan sanat ovat enemmän hukassa. Esiintymiä on kuitenkin niin vähän, ettei yksin niistä voitane vielä näin pitkälle meneviä johtopäätöksiä vetää. Joka tapauksessa sekä rakenne *tällainen näin* että rakenne *tommonen noin* vaikuttaisivat toimivan kuulijan huomiota ohjaavina laukaisimina, jotka auttavat puhujaa pitämään vuoron itsellään, kunnes haettu sana löytyy.

5. Lopuksi

Olen edellä tarkastellut sanoja *niin*, *näin* ja *noin* esiintymiskonteksteissaan. Taustateorianani olen hyödyntänyt kognitiivisen kielitieteen teoriaa ja metodinani olen hyödyntänyt keskustelunanalyysin keinoja. Lisäksi olen analyysissäni hyödyntänyt aiempaa tutkimusta ja tarkastellut aineistoani sen valossa. Saamani tulokset ovat linjassa myös aiemman keskustelunanalyysi ja vuorovaikutuslingvistiikan (mm. Etelämäki (2006), Laury (1996, 1997), Sorjonen (2001)) tuottaman tiedon kanssa

Sanat *niin*, *näin* ja *noin* toimivat toisissa konteksteissa adverbeina ja toisissa konteksteissa partikkeleina. Jako ei aina kuitenkaan ole selkeä, vaan toisinaan sanalla voi olla sekä partikkelimaisia että adverbimaisia ominaisuuksia. Aineistoani analysoidessani olen myös huomannut, että edellä mainituilla proadverbeista kehittyneillä partikkeleilla, erityisesti partikkelilla *näin* on tapana ketjuttua proadverbien, kuten *tässä* ja *tälleen*, ja proadjektiivien, kuten *tälla(i)nen*, kanssa. Partikkelit *näin* ja *noin* toimivat tällaisissa rakenteissa vahvistavana elementtinä. Edellä mainittujen ketjuttuneiden rakenteiden lisäksi olen tutkinut yksittäisiä partikkeleita, kuten ojentamisen tai toiminnan loppuunsaattamisen yhteydessä tuotettua partikkeliä *noin* sekä muistamisen merkkinä tuotettua partikkelisarjaa *ai niin*. Partikkelisarjaa *ai niin* koskevat huomioni ovat yhteneväisiä aiemman tutkimuksen (Koivisto 2013; 2017) kanssa.

Olen myös tarkastellut rinnakkain sellaisia rakenteita, kuten *ja näin* ja *ja noin*, ja havainnut viitteitä niiden kantana toimivien demonstratiivien semantiikan ja käytön vaikutuksesta niiden funktioihin. Etelämäen (2006: 53) havainto pronomien *tämä* ja *tuo* vaikutuksesta käydyn keskustelun suuntaan näyttää pätevän myös rakenteisiin *ja näin* ja *ja noin*: Siinä missä *tämä* Etelämäen mukaan muuttaa keskustelun suuntaa, osoittaa myös *ja näin* vuoron sisällä puhujan siirtyvään alatopiikista toiseen. Yhtä lailla siinä missä Etelämäki toteaa pronomien *tuo* jatkavan keskustelun suuntaa tuoden kuitenkin siihen uutta informaatiota, rakenne *ja noin* vaikuttaa jatkavan puheena olevaa alatopiikkia.

Olen soveltanut tutkimuksessani myös uudempaa kognitiivista tutkimusta (Talmy 2017) ja tarkastellut tutkielmani aiheena olevia sanoja ”laukaisimina” (*trigger*). Olen havainnut, että ketjuttuneet proadjektiivista ja partikkelistuneesta proadverbista muodostuvat rakenteet *tälla(i)nen* *näin* ja *tommonen noin* toimivat laukaisimina, joiden tarkoitus on virittää kuulijan tarkkaavaisuus odottamaan niitä seuraava semanttista täydennystä. Tämä havainto osaltaan vastaa jälkimmäiseen johdantoluvussa esittämäni tutkimuskysymyksen siitär, miten tutkielmani aiheena olevat sanat

ohjaavat keskustelua.

Tutkielmassani olen havainnut, että referoinnin alkua merkitsevä *näin* voi esiintyä verbin täydennyksenä joko yksin tai toisen proadverbin (esim. *tälleen*) kanssa. Aineistoni perusteella vaikuttaa siltä, että referoinnin alun merkinä voi toimia kahdesta proadverbista (*tälleen näi(n)*, *silleen näi(n)*) koostuva rakenne ilman verbiä, jonka määritteenä se toimisi. Demonstratiivisten kantasanojen deiktiset ja funktionaaliset ominaisuudet näyttävät muutenkin vaikuttavan sanojen *niin*, *näin* ja *noin* käyttöön.

Olen tutkielmassani myös tarkastellut rinnan myöntävää rakennetta *näin on* ja dialogipartikkelimaisesti käytettyä rakennetta *näin* ja pohtinut jälkimmäisen rakenteen käytön eroja ja yhtäläisyyksiä dialogipartikkelin *niin* käytön kanssa. Olen tullut siihen lopputulokseen, että rakenteen *niin* ja rakenteen *näin* käytössä on eroja ja että rakenteen *näin* funktiot näyttäisivät olevan osin yhteneväisiä sen morfologisena kantana toimivan demonstratiivipronominin *tämä* aiemmin havaittujen funktioiden kanssa. Samoin kuin demonstratiivipronomini *tämä*, jonka muuttaa keskustelun suuntaa, tuottamalla dialogipartikkelimaisesti käytetty *näin* voidaan muuttaa keskustelun suuntaa.

Koen aiheeni mielenkiintoiseksi ja hedelmälliseksi, ja mielestäni se ansaitsisi tulla tutkituksi vielä lisää. Jatkossa voisi olla kiinnostavaa koetella vielä vasta suuntaa antavia havaintoja – erityisesti rakenteiden *ja näin* ja *ja noin* sekä *tällä(i)nen näin* ja *tommonen noin* -tyyppisten rakenteiden osalta – laajemman, enemmän esiintymiä sisältävän aineiston avulla. Tämän tutkielman puitteissa olen jo havainnut, että rakennetta *tälleen näin* toisinaan käytetään referoinnin alun osoittamisena ilman persoonamuodossa taipuvaa verbiä.

Toinen lisähuomiota kaipaava osa-alue olisi sana *niin*. *Niin* on tutkielmani aiheena olevista sanoista taajimmin esiintyvä ja pääasiassa juuri siksi iso osa sen esiintymistä jäi tämän tutkielman määräisen tarkastelun ulkopuolelle. Erityisen hyödyllistä ja kiintoisaa olisi tutkia sitä ja sen esiintymiä yhdessä morfologisesti rinnakkaisten rakenteiden kanssa. Tällaisia tämän tutkielman myötä esille nousseita rakenteita olisivat *ja niin edelleen* sekä *sella(i)nen niin*, joiden käyttöä voisi verrata rakenteiden *ja näin* ja *ja noin*, sekä *tällä(i)nen näin* ja *tommonen noin* käyttöön.

Lähteet

Aineslähde

Arkisyn = Suomenkielisten arkikeskustelujen morfosyntaktinen tietokanta. Turun yliopisto, suomen kieli.

Muut lähteet

- Allwood, Jens 1999: Semantics as Meaning Determination. *Cognitive Semantics – Meaning and Cognition*, s. 1–18. Toim. Jens Allwood ja Peter Gärdenfors. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia.
- Brinton, Laurel J. – Traugott, Elizabeth Closs 2005: *Lexicalization and language change*. Research surveys in Linguistics. Cambridge University Press, New York.
- Clark, Herbert H. 1996: *Using language*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Couper-Kuhlen, Elizabeth – Etelämäki, Marja 2017: Linking clauses for linking actions: Transforming requests and offers into joint ventures. *Linking Clauses and Actions in Social Interaction*, s. 175–200. Toim. Ritva Laury, Marja Etelämäki ja Elizabeth Couper-Kuhlen. Studia Fennica 20. SKS: Helsinki.
- Etelämäki, Marja 2006: *Toiminta ja tarkoite – Tutkimus suomen pronomininistä* tämä. SKST 1008. SKS, Helsinki.
- Gärdenfors, Peter 1999: Some Tenets of Cognitive Semantics. *Cognitive Semantics – Meaning and Cognition*, s. 19–36. Toim. Jens Allwood ja Peter Gärdenfors. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia.
- Hakulinen, Auli 1988: ”Eiköhän siit tullu ekonomii siit tuli nii” – *Fennistica festiva in honorem Göran Karlsson septuagenarii*, s. 11–20. Toim. Mauno Koski, Eeva Lähdemäki ja Kaisa Häkkinen. Toinen painos. Åbo Akademis förlag, Åbo.
- 1989: Keskustelututkimuksen tavoitteista ja menetelmistä. *Suomalaisen keskustelun keinoja: 1*. s. 9–40. Toim. Auli Hakulinen. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- 1995: Vuorottelujäsennys. *Keskusteluanalyysin perusteet*, s. 32–55. Toim. Liisa Tainio. Vastapaino, Tampere.
- Hakulinen, Auli – Saari, Mirja 1995: Temporaaalisesta adverbista diskurssipartikkeliksi. *Vir.*, s. 481–500.
- Hakulinen, Lauri 1961: *Structure and development of the Finnish language*. Kääntänyt John Atkinson. Indiana University: Bloomington.
- 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Otava, Helsinki.
- Heine, Bernd – Claudi, Ulrike – Hünnemeyer, Friederike 1991: *Crammaticalization: A Conseptual Framework*. University of Chicago Press, Chicago.
- Heinonen, Mari 2002: Ni(in), ni tota ja tota ni paluun merkkeinä puhelinkeskustelussa. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- Herlin, Ilona 1998: *Suomen kun*. SKST 712. SKS, Helsinki.

- Himmelman, Nikolaus P. 2004. Lexicalization and grammaticization: Opposite or orthogonal? *What makes Grammaticalization? – A Look from its Fringes and its Components*. Trends in Linguistics, Studies and Monographs 93. s. 21–42. Toim. Walter Bisanf, Nikolaus P. Himmelman, ja Björn Wiemer. Mouton de Gruyter, Berlin–New York.
- Hopper, Paul J. – Traugott, Elizabeth Closs 1993: *Grammaticalization*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Huomo, Tuomas – Sivonen, Jari 2010: Leonard Talmy – Kognitiivisen kielitieteen klassikko. Teoksessa: *Kielentutkimuksen modernit klassikot – Kognitiivinen ja funktionaalinen kielitiede*, s. 19–40. Toim. Pentti Haddington ja Jari Siivonen. Helsinki University Press, Helsinki.
- Inaba, Nobufumi 2015: *Suomen datiiivigenetiivin juuret vertailevan menetelmän valossa*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 272. Suomalais-Ugrilainen-Seura, Helsinki.
- Itkonen, Esa 1998: Mitä on 'kieliopillistuminen'? *Kieliopillistumisesta, analogiasta ja typologiasta*, s. 11–41. Toim. Anneli Pajunen. Suomi 185. SKS, Helsinki.
- Itkonen, Terho 1983: Vilpun sanasattuma ja byrokraattien rituaalisanonnat. *Vir.*, s. 447–452.
- ISK = Iso suomen kielioppi. Toim. Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen, Irja Alho. Neljäs painos. SKS, Helsinki 2010 [2004].
- Jaakola, Minna 1997: Genetiivin kanssa esiintyvien adpositioiden kieliopillis- tumisesta. Teoksessa: *Kieliopillistuminen. Tapaustutkimuksia suomesta*. Kieli 12, s. 121–156. Toimittaneet Lea Laitinen ja Tapani Lehtinen. Helsingin yliopiston suomenkielen laitos, Helsinki.
- 2004: *Suomen genetiivi*. SKST 995. SKS, Helsinki.
- Kalliokoski, Jyrki 1989: *Ja – Rinnastuskonjunktion käyttö*. SKST 497. SKS, Helsinki.
- Kangasmaa-Minn, Eeva 1972: *Genetiivin funktioista*. Turun yliopisto, Turku.
- 1999: *Mitä tulikaan sanotuksi – Omakohtaisia kielitieteellisiä oivalluksia*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 61. Turun yliopisto, Turku.
- Korhonen, Mikko 1991: Remarks on the Structure and History of the Uralic Case System. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 83, s. 163–180. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Koivisto, Aino 2013: On the preference for remembering. Acknowledging an answer with Finnish *ai nii(n)* ("Oh that's right"). Teoksessa: *Research on Language and Social Interaction* 46, s. 277–297. Routledge, New York–London. <https://doi.org/10.1080/08351813.2013.810411>.
- 2017: Uutta tietoa vai oivallus? Eräiden dialogipartikkeleiden tehtävistä. *Vir.*, s. 473–499.
- Kuiri, Kaija 2012: *Johdatus semantiikkaan*. Finn Lectura, Helsinki.
- Laitinen, Lea – Lehtinen, Tapani 1997: Johdanto. Teoksessa: *Kieliopillistuminen – Tapaustutkimuksia suomesta*. Kieli 12, s. 6–19. Toimittaneet Lea Laitinen ja Tapani Lehtinen. Helsingin yliopiston suomenkielen laitos, Helsinki.
- Lakoff, George – Johnson, Mark 1999: *Philosophy in the Flesh – The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. Basic Books, New York.
- Langacker, Ronald W. 1987: *Foundations of Cognitive Grammar – Volume I: Theoretical Prerequisites*. Stanford University Press, Stanford, California.

- 2008: *Cognitive Grammar: A basic introduction*. Oxford University Press, New York.
- Laury, Ritva 1996: Pronouns and adverbs, figure and ground: The local case forms and locative forms of the Finnish demonstratives in spoken discourse. *SKY 1996. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen vuosikirja*, s. 65–92. Suomen kielitieteellinen yhdistys, Helsinki.
- 1997: *Demonstratives in interaction: the emergence of a definite article in Finnish*. *Studies in discourse and grammar*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia.
- Larjavaara Matti 1985: Suomen demonstratiivisysteemin rakenne. *SJ 27*, s. 15–31.
- 1990: *Suomen deiksis*. SKS, Helsinki.
- 2007: *Pragmasemantiikka*. SKST 1077. SKS, Helsinki.
- Lindholm, Camilla – Stevanovic, Melisa 2016: I Sosiaalisen vuorovaikuksen resursseja: 4 Sanat. Teoksessa: *Keskusteluanalyysi: Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*. Vastapaino, Tampere.
- Leskinen, Juha 1990: *Suomen inkongruentit instruktiivirakenteet ja niiden tausta*. SKS, Helsinki.
- NS = Nykysuomen sanakirja V–VI. Kahdeksas painos. WSOY, Porvoo–Helsinki 1983 [1951–1961].
- Onikki, Tiina 2002: Mistä mieli merkitykseen? Kognitiivisen kielentutkimuksen merkitysnäkemyksestä. Teoksessa: *Merkillinen merkitys*, s. 85–114. Toim. Anu Airola, Heikki J. Koskinen ja Veera Mustonen. Gaudeamus, Helsinki.
- Onikki-Rantajääskö, Tiina 2010: Ronald W. Langacker ja kognitiivisen kielitieteen perusta. Teoksessa: *Kielentutkimuksen modernit klassikot – Kognitiivinen ja funktionaalinen kielitiede*, s. 41–70. Toim. Pentti Haddington ja Jari Siivonen. Helsinki University Press, Helsinki.
- Priiki, Katri 2014: *Ko hän muisti väärin* Kaakkois-Satakunnan henkilöviitteiset *hän, se, tää* ja *toi* subjekteina. *SJ 56*, s. 86–107.
- 2015: Korjauksia ja kiusoitteluja: Läsnaolijaan viittaavat *hän, tää* ja *toi* puhumista ilmaisevien verbien subjekteina. *SJ 57*, s. 29–53.
- 2017: *Hän, se, tää vai toi?* – Vuorovaikutussosiolingvistinen tutkimus henkilöviittauksista Kaakkois-Satakunnan nykypuhekielessä. Turun yliopiston julkaisuja, Sarja C, osa 432. Scripta Lingua Fennica Edita, Turku.
- Raumala, Taisto 1959: Eräistä approksimatiiviadverbeista. *Vir.*, s. 466–475.
- Saukkonen, Pauli 1966: Kokeellisia havaintoja puhekielen ja kirjakielen tyylieroista. *Vir.*, s. 38–53.
- Seppänen, Eeva-Leena 1998: *Läsnaolon pronominit – Tämä, tuo, se ja hän viittaamassa keskustelun osallistujaan*. SKST 715. SKS, Helsinki.
- Sirola-Belliard, Maija 2016: *Suomen komitatiivi -ine ja kanssa*. Acta Universitatis Tamperensis 2219. Tampere University Press, Tampere.
- SJ = *Sananjalka*. Suomen Kielen Seuran vuosikirja. Suomen Kielen Seura, Turku.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- Sorjonen, Marja-Leena 1997: *Recipient Activities: Particles nii(n) and joo as Responses in Finnish*

Conversation. University of California, Los Angeles.

— 1999: Dialogipartikkelien tehtävistä. *Vir.*, s. 170–194.

— 2001: *Responding in Conversation – A study of response particles in Finnish*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia.

Talmy, Leonard 2001: *Toward a cognitive semantics – Volume I: Concept structuring systems*. Toinen painos. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

— 2003: Concept Structuring Systems in Language. *The new psychology of language: cognitive and functional approaches to language structure, Vol. 2*, s. 15–46. Lawrence Erlbaum Associates Publishers Mahwah, New Jersey–London.

— 2017: *The targeting system of language*. The MIT Press, Cambridge Massachusetts.

Viimaranta, Johanna 2006: *Talking about time in Russian and Finnish*. Slavica Helsingiensia 29. University of Helsinki Department of Slavonic and Baltic Languages and Literatures, Helsinki.

Vilkuna, Maria 1992: *Referenssi ja määräisyys suomenkielisten tekstien tulkinnassa*. SKS: Helsinki.

— 1997: Into and out of the standard language: the particle *ni* in Finnish. Teoksessa: *Taming the Vernacular: from Dialect to Written Standard Language*, s. 51–67. Toim. Jenny Cheshire ja Dieter Stein. Longman, London.

Vir. = *Virittäjä*. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Kotikielen Seura, Helsinki.

VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. [Verkkoversio. Viitattu 21.1.2018.] Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk>

Östman, Jan-Ola 1996: Recasting the deictic foundation, using physics and Finnish. *Essays in Semantics and Pragmatics In honor of Charles J. Fillmore*, s. 247–278. Toim. Masayoshi Shibatani ja Sandra A. Thompson. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia.

Liite: Litterointimerkkien selitykset

Sävelkulkuun liittyvät merkit:

Merkki prosodisen kokonaisuuden lopussa:

- . laskeva intonaatio
- , tasainen intonaatio
- ? nouseva intonaatio

Merkki prosodisen kokonaisuuden sisällä tai alussa:

- ↑ sana on lausuttu esiintymisympäristöään korkeammalta
- ↓ sana on lausuttu esiintymisympäristöään matalammalta
- kumma (alleviivaus) painotus tai nousu sävelkorkeudessa muualla kuin sanan lopussa

Päällekkäispuhuntaan ja taukoihin liittyvät merkit:

- [päällekkäispuhuntaan alkaa
-] päällekkäispuhuntaan loppuu
- (.) mikrotauko, joka on kestoaltaan 0.2 sekuntia tai lyhyempi
- (0.5) tauko, joka on mikrotaukoa pidempi; tauon kesto on ilmoitettu kymmenesosasekunteina

Puhenopeuteen ja äänenvoimakkuuteen liittyvät merkit:

- Ω Ω muuta puhetta nopeammin tuotettu jakso
- π π muuta puhetta hitaammin tuotettu jakso
- nii: (kaksoispisteet) äänteen venytys
- ° ° lausumaympäristöä vaimeammalla äänellä tuotettu sana tai sanan osa
- HÄ (kapiteelit) äänenvoimakkuus kasvaa

Hengitykseen liittyvät merkit:

- .hhh sisäänhengitys; yhdellä h-kirjaimella kuvataan 0,1 sekuntia
- hhh uloshengitys

Nauruun liittyvät merkit:

- he he naurua
- n(h)ii h sulkujen sisällä kuvaa naurua tai muuta uloshengitystä sanan sisällä
- £ £ hymyillen tuotettu sana tai jakso

Muut merkit:

# #	nariseva ääni
@ @	muutos äänenlaadussa
.mt	maiskautus
ol-	(tavuviiva) sana jää kesken
=	kaksi puhunnosta liittyy toisiinsa tauotta
ı	värinää äänessä
duuneis	(lihavointi) voimakkaasti äännetty klusiili
'	(puolilainausmerkki) vokaalin kato
_	sana seuraa toista liukuen, edeltävä sana sidotaan seuraavaan sanaan
(sitä)	sana tai jakso, jota ei ole kuultu selvästi
(-)	sana, josta ei taustahälyn tai puhujan artikulaation takia ole saatu selvää
(--)	yhtä sanaa pidempi jakso, josta ei hälyn tai artikulaation takia ole saatu selvää
<i>kolinaa</i>	(kursiivi) litteroijan kommentteja tai selityksiä